

UNIVERZITA KARLOVA

Pedagogická fakulta

**ANALÝZA ČÍTANEK NĚMECKÉHO JAZYKA PRO
STŘEDNÍ ŠKOLY NA ČESKÉM ÚZEMÍ SE ZAMĚŘENÍM NA
GERMÁNSKOU MYTOLOGII (1800-2000)**

Disertační práce

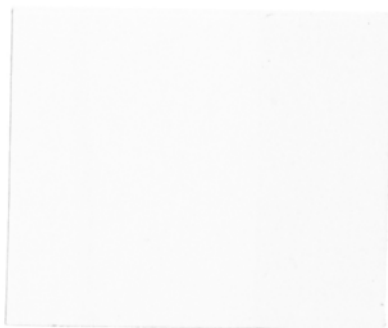
Praha 2007

Mgr. Petra Besedová

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedenou literaturu a prameny. Vše jsem doložila v kapitole Seznam použité literatury a pramenů.

V Hradci Králové dne

Mgr. Petra Besedová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala všem, kteří svými radami a cennými připomínkami přispěli k tomu, aby tato práce mohla vzniknout.

Jmenovitě patří zvláštní dík především mé školitelce paní doc. PhDr. Gabriele Veselé, CSc., která vznikající práci průběžně pečlivě pročítala a velmi ochotně ji se mnou konzultovala a svými radami mne vedla. Dále bych chtěla poděkovat paní prof. PhDr. Libuši Spáčilové, Dr., která mi zapůjčila velice cenný materiál pro mou práci a která se se mnou podělila o své dlouholeté zkušenosti z oboru germánské mytologie. Děkuji také Mgr. Jitce Tomkové, PhD. za pečlivé pročtení a kontrolu celé práce.

Disertační práce by taktéž patrně nikdy nevznikla, kdybych neměla možnost konzultací s knihovníky a archiváři. Děkuji zde především paní Martě Konířové z Komenského muzea v Přerově a paní Mgr. Anně Kabzanové z Národní pedagogické knihovny Komenského v Praze, které mně umožnily seznámit se se staršími německými čítankami, ochotně mi je vyhledávaly v obsáhlých fondech a následně mně je zapůjčily k analýze.

Závěrem bych chtěla poděkovat celé své rodině za značnou podporu během mého studia. Zvláště bych zde ráda poděkovala manželovi Pavlovi nejen za jeho významnou pomoc při počítačovém zpracování této práce a pečlivém pročtení manuskriptu před jeho finálním tiskem, ale především za to, že mě po celou dobu mého studia a psaní práce všestranně podporoval a starostlivě pomáhal s péčí o naši malou dceru Katku.

OBSAH

PROHLÁŠENÍ

PODĚKOVÁNÍ

OBSAH

1. ÚVODNÍ SLOVO.....	8
1.1. Úvod.....	8
1.2. Cíl a úkoly disertační práce.....	9
1.3. Rozbor dosavadních poznatků	11
1.3.1. Germánská mytologie.....	11
1.3.2. Textové učební materiály – učebnice, čítanky se zaměřením na německý jazyk	14
1.4. Metody použité při zpracování disertační práce	16
2. TEORIE TEXTOVÝCH MATERIÁLŮ A PROBLÉM GERMÁNSKÉ MYTOLOGIE.....	19
2.1. Základní charakteristika textových materiálů	19
2.1.1. Textové materiály	19
2.1.2. Cizojazyčná čítanka	22
2.1.3. Problém analýzy a kritiky čítanek	23
2.2. Cíl a obsah výuky německého jazyka a literatury.....	24
2.2.1. Vztah výuky německého jazyka k literatuře.....	25
2.2.2. Podstata a vývoj literárního čtení	26
2.2.3. Místo literárního čtení v učebních osnovách.....	28
2.2.4. Výběr vhodných literárních textů a jejich využití	30
2.3. Germánská mytologie	34
2.3.1. Prameny a recepce germánské mytologie	34
2.3.2. Historický pohled na germánskou mytologii v Čechách (období 1800 – 2000).....	39
2.3.3. Didaktika germánské mytologie v porovnání s ostatními mytologiemi, zvláště pak s mytologií antickou.....	42

3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	46
3.1. Čítanky pro střední školy v období první poloviny 19. století (1800 - 1849) na českém území.....	46
3.1.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	46
3.1.2. Charakteristika vývoje středního školství.....	48
3.1.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	51
3.1.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	53
3.1.4.1. Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. Königl. Österreichischen Staaten	54
3.1.4.2. F. Gedike's (?).....	56
3.1.5. Souhrnné hodnocení období první poloviny 19. století.....	58
3.2. Čítanky pro střední školy v období druhé poloviny 19. století (1849 - 1918) na českém území.....	59
3.2.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	59
3.2.2. Charakteristika vývoje středního školství.....	62
3.2.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	66
3.2.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	67
3.2.4.1. J. F. Ježek – Ant. Kašík.....	68
3.2.4.2. E. Pospíchal.....	71
3.2.4.3. Ant. Trnka	74
3.2.4.4. F. Krupička.....	78
3.2.4.5. A. Němeček.....	80
3.2.5. Souhrnné hodnocení období druhé poloviny 19. století.....	82
3.3. Čítanky pro střední školy v období první poloviny 20. století (1918-1938) na českém území	85
3.3.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	85
3.3.2. Charakteristika vývoje středního školství	86
3.3.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	90
3.3.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	92
3.3.4.1. A. Bernt – E. Lehmann – K. Weps	94
3.3.4.2. A. Brandeis.....	98

3.3.4.3. O. Hanuš – E. Ouředníček.....	101
3.3.4.4. F. Luňák	104
3.3.4.5. F. Jelinek – F. Peschel – F. Streinz	108
3.3.4.6. K. Weps – K. Essl – G. Preißler.....	110
3.3.4.7. V. Jirát – J. Rehberger.....	112
3.3.5. Souhrnné hodnocení období první republiky	117
3.4. Čítanky pro střední školství v období Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945) na českém území	119
3.4.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	119
3.4.2. Charakteristika vývoje středního školství.....	121
3.4.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	124
3.4.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	126
3.4.4.1. O. Brinkmann.....	127
3.4.4.2. Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen	130
3.4.5. Souhrnné hodnocení období Protektorátu Čechy a Morava.....	132
3.5. Čítanky pro střední školy v období druhé poloviny 20. století (1945 - 1990) na českém území.....	134
3.5.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	134
3.5.2. Charakteristika vývoje středního školství.....	137
3.5.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	142
3.5.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	144
3.5.4.1. E. Beneš – J. Haupt – P. Niedermeierová – H. Siebenschein.....	145
3.5.4.2. E. Beneš – K. Jungwirth – H. Siebenschein.....	147
3.5.4.3. E. Beneš – P. Niedermaierová – V. Rosická.....	150
3.5.4.4. R. Toman – S. Streller.....	152
3.5.5. Souhrnné hodnocení období druhé poloviny 20. století	156
3.6. Čítanky pro střední školy po roce 1990 na českém území.....	158
3.6.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období	158
3.6.2. Charakteristika vývoje středního školství.....	159
3.6.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období.....	160
3.6.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii	162
3.6.4.1. M. Kouřimská – D. Kettnerová.....	163

3.6.4.2. J. Kovář	165
3.6.4.3. V. Bok – D. Pfeiferová – D. Šetinová.....	166
3.6.5. Souhrnné hodnocení období po roce 1990	171
4. Závěrečné slovo.....	173
4.1. Závěr.....	173
4.2. Resume	180
4.3. Resümee	185

SEZNAM ZKRATEK

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

JMENNÝ REJSTŘÍK

SEZNAM OBRAZOVÉ DOKUMENTACE

PŘÍLOHY

1. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1800 – 1849
2. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1849 - 1918
3. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1918 - 1938
4. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1939 - 1945
5. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1945 - 1990
6. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území po roce 1990

1. ÚVODNÍ SLOVO

1.1. Úvod

Když jsem se rozhodovala o tématu disertační práce, snažila jsem se vyjít z vlastních pedagogických a literárních zkušeností.

Během svého pedagogického působení učitelky německého jazyka a historie, respektive německé literatury a kulturních dějin v oblasti vysokého školství, jsem se několikrát setkala s neznalostí germánské mytologie nejen v řadách studentů. Mnozí studenti nebyli schopni na dotaz k tématu germánská mytologie jakkoli souvisle reagovat. Příčin tohoto jevu může být hned několik. Tato neznalost může být způsobena nedostatečným množstvím odborné literatury. Dalším z důležitých faktorů, které dnes přispívají k neznalosti germánské mytologie u českých studentů, je pravděpodobně současná „módnost“ exotických kultur, včetně jejich mytologií. Zajímalo mne, zdali i v minulých obdobích tomu tak bylo obdobně, či zda situace týkající se povědomí o germánské mytologii byla jiná.

V procesu změn současného světa na svět globální, jež urychluje především modernizace společnosti, hrají ústřední roli kulturní faktory. Spojenectví uzavírají především národy a země s podobnou kulturou, zatímco odlišné kultury se vzájemně oddalují. Politické hranice stále častěji mění podobu tak, aby se shodovaly s hranicemi kulturními: etickými, náboženskými nebo civilizačními. Spojenectví určovaná ideologií čím dál více ustupují spojenectvím založeným na kultuře nebo civilizační příslušnosti.

Konflikty mezi Čechy a Němci v moderní společnosti mají hluboké příčiny a kořeny v dávné minulosti. Je třeba si uvědomit, že střeoevropské národy si svým vypjatým nacionalismem ničily a stále ještě ničí základy tisíciletého soužití, a tím i předpoklady relativního blahobytu a míru v této oblasti. Zároveň tuto oblast učinily bezmocným objektem ve sporech velmocí a svou jedinečnou kulturu tak přivedly na pokraj záhuby. Problém

nacionalismu se stává aktuálním zejména v době, kdy se celá Evropa snaží vytvořit jakousi společnou evropskou identitu, v níž se specifika jednotlivých národů a jejich kultur stírají.

Češi a Němci žijí ve středoevropském prostoru vedle sebe několik staletí. Během této doby se jejich kultury navzájem úzce ovlivňovaly. Vzájemné znalosti národů žijících vedle sebe prošly během let svým vlastním vývojem. Svým vývojem si také prošla germánská mytologie a její informovanost mezi českými studenty středních škol. Faktem ovšem stále zůstává, že germánská mytologie nebyla a dosud není tak populární jako mytologie antická. Báje a skutky starověkých antických hrdinů plnily stránky školních učebnic a čítanek od dob středověku, což souviselo s tehdejším cílem vzdělání. Přestože Germáni významně zasáhli i do dávných dějin našeho státu, zůstává jejich mytologie dnes známa pouze úzkému okruhu vzdělaných lidí.

Vzhledem k tomu, že vztahy mezi Čechy a Němci jsou stále jedním z hlavních bodů současných politických diskusí, předpokládáme, že tato práce bude dalším střípkem do mozaiky týkající se problému česko-německých vztahů. Svým tématem na rozhraní literatury, historie, pedagogiky a lingvodidaktiky práce přispěje jistě každému z výše jmenovaných oborů novými informacemi.

1.2. Cíl a úkoly disertační práce

Hlavním cílem disertační práce je vytvořit obraz znalostí germánské mytologie v českých zemích v letech 1800 – 2000. Výzkum se zaměřuje především na studenty středních škol, zvláště pak gymnázií. Centrem zájmu bude především výuka němčiny jako cizího jazyka, i když pro názornou ilustraci budeme analyzovat i několik čítanek, které byly určeny pro školy s vyučovacím jazykem německým. Na problémy vztahující se k těmto publikacím upozorníme v konkrétních kapitolách. Na základě nám dostupného materiálu, kterým se stanou čítanky pro výuku

německého jazyka na středních školách, budeme provádět jeho následnou analýzu, v níž se zaměříme pouze na oblast germánské mytologie a jejího výskytu v daných publikacích.

Hlavní cíl: *Analýza čítanek německého jazyka, užívaných na českém území pro výuku němčiny jako cizího jazyka, a zastoupení germánské mytologie v nich, včetně proměn názorů na ni v čase.*

Již teď můžeme vyslovit první hypotézu. Domníváme se, že změny ve výběru textů zabývajících se germánskou mytologií ve zkoumaných čítankách budou souviset s politickou situací dané doby.

Jedním z dalších našich úkolů bude dopátrat se, v čem spočívá změna pohledu na německou, resp. germánskou kulturu od jejího upřednostňování v 18. století až po její nesmyslné odmítání v českých zemích v druhé polovině 20. století.

Dalším ze stěžejních bodů disertační práce bude podat co možno nejvíce vyčerpávajících bibliografií čítanek německého jazyka používaných v uvedeném období. Po důkladné analýze publikací, které jsme považovali pro naši práci za důležité, budeme se snažit tyto knihy porovnat a následně vyhodnotit v rámci daného časového úseku.

Analýza a kritika čítanek jako doplňkových učebních materiálů byla a stále ještě zůstává záležitostí do značné míry teoreticky odtažitou. Poznatky získané během studia analýz a kritik učebnic zpracujeme a následně aplikujeme na čítanky německého jazyka. Jelikož nám není známa žádná odborná publikace ani české, ani zahraniční provenience, která by se zabývala teorií analýzy čítanek, tj. doplňkového materiálu pro výuku cizím jazykům, jsme nuceni přistoupit k následujícímu kroku. Analyzovanou čítanku bereme jako jednoduší text mající svá konkrétní specifika.

Jedním z následujících dílčích úkolů je zjistit a zpracovat maximum dostupných informací o autorovi, případně autorech analyzované publikace.

Na tomto místě můžeme vyslovit druhou hypotézu tak, že vliv politické situace dané doby bude na autory čítanek, kteří měli možnost publikovat, poměrně velký.

Školství v českých zemích má velmi dlouholetou tradici a vyšlo již mnoho odborných publikací vztahujících se k tomuto tématu. V disertační práci sledujeme vývoj především na středních školách od roku 1800 do roku 2000. Vedle vývoje školské legislativy a jejích důsledků pro rozvoj středního školství jsou předmětem našeho zájmu požadavky kladené na studenty v jednotlivých časových obdobích. Vývoj středního školství je sledován na pozadí vývoje společenského a kulturního, aby bylo možno dospět od faktů k pochopení výkladu.

Jedním z dílčích cílů práce je pomoci učitelům německého jazyka při uskutečňování výchovně-vzdělávacího procesu v hodinách a posilovat literární a kulturní cítění mladé generace.

1.3. Rozbor dosavadních poznatků

V současné době se konkrétní analýzou doplňkových materiálů, v našem případě čítanek německého jazyka pro střední školy, nezabývá žádná nám známá vědecká publikace. Byli jsme proto nuceni využívat poznatků dvou oborů. Prvním z nich je německá literatura, především oblast germánské mytologie. Druhým oborem, ze kterého jsme vycházeli a který nám byl v naší práci nápomocen, je didaktika cizích jazyků, konkrétně textové učební materiály.

1.3.1. Germánská mytologie

Zájem o germánskou mytologii ve střední Evropě prudce vzrostl na začátku a v průběhu 19. století, především pak v době romantismu. Studium mýtů bylo od počátků propojeno s novými vědními obory – antropologií, etnologií a sociologií. Pramenům germánské mytologie se budeme podrobněji věnovat v kapitole 2.3.1. „*Prameny germánské*

mytologie". Na tomto místě zmíníme soudobé významné české vědce, kteří zkoumají danou problematikou.

Mezi současnými vědci zabývajícími se středověkou německou literaturou vyniká jméno Václava Boka (*1939). Ve své dlouhé vědecké kariéře profesora starší německé literatury se věnuje především vztahům německé a české kultury a literatury. Jeho práce je velice komplexní a zahrnuje široké spektrum témat z oboru německé literatury a kultury. Napsal několik vědeckých statí věnovaných středověké německé literatuře, v nichž zmiňuje též germánskou mytologii. Publikuje nejen na území České republiky, ale svou činností je znám v celé střední Evropě. O V. Bokovi budeme ještě informovat v rámci kapitoly 3.6.4.3., v níž analyzujeme „*Čítanku německých literárních textů*“ z roku 1998, jejímž spoluautorem je právě Václav Bok.

Profesorka na katedře germanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci Libuše Spáčilová (*1956) je dalším z českých vědců, kteří svou práci zasvětili německé literatuře. V průběhu své bohaté vědecké kariéry se věnuje zejména dějinám a kultuře německy mluvících zemí. Těžištěm její práce se stal vývoj německého jazyka a literatury. V Olomouci v nakladatelství Votobia jí roku 1996 vyšla ve spolupráci s Marií Wolfovou kniha „*Germánská mytologie*“, v níž je poměrně zdařile vyložena germánská mytologie včetně její recepce a pramenů.

Pro naši práci jsme velmi ocenili publikaci „*Deutsche Sprachbücher in Böhmen und Mähren vom 15. Jahrhundert bis 1918*“. Jedná se o výsledek práce kolektivu autorů H. Glücky, H. Klatteho, V. Spáčila a L. Spáčilové. Zde je zpracována velmi podrobná bibliografie učebnic němčiny používaných na českém území v období do roku 1918.

Jedním z dalších vědců věnujících se germánské mytologii je Jitka Vlčková (*1955) působící na katedře anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně. Její publikace „*Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*“, která vyšla v Praze v nakladatelství Libri roku 1999, se ve svém úvodu lehce dotýká

germánské mytologie, především jejích pramenů, pak následuje rozsáhlá abecedně řazená encyklopedie termínů souvisejících s tímto tématem.

Germánskou mytologii zpopularizovala Ivana Vízdalová (*1953) knihou „*Soumrak a prsten. Germánské ságy o bozích a hrdinech*“, která vyšla v roce 2000 v nakladatelství Euromedia. Tato publikace o germánské mytologii se snaží přiblížit ji široké veřejnosti. Ivana Vízdalová se po celý svůj život věnuje především uměleckým překladům německé literatury do češtiny (např. H. Broch, H. Hesse, M. Frisch aj.). Dlouhou dobu působila v tiskové agentuře ČTK a později pracovala jako vědecká asistentka v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Uveřejnila řadu odborných článků a studií z dějin česky a německy psané literatury a z teorie dějin překladu.

Poslední z vědců věnujících se germánské mytologii, kterého je nutno zmínit a jehož publikace nám sekundárně pomohly uchopit naše téma, je docentka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Helena Kadečková (*1932). Zabývá se výzkumem a překládáním norské a severské literatury. Zvláštní pozornost obrací k mytologii a skandinávskému středověku. Je nositelkou norského Řádu sv. Olava a islandského řádu získaného za rozvoj islandské kultury v zahraničí. Z nejstaršího severského písemnictví, které se též dotýká germánské mytologie, přeložila „*Ságu o Ynglizích*“, či „*Eddu*“ Snorriho Sturlusona. V roce 1999 vydala knihu s názvem „*Soumrak bohů*“, první české beletristické zpracování dvou islandských rukopisů ze 13. století – sbírky básní Starší Eddy a prozaické převyprávění mytologie od islandského dějepisce Snorriho Sturlusona. Autorka zde představuje výpravnější a zábavnější formou prostředí, ve kterém se germánské mýty a báje rodily.

Autorů věnujících se germánské mytologii je samozřejmě více, než je zde uvedeno. Zmínili jsme ty, jejichž publikace nám výrazným způsobem pomohli při zpracování této práce.

V posledních letech se podařilo zpopularizovat germánskou mytologii také prostřednictvím Internetu. Najdeme zde celou řadu dalších

obdivovatelů a nadšenců pro germánskou mytologii, nejedná se však již o vědeckou činnost. Závěrem kapitoly bychom chtěli uvést několik vybraných internetových adres, kde jsou poskytovány informace o germánské mytologii včetně odkazů na vědecké publikace.

<http://orlog.euweb.cz/>

<http://eldar.cz/kangaroo/germani/>

<http://pohanstvi.net/inde.php?menu=gemytologie>

1.3.2. Textové učební materiály – učebnice, čítanky se zaměřením na německý jazyk

O různých aspektech z oblasti teorie školní učebnice existuje poměrně rozsáhlá literatura. Základní informace o problémech spojených s učebnicí najdeme v publikaci profesora Jana Průchy „*Teorie, tvorba a hodnocení učebnic*“, která vyšla roku 1988. Přestože jde o příručku staršího data a rozsahem není nikterak velká, její obsah je velmi hutný a instruktivní. Profesor Jan Průcha (*1934) je přední odborník v oblasti pedagogické teorie a výzkumu. Pracuje jako nezávislý expert a konzultant, přednáší na našich a zahraničních univerzitách a působí v mezinárodních vědeckých organizacích a redakčních radách odborných časopisů. V roce 1995 mu byl udělen finskou univerzitou v Turku čestný doktorát. V posledních letech vydal mimo jiné knihy „*Pedagogický výzkum*“ (1995), „*Alternativní školy*“ (1996), „*Moderní pedagogika*“ (1997), či „*Vzdělávání a školství ve světě*“ (1998) a mnoho dalších publikací.

V rámci odborného časopisu „*Cizí jazyky*“ vycházela a stále ještě vychází řada studií, které se zaměřují na teorii učebnic cizího jazyka. Tyto studie jakožto součást lingvodidaktiky, dosáhly v procesu svého vývoje významných výsledků. Jedním z předních přispěvatelů byl také profesor Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové a významný rusista Radko Purn (1924 – 2006), který se zabýval touto problematikou zejména

během 90. let. Z jeho bohaté publikační činnosti uvedme například články „K využívání teorie učebnic cizího jazyka“, „K teorii učebnice cizího jazyka“, „Individualizace vyučování a učebnice cizího jazyka“ a další.¹

Dále je třeba zmínit profesora Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Stanislava Jelínka (*1931), který celou svoji vědeckou kariéru zasvětil lingvodidaktice a ruskému jazyku. Napsal mnoho odborných statí z oboru didaktiky ruského jazyka a cizích jazyků. V článku „K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků“ jmenuje základní požadavky, které by měla učebnice splňovat.²

Radka Hříbková („Umělecký text ve výuce cizího jazyka“), Marie Maroušková („Kritéria pro volbu učebnice“), Richard Repka („Komunikativny prístup a tvorba učebnic cudzích jazykov“), Eva Tandlichová („K teorii tvorby učebnic cudzích jazykov“) a jiní patří mezi známé vědce v oblasti lingvodidaktiky, kteří se také zabývají tématem spojeným s teorií učebních materiálů.³

V historii jazykového vyučování představuje výuka němčiny v českých zemích zajímavou etapu. Teorii učebnice najdeme téměř v každé vysokoškolské učebnici didaktiky, avšak čítankám cizojazyčného vyučování autoři tolik pozornosti nevěnují. Analýze čítanek se budeme věnovat v kapitole 2.1. „Základní charakteristika textových materiálů“. Již teď se ovšem domníváme, že poznatky z teorie učebnice cizího jazyka budeme nuceni v některých konkrétních případech aplikovat též na čítanky.

¹ Viz kap. Seznam použité literatury a pramenů

² Viz kap. Seznam použité literatury a pramenů

³ Viz kap. Seznam použité literatury a pramenů

1.4. Metody použité při zpracování disertační práce

Po důkladném prostudování odborné literatury, která je uvedena v seznamu v závěru práce, jsme zvolili konkrétní výzkumné metody popsané v následujících odstavcích.

Disertační práce se zabývá analýzou čítanek, které jsou ovlivňovány několika aspekty. Především se jedná o lingvistiku, historii a o sociologii. V rámci oboru tzv. sociolingvistiky byla vyvinuta celá řada metod, které se dělí do dvou základních skupin: shromažďování dat a jejich analýza.⁴

V rámci první skupiny se jedná o získání dostatečného množství dat, podle nichž je možné dospět ke konečným zjištěním. Tuto metodu můžeme také jinak nazvat heuristika. Materiál pro tuto disertační práci, který jsme třídili a vyhodnocovali, poskytli Národní pedagogická knihovna v Praze (NPK), muzeum Komenského v Přerově (CMP) a soukromí vlastníci některých čítanek. Během této fáze jsme zjišťovali, zda se někdo již danou problematikou či její částí zabýval a zda existuje konkrétní sekundární literatura. Došli jsme bohužel k negativnímu poznání a byli jsme tudíž nuceni přistoupit k vlastní analýze.

Hlavním cílem této disertační práce je rozbor čítanek německého jazyka, pro naši práci volíme jako hlavní metodu analýzu. Analýzou zde rozumíme rozbor jako všeobecnou metodu zkoumání jednotlivých složek a vlastností jednotlivých čítanek. V rámci lingvistiky rozlišujeme několik druhů analýz - analýzu strukturní, syntaktickou, komponentovou, formální, jazykovou, konfrontační či spektrální a další. Musíme si ovšem uvědomit, že všechny zde zmíněné metody jsou určeny především k analýze učebnice, ne čítanek. Jelikož nám jde o zkoumání germánské mytologie v čítankách během let 1800 – 2000, zdála se nám jako nejvhodnější metoda formální analýzy. Tato metoda by nás při našem zkoumání měla uchránit před vnějšími vlivy. Teorie této metody říká, že bychom měli zkoumat texty

⁴ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia 1996, s.399.

vytržené z kontextu své geneze a v jejich imanentních kvalitách.⁵ Ovšem autor nebo kolektiv autorů představuje čítanku jako korpus dílčích textů a svým výběrem tak studenty nepřímo ovlivňuje. Aby vybrané texty mohly fungovat jako celek, tj. jako čítanka, musí být mezi nimi nastoleny vztahy kvalitativní identity. *Autor se tak ukazuje jako významný činitel v tvorbě díla, v připisování kvalit jednotlivým textům i v jejich hodnocení. Neděje se tak jen na základě teorie formální analýzy, ale ukazuje se i političnost otázky. Těmto problémům se budeme blíže věnovat v empirické části práce.*

Následující analýza se orientuje na hlavní komponenty ve výstavbě čítanky, opět se zaměřením na germánskou mytologii. Přestože jde u komponentové analýzy o zkoumání významu slov včleňováním sémantických částí (sém) a používá se především v lexikografii při vysvětlování lexikálních významů slov, vybrali jsme si ji z následujících hledisek. Při jejím použití se aplikují dva základní postupy:

- 1) rozložení významů na elementární komponenty
- 2) opsání struktury složitých významů pomocí významů méně složitých.

Bereme-li čítanku jako jeden celek, který následně podrobujeme rozboru, využíváme v našem případě první postup. Čítanku rozčleníme na elementární komponenty, neboli jednotlivé konkrétní texty, a ty pak vyhodnocujeme. Během užití tohoto postupu analýzy se budeme věnovat především zastoupení a popisu germánské mytologie.

Čítanky jako doplňkový učební materiál jsou svojí výstavbou specifické a nelze zde využít pouze jeden model analýzy jako je tomu například u učebnic. Byli jsme nuceni používat i jiné typy analýz. Některé z nich můžeme hodnotit pro náš výzkum jako méně důležité a budeme jim tedy věnovat pouze okrajovou pozornost.

Historickosrovnávací metoda se stala jedním z našich dalších často užívaných postupů, běžně a výhodně využívaných téměř ve všech vědních

⁵ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia 1996, s.172.

oborech. V dějinách lingvistiky se s tímto vědeckým postupem setkáváme v období 19. století.⁶ Metoda se týká srovnávání historického vývoje, přičemž se opírá se o porovnávání údajů z různých pramenů včetně literatury. Tato disertační práce je založena na práci s historickými prameny, za což považujeme zkoumané čítanky, které se vztahují k určitému časovému období a stupni střední školy. Historickosrovnávací metoda doplňuje metodu kvantitativního výskytu, zejména chronologickým zařazením čítanek. Při stanovení provenience analyzovaných čítanek lze výhodně použít již zmíněnou metodu kvantitativního výskytu, která určuje místní původ vzniku publikace, přičemž nevyklučuje působení cizích elementů.

Spolehlivost historickosrovnávací metody je v našem případě založena na detailním srovnávání čítanek, které byly vydány v určitém období na českém území. Pro analýzu jsme volili kratší časové úseky, pro které byla typická jejich politická ideologie.

K těmto základním metodám se mohou v průběhu výzkumu zařadit ještě jiné specifické postupy, zejména převzaté z jiných vědních oborů, které vyplynou až z konkrétních situací a potřeb.

⁶ Srovnej ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia 1996, s.87-108.

2. TEORIE TEXTOVÝCH MATERIÁLŮ A PROBLÉM GERMÁNSKÉ MYTOLOGIE

2.1. Základní charakteristika textových materiálů

Technika, která dnes stále větší měrou proniká do všech oblastí života, nachází uplatnění také ve školách nejen při výuce cizím jazykům. Učitelé i žáci neustále vyžadují nové formy a metody práce. V současné době se klade hlavní důraz na efektivní využití didaktických materiálů. V této kapitole se zabýváme pouze materiály textového charakteru, neboť mají k práci přímý vztah.

2.1.1. Textové materiály

Josef Hendrich v „*Didaktice cizích jazyků*“ rozděluje textové materiály do dvou hlavních skupin - na učebnice cizího jazyka a na jazykové příručky, kam zařazuje cizojazyčnou čítanku.⁷ Jelikož texty k tématu germánské mytologie lze najít jak v učebnicích, tak i v různých jazykových příručkách, zvláště pak v čítankách, bude tato kapitola krátce pojednávat jak o učebnicích, tak o čítankách.

Definice učebnice uvádí, že jde o druh knižní publikace uzpůsobené svým obsahem a strukturou k didaktické komunikaci. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice, která funguje jako prvek kurikula. Učební text prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělání, dále pak je jako didaktický prostředek informačním zdrojem pro žáky a učitele.⁸

Analýza cizojazyčných učebnic se zaměřuje především na strukturu didaktického textu, jeho obsah, rozsah, obtížnost a didaktickou vybavenost. S uvolněním knižního trhu po roce 1989 došlo v českých zemích k velkému nárůstu produkce a především pak dovozu učebnic pro výuku cizích jazyků.

⁷ HENDRICH, J. a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN, 1988, s.397.

⁸ PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2003, s.258.

Toto uvolnění samozřejmě s sebou přineslo do volby učebnice na českých školách nový dříve neznámý atribut, totiž módnost, která podléhá zákonům tržního hospodářství. Tzv. schvalovací doložka udělovaná ministerstvem školství, kterou v předchozích obdobích musely mít všechny učebnice a učební materiály, je po roce 1989 - na rozdíl od dob minulých - velice benevolentní.

Teorie učebnice jakožto vědní disciplína se začala koncipovat až od 70. let 20. století, teprve od této doby začíná intenzivní vytváření základů vědeckého výkladu a badatelského zkoumání učebnice v mezinárodním kontextu. O různých problémech a aspektech ze sféry teorie učebnice existuje poměrně rozsáhlá literatura. Mezi základní literaturu lze zařadit studijní příručku Jana Průchy „*Teorie, tvorba a hodnocení učebnic*“, vydanou v roce 1988 v Praze ve formě skript. V pracích z oblasti teorie školní učebnice, které u nás vznikly, je zřetel k učebnicím cizích jazyků zastoupen minimálně. Hlavní důvody spočívají v několika specifických okolnostech. Jednou z nich jsou charakteristické rysy vyučování cizím jazykům, které se odvíjejí od základního cíle výuky cizím jazykům. Tento cíl spočívá v dnešní době v komunikativní kompetenci žáků. Učebnice cizích jazyků se tím vymyká ze zobecňujících přístupů teorie školní učebnice a vytváří si vlastní teorii jazykových učebnic.

Mezi hlavní poslání učebnice patří fakt, že je nejvýznamnějším zdrojem poznání. Učebnice by měla především odpovídat základním didaktickým zásadám, její obsah by měl sloužit ke vzdělávání žáků, ale také by měla určovat metodický a didaktický postup učitele. Významem učebnic cizího jazyka se zabýval například Stanislav Jelínek, který ve stati „*K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků*“ uvádí hned několik jejích úloh. Mezi prvními jsou zde zmiňovány funkce stimulační a rozvíjející, což je vysvětleno tak, že učebnice celým svým pojetím má podněcovat

tvořivost a iniciativu pedagoga.⁹ Rádi bychom zde dodali, že nejde pouze o učitele, nýbrž také o žáka. Velice důležité významy učebnice jsou i funkce další, mimo jiné všeobecně vzdělávací, výchovné, kontrolní, motivační a integrační. Předmětem teorie učebnice cizího jazyka jakožto speciální oblasti lingvodidaktiky je zároveň řešení problémů a otázek spojených s výstavbou těchto učebnic a s jejich analýzou a evaluací.¹⁰

Důležitým kritériem pro hodnocení učebnice je její úloha v určitém prostředí, v němž má být užívána. Má-li se stát základním materiálem při výuce cizího jazyka, mělo by učitele při jejím výběru zajímat, zda učebnice rozvíjí jen stanovené jazykové znalosti nebo zda také poskytuje všeobecné jazykové vzdělání. Zařazování prvků národní kultury studovaného jazyka by v učebnicích nemělo chybět, neboť se tímto způsobem rozšiřuje kulturní obzor studentů i jejich pochopení cizího jazyka.

Při selekci učebního materiálu by měl pedagog brát zřetel také na doplňkové texty, které mají svůj vlastní význam. Poskytují nejen materiál pro naši práci, tj. úryvky literárních děl, především pak díla vztahující se ke germánské mytologii, ale měly by také rozšiřovat věcné, kulturní a jazykové znalosti žáků. Volbou vhodných literárních textů v učebnicích a čítankách a jejich následným využitím se zabýváme v kapitole 2.2.4.

S výběrem přiměřené učebnice souvisí její kvalitativní stránka, kterou je vhodné posuzovat „*nejen podle metodických postupů předkládaných v učebnici, ale také podle možnosti adaptace učiva a metodických postupů v závislosti na schopnostech a individuální typologii žáků, žákovských kolektivů a zaměření učitele*“.¹¹ Všechny zde vyjmenované aspekty

⁹ JELÍNEK, S. *K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků*. In: *Cizí jazyky*, 1994-95, č.3-4, s.83-88.

¹⁰ Analýzou učebnic se zabývali především J. Průcha, R. Purm a mnoho dalších lingvodidaktiků.

¹¹ PÝCHOVÁ, I. *Móda a učebnice cizích jazyků*. In: *Cizí jazyky*, 1993-94, č.3-4, s.108.

využívané v teorii učebnice můžeme aplikovat i na cizojazyčnou čítanku, čímž se zabýváme v následující kapitole.

2.1.2. Cizojazyčná čítanka

Učebnice slouží při výuce cizího jazyka jako hlavní, resp. základní učební pramen. Není, nebo spíše neměla by být, pouze jediným materiálem. Jejím doplňkem je druhý typ textových materiálů - jazykové příručky, kam zařazujeme mimo jiné také cizojazyčnou čítanku.¹² Kompenzační materiál mající vztah k cizojazyčné výuce by měl studenty především motivovat a vést k osvojování jazykových prostředků a rozvíjet jejich řečové dovednosti. Při výběru tohoto učebního podkladu záleží většinou na učiteli, které doplňkové publikace pro svoji práci v cizojazyčné výuce zvolí. Měly by být ovšem aktuální a seznamování s nimi by mělo být soustavné a cílevědomé.

Jestliže má dát učitel žákům dostatečné množství podkladů k četbě, nevystačí pouze s učebnicí, ale měl by sáhnout také po vhodné cizojazyčné čítance. Nemusí jít ovšem hned o literární antologie. Materiál pro čtení by měl v první řadě odpovídat pedagogickým zásadám. Cizojazyčná čítanka může být zaměřena na několik oblastí, např.: literárně uměleckou, zeměvědnou nebo odbornou. My se zde soustředíme především na čítanky literárně uměleckých textů, které jsou doplňujícím didaktickým materiálem a rozšiřují literární obzor studentů. Tento typ učebních pomůcek je důležitý z hlediska všeobecného vzdělání a z hlediska citové a estetické výchovy.¹³ O literárním čtení, jeho vztahu k výuce německého jazyka, jeho podstatě a vývoji a jeho místě v učebních osnovách pojednává kapitola 2.2.

S pomocí rozvoje estetického citění emocionálním a intelektuálním osvojováním skutečnosti literaturou by měla cizojazyčná čítanka přispívat

¹²Jazykové příručky: konverzační příručky, mluvnice, slovníky, cizojazyčné zpěvníky, sbírky her, přísloví, hádanek a citátů, cizojazyčné časopisy (srovnej Hendrich, s.397).

¹³ HENDRICH, J. a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN, 1988, s.402.

k prohlubování exaktního názoru a k rozvíjení kritického úsudku a historického myšlení.

2.1.3. Problém analýzy a kritiky čítanek

Poměrně bez úspěchu se hledají ve vysokoškolských učebnicích didaktiky cizích jazyků jakékoli informace o kritériích výběru vhodných čítanek pro výuku. Kapitoly o analýze a kritice čítanek jsou v nich dosud bílými místy. Problematika rozboru a hodnocení doplňkových jazykových příruček, jakými je i čítanka, je považována spíše za záležitost do značné míry teoreticky odtažitou.

Jednou ze sporných otázek analýz čítanek je jejich výstavba a členění. V tomto okamžiku se nabízí hned několik dotazů, na které se velice těžko hledají odpovědi. Ve většině případů jsou čítanky vystavěny podle časově chronologického členění. Dalším velmi oblíbeným typem jejich struktury je tematické členění. Mezi těmito dvěma modely není vedena přesná linie a jejich způsob užití je také značně variabilní. Nejinak tomu bylo v minulosti.¹⁴ Následující problém, který se naskytne při analýze a kritice čítanek, je z jakých konkrétních komponent se čítanka skládá. V tomto případě jde především o výběr vhodných textů. Samozřejmostí ovšem zůstává ohled na věk a jazykové znalosti žáka. Podstatnou roli při volbě učebního materiálu hrálo téměř vždy politické ovzduší dané doby, případně politické ideologie s těmito obdobími spojené. Přitom hlavním předmětem zájmu učitele cizího jazyka by měl zůstat především obsah textu, nikoli politické pozadí doby.

Při výběru vhodné čítanky nebo konkrétních literárních textů by měly být v první řadě sledovány cíle učebního zdroje, tj. čeho má být při seznámení s literárním textem dosaženo. V první řadě bychom si měli všimnout textu jako celku. Opomenuta nesmí být ani typická slovní zásoba, kterou by měl autor, případně vyučující vysvětlit. Velmi důležitou součástí čítanky je její jazyková úroveň, na niž se musí brát ohled už při její volbě.

¹⁴ Konkrétně o analýze čítanek pojednává empirická část práce.

Na rozdíl od učebnice, kde se rozlišuje mezi receptivním a produktivním osvojováním cizího jazyka, zůstává čítanka ve většině případů pouze u osvojování receptivního. Zda je cizí jazyk v čítance autentický nebo zda odpovídá současným normám, zůstává v tomto případě stranou. Další problém, který by neměl uniknout hlavně učiteli, který čítanku studentům představuje, je její estetická a výchovná stránka prezentující výběr textů z literárních děl, ať již soudobých, či dřívějších autorů. Seznámení žáků s literárními díly by mělo dát podnět k rozšiřování nejen literárního, ale i obecně kulturního obzoru žáků.

Jednou z dalších sporných otázek při analýze a kritice učebnice a jazykových příruček je problematika didakticko-metodických koncepcí. V tomto směru se nesmí zapomínat na fakt, že čítanka funguje jako doplňkový materiál k učebnici. Představení literárních textů žákům zůstává tedy plně v kompetenci pedagoga. Učitel by také měl v rámci této didakticko-metodické koncepce brát v potaz to, zdali vůbec - při současné hodinové dotaci - cizojazyčnou čítanku do hodin výuky cizího, potažmo německého jazyka zařadí.

2.2. Cíl a obsah výuky německého jazyka a literatury

Mluvíme-li o cíli a obsahu výuky německého jazyka je nutné si upřesnit terminologii těchto slov. Každá společnost i každá doba si vytváří celospolečenský vzdělávací ideál, který determinuje cíl a obsah celé výchovně-vzdělávací soustavy. Cíl jakéhokoli vyučovaného předmětu na kterémkoli stupni a typu školy patří k základním pedagogickým kategoriím. Na správnosti jejich řešení závisí v podstatě úroveň výuky a její výsledky.

Organickou součástí našeho výchovně-vzdělávacího systému jsou i cizí jazyky. Záměry, které výuka cizím jazykům sleduje, bývají určeny nejen potřebami a zájmy společnosti, ale i výsledky vědeckého poznání všech disciplín souvisejících s didaktikou cizích jazyků. Podle Josefa

Hendricha toto poznání ovlivňuje neustálý vývoj jednotlivých vědních oborů, stejně jako rozvoj společnosti po stránce ekonomické, politické a kulturní, potřeby i možnosti společnosti, a tím i pojetí cíle cizojazyčné výuky.¹⁵

2.2.1. Vztah výuky německého jazyka k literatuře

Vedle jazykové a psychologické podstaty vyučování cizím jazykům je nutné též objasnit poměr metodiky k literatuře. Ve vztahu k výuce cizího jazyka se řadí literatura mezi pomocné vědecké disciplíny. Výuka literární výchovy cizího jazyka, v našem případě jazyka německého, jako výuka esteticko-výchovného předmětu permanentně řeší spojitost obsahu vyučování a učiva, především pak vztah k poznatkové složce učiva.

Jazyk má dvě formy: ústní a písemnou. Během čtení může nastat situace, při níž používáme oba způsoby – čteme nahlas napsaný text, případně si ho sami píšeme, například podle diktátu. Je nutné si uvědomit, že člověk si touto četbou osvojuje určité vědomosti a zároveň se obohacuje o nové estetické poznatky. Cizojazyčné čítanky, které doplňují učebnice po stránce tematické a metodicko-didaktické, obsahují různé příklady z literárních děl. Tyto ukázky nelze brát pouze jako jazykový studijní materiál, nýbrž i jako pomocníka při prohlubování literárně-kulturní informovanosti žáků.

Souvislost mezi výukou cizího jazyka a literatury cílové země byla detailně metodicky rozpracována v manuálu Goethova institutu z roku 1999. V německé jazykové oblasti lze tuto příručku považovat za velmi zdařilý komplexní metodologický návod s příklady, jak je možné s literárními texty ve výuce konkrétně pracovat.¹⁶

Znalost literatury daného cizího jazyka byla a doufejme, že stále ještě je považována za součást všeobecného vzdělání. Střední škola by pak měla

¹⁵ HENDRICH, J. a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha:SPN, 1988, s.85.

¹⁶ BISCHOF, M.; KESSLING, V.; KRECHEL, R. *Landeskunde und Literaturdidaktik. Fernstudieneinheit 3*. Berlin: Langenscheidt, 1999, 183s.

dát základ tomu, aby její absolvent byl čtenářem, pro kterého by se stala nezbytnou kulturní potřebou četba jako taková. Seznámení s literaturou by se mělo chápat jako jedna ze základních disciplín, která by měla mladému člověku otevírat cestu do světa umění a pěstovat v něm estetickou vnímavost, imaginaci a kreativitu.

2.2.2. Podstata a vývoj literárního čtení

Je třeba konstatovat, že v cizojazyčné výuce na českých školách se význam literárního čtení nezřídka nedoceňuje a často se jednostranně preferuje dovednost ústního vyjadřování v cizím jazyce.

Pod pojmem čtení se chápe zvuková realizace nebo porozumění graficky fixovaného jazykového projevu. Čtení je také jednou ze základních řečových dovedností, dovedností receptivní. Radko Purm definuje čtení jako zručnost číst cizojazyčný text a pojímat jeho myšlenkový obsah, popřípadě jako dovednost recipovat cizojazyčný písemný text s jeho pochopením.¹⁷

Ptáme-li se po podstatě literárního čtení v cizojazyčném vyučovacím procesu, nesmíme zapomenout na fakt, že literaturu lze využívat mnoha způsoby. Jedním z nich je užití literatury jako prostředku k výchově. Literární tvorba je především umělecká záležitost, tudíž prvotní úlohou literárního čtení ve výuce by mělo být představení konkrétního díla a odkrývání jeho umělecké hodnoty. Průvodním jevem při tomto seznamování je vzdělávací a výchovné poslání literatury. Literární čtení je zároveň vhodným prostředkem nejen pro osvojení a zdokonalení lexikálního a gramatického učiva, ale i pro zdokonalení jazykové znalosti.

Literární čtení přispívá nejen k rozšíření a prohloubení zájmu o kulturní bohatství cizího národa, ale také nám zprostředkovává kulturně-naučné poznatky, ze kterých žáci čerpají informace o společenském, historickém a politickém vývoji. V literárních dílech tak žák poznává cizí

¹⁷ PURM, R. *K využívání teorie učebnice cizího jazyka*. In: *Cizí jazyky*, r.41, 1997-98, č.5-6, s.78-79.

jazyk v jeho nejdokonalejší podobě. Četba literárních textů má nepochybně velký význam pro estetickou, ideovou i mravní výchovu žáků. Předpokladem ovšem je, aby žáci na tuto četbu stačili svými jazykovými vědomostmi svou kulturní vyspělostí, neboť cizojazyčné umělecké texty tradičně tvořily a neustále tvoří vrchol učení se cizím jazykům.

Ohlédneme-li se do minulosti, zjistíme, že literární čtení hrálo v minulosti ve vyučování cizích jazyků důležitější roli než v přítomnosti. Toto postavení vyplývalo z tehdejšího odlišného didaktického cíle cizojazyčné výuky. Normou celého jazykového studia byl literární jazyk, resp. jazyk literárních děl. Cílem vyučování cizím jazykům, který dokumentují například osnovy z roku 1933, nebyly jako v současnosti praktické řečové dovednosti, nýbrž čtení literárních textů a porozumění jim.¹⁸

Vývojem metodiky a jejího následného uplatnění v praxi se ukázalo, že jazyk je nutno brát jako dorozumivací prostředek. Těžištěm výuky cizího jazyka se staly produktivní řečové dovednosti, mluvený a psaný projev. Postupem času došlo k posunu v didaktickém cíli právě ve prospěch komunikativní orientace výuky cizím jazykům, čímž se literárnímu čtení dostalo zcela jiné náplně a jiného zaměření. Tato často jednostranně chápaná komunikativní orientace vyučování cizím jazykům opomíjí umělecké, resp. literární texty také z toho důvodu, že je chápe jako zastaralé prostředky výuky, které se uplatňovaly především v gramaticko-překladové metodě vycházející z výuky latiny.

Význam literatury jako předmětu seznamování s různými kulturami a jejich specifickými rysy a znaky znali již představitelé starověkých literatur. V současné době literatura, resp. literární čtení, v konkurenci s dalšími dostupnými a atraktivními médii ztratila a nadále ztrácí jedinečný a zásadní smysl, který měla dříve. Dodnes ovšem stále zůstává vzhledem

¹⁸ NEUHÖFER, R. *Střední školství. Soustavný svod platných předpisů pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha: Státní nakladatelství, 1935, s.40

ke svým úlohám jedním z významných nástrojů poznávání kultury jiného národa, přestože mu škola začala věnovat minimální pozornost.

2.2.3. Místo literárního čtení v učebních osnovách

Literatura se jeví vzhledem ke svým funkcím a potenciálním možnostem jako jeden z vhodných a zcela přirozeně působících předmětů výchovy, aniž by musel být vždy zřetelně zdůrazňován její význam. Text a kontext jsou neodmyslitelným předpokladem pro upevňování a rozvíjení jazykových prostředků a řečových dovedností, v našem případě čtení. Vzhledem k tomu, že výuka cizího jazyka má komplexní charakter, má v ní své nezastupitelné místo i literatura a literární text ať v podobě adaptovaných nebo autentických textů.

V současné době, kdy vstoupila do výuky nejen cizích jazyků v naší zemi liberalizace, ustupuje pojem „*učební osnovy*“ na úkor rámcových vzdělávacích programů (RVP) do pozadí.¹⁹ Charakteristické pro RVP jsou priority, cíle, klíčové kompetence a obsah v širších souvislostech. Na jejich základech si školy vytvářejí vlastní školní vzdělávací programy, které jsou přizpůsobeny podmínkám regionu. Přesto ještě stále zůstávají učební osnovy v paměti učitelů a v některých případech jsou i využívány pro výuku. Co tento pojem znamená? Pedagogický slovník uvádí, že „*učební osnovy jsou pedagogický dokument stanovující cíle, vymežující obsah, rozsah, posloupnost a distribuci učiva vyučovacích předmětů do jednotlivých ročníků a časových úseků vyučování, zároveň popisují základní metody, organizační formy a postupy.*“²⁰ Lze říci, že učební osnovy jsou odrazem celkové vzdělávací a kulturní politiky státu a stanovují obecné cíle a popis rámcového obsahu výuky dotyčného předmětu.

¹⁹ RVP – rámcový vzdělávací program. Vymezuje cílové zaměření vzdělávání na daném stupni a pro daný obor a očekávané výstupy. Nahrazují nebo přebírají funkce dosavadních kurikulárních dokumentů.

²⁰ PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2003, s.256.

Osnovy pro základní a střední školy určují v rámci cizojazyčné výuky i cíl literárního čtení. Jeho zastoupení v učebních osnovách pro gymnázia nebylo vždy stejné a každé časové období preferovalo pro výběr textů do čítanek, resp. učebnic cizího jazyka, v našem případě jazyka německého, jiná témata. J. Hendrich předpokládá, že absolvent gymnázia by měl být schopen s porozuměním číst cizojazyčné texty s tematikou přiměřenou všeobecnému vzdělání středoškoláka. Jedná se o čtení populárně vědeckých, odborných a také uměleckých textů s pomocí slovníku a s využíváním odhadu.²¹

Studujeme-li středoškolské osnovy jednotlivých etap, zjistíme velké odchylky v názorech na literární čtení. V současné době osnovy pro střední školy ani nenabízejí dostatek časového prostoru pro práci s uměleckými texty. Z historie však víme, že například v období první republiky hrálo vědění německé literatury ve výuce němčiny velkou roli. Nejinak tomu bylo v 19. století. Naopak s nástupem komunikativní metody a preferencí ústního vyjadřování v cizím jazyce se znalost literatury dostává do pozadí, ne-li se vytrácí. K jisté změně došlo po přeměně středních všeobecně vzdělávacích škol na čtyřletá gymnázia, kde se například do čtvrtého ročníku humanitní větve zavádělo literární čtení. Samozřejmě se tímto vytvořily podmínky pro rozšíření a prohlubování znalostí literatury. Období 90. let 20. století s sebou přineslo řadu změn na poli politickém, kulturním, včetně oblasti školství. Nastává obrat v koncepci výuky cizích jazyků. V této době se jazyk chápe vysloveně prakticky, převládá jeho dorozumívací náboj, mluví se o jazyku jako o komunikativním prostředku. Literatura je zatlačena do pozadí na úkor praktického zvládnutí jazyka. Komunikativní zaměření výuky by ovšem nemělo stírat uměleckou svébytnost literárního textu a literatury vůbec.²²

²¹ HENDRICH, J. a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN 1988, s.223.

²² Srovnej *Společný evropský referenční rámec*: Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 267s.

Podle učebních osnov pro gymnázia z konce 90. let 20. století má vyučování cizím jazykům splňovat nejen cíl komunikativní (tj. praktický), ale také poznávací (tj. kulturně-vzdělávací) a výchovný (tj. formativní). Při realizaci poznávacího cíle sehrává významnou úlohu právě literatura. Za pomoci poezie, prózy a dramatu lze dosáhnout již zmíněných didaktických cílů, a to hlavně hlubšími zásahy do vědomí a myšlení těch, kteří mají být informováni. Konkrétně o zastoupení literatury s orientací na starší německou literaturu v učebních osnovách pro gymnázia budou pojednávat kapitoly zaměřené na jednotlivá časová období.

2.2.4. Výběr vhodných literárních textů a jejich využití

Chápeme-li literaturu, na jejíž tvorbě i recepci se podílí řada specifických faktorů, jako produkt a nedílnou součást určitého kulturního kontextu, ale také jako produktivní prostředek potenciálně se podílející na formování lidské bytosti, musíme si nutně položit následující otázky. Je výběr děl či jejich částí vhodný pro školskou praxi? Jaké postoje tyto texty zaujímají vzhledem k literatuře a jaké možnosti interpretací nabízejí? Při selekci literárních textů je třeba mít na zřeteli především jejich odlišnosti. Prvotní princip ve volbě těchto textů je dán především tím, jaké úlohy má daný literární text splňovat. Všechny literární ukázky vybrané do čítanek by měly dodržovat hledisko lingvodidaktické, výchovné a vzdělávací.

Termínem „*text*“ je myšlen jakýkoliv úsek mluveného, či písemného projevu. Typy textů zahrnují texty mluvené (například veřejné proslovy, zpravodajství, telefonické rozhovory, rozmluvy, pohovory apod.) a texty psané (například knihy, noviny, časopisy, učebnice, letáky apod.) V roce 1972 poukázal Wolfgang Iser znovu na již známou skutečnost, že každý recipient „čte“ text jinak a že i u téhož čtenáře dochází časem k posunu ve vnímání stejného textu.²³ Přestože tento poznatek neznamenal žádnou

²³ ISER, W. *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Becket*. München: Fink, 1972.

velkou revoluci, vedl znovu k objevení čtenáře v oboru didaktiky cizího jazyka. Plné rehabilitace dosahuje čtení ve výuce cizích jazyků od poloviny 90. let. Rozdíl proti letům minulým je pouze ve výběru textů.

Mnohoznačnost a otevřenost literárních textů vybízí jejich recipienta k vytváření a dotváření smyslu textu a k jeho vlastní tvořivosti. Eva Tandlichová zmiňuje, že literární text prezentuje a pomáhá nejen komunikaci, ale i využití předcházejících znalostí a vědomostí pro rozvíjení autorových názorů a myšlenek, nebo pro jejich interpretaci, a tím zároveň podporuje rozvoj emocí a pocitů, názorů a postojů žáků.²⁴ Literární texty cizích kultur se tak stávají jedinečnou cestou k poznání jiných národů a kultur. Ve významové struktuře těchto textů čtenář chápe skutečnost osobitým způsobem a konstrukcí smyslu textu v poetické formě, čímž obohacuje svou představu o světě. Na základě těchto úvah byly vyvinuty pro práci s literárními texty v interkulturní výuce cizího jazyka dvě základní metody. První z nich je metoda kontrastní, která vychází z porovnání výchozí a cílové kultury, přičemž se soustřeďuje na společné rysy a na rozdíly ve vnímání a myšlení jednotlivých skupin. Tento způsob práce umožňuje rozvíjet schopnost reflektovat a vyrovnávat se s rozdíly a pochopením jinakosti a obohacovat vlastní obzor. Druhou technikou je metoda práce s textem (známá též jako „*handlungsorientierte Methode*“). Tento postup dává přednost vlastní práci s textem a soustřeďuje se na proces postupného porozumění textu a vede k jeho vyhodnocování a reflexi formou diskuse.²⁵

Velkým problémem zůstává stále výběr děl, která mají čtenáři zprostředkovat obraz způsobu života a myšlení jiných kultur. Faktory pro volbu textů pro učebnice a čítanky jsou objektivní, tzn. věk a jazyková

²⁴ TANDLICOVÁ, E. *Literární text vo vyučovaní anglického jazyka*. In: Cizí jazyky 1993-94, č.5-6, s.193-194.

²⁵ Srovnej CORNEJO, R. *Role a zprostředkování literatury ve výuce cizího jazyka (NJ)*. In: *Výchova literaturou-výchova k literatuře*. Ústí nad Labem: PedF Univerzity J.E.Purkyně, 2001, s.123-128.

vybavenost žáků a mnoho dalších, ale i subjektivní, tzn. výběr textu podle zájmu učitele či žáků. Při volbě textů jsou rozhodující pedagogická kritéria. Literární text by měl splňovat jak funkci komunikativní, tak i poznávací a výchovnou. Aby vybraný text odpovídal těmto požadavkům, musí vyhovovat jazykovým, didaktickým, psychologickým a estetickým cílům. Autoři čítanek, antologií a konečně i učebnic sahají již řadu let k prověřeným a ceněným dílům. Ta jsou čtenáři předkládána nejen v novodobých překladech, respektive v úryvcích z těchto děl, nýbrž i v literárních adaptacích, které někdy nerespektují původní tvar díla a soustřeďují se pouze na převyprávění příběhu. Adaptací zde rozumíme úpravu, či částečné přetvoření díla. Při práci s literárním textem je podle Josefa Hendricha třeba dbát na to, aby měla literárně vědná složka převahu nad jazykovou a složka výchovná nad komunikativní.²⁶ S tímto faktem si troufáme souhlasit. V praxi to většinou vypadá obráceně. Literární texty slouží jako podklad k následné diskuzi. Účelné je také při práci s literárními texty kombinovat jazyk mateřský a jazyk cílový, v našem případě jazyk německý.

Texty určené ke čtení mohou být velmi různorodé. Měly by ovšem vyhovovat jak po stránce lingvodidaktické, tak i po stránce výchovné a vzdělávací. Potřebný materiál k výuce literárního čtení poskytují učebnice, v nichž jsou zařazeny literární ukázky, dále pak čítanky, edice různých textů opatřené potřebným komentářem a v neposlední řadě také edice s paralelním textem v mateřském jazyce. Nejvhodnější formou podání literárního textu zůstává cizojazyčná literární čítanka.

Umělecké pojetí textu a jeho obsahovou bohatost žák velmi často redukuje v zájmu osvojení poznatkové sféry učiva na konkrétní poetické jevy. Ty většinou odkazují pouze k vybraným jevům literárního kontextu, které byly už vědou zhodnoceny a staly se jako poznatky o daném textu součástí učiva a didaktického kontextu. Literární text se tak stal

²⁶ HENDRICH, Josef a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN, 1988, s.127.

reprezentantem žánru, literárního směru, historického poetického stylu, či stylu autorského. Sama didaktická interpretace textu jako metoda má pak též učební ráz – učitel upozorňuje žáka na takové jevy, které jsou nositeli příznačných strukturních funkcí, ať z aspektu literárněhistorického nebo literárněteoretického. Konkrétní literární texty osnovy neuvádějí, garantem výběru textů i nadále zůstává učitel.

Při volbě textů pro výuku by pedagog měl brát v potaz mnoho faktorů. Vybraný text by měl splňovat několik funkcí. Jako příklad uvedme funkce motivační, stimulační, poznávací nebo výchovně-vzdělávací. Největší rozdíl mezi texty zvolenými pro výuku je pak v tom, jakou úlohu má text splňovat. Tzv. texty originální neboli v autentické podobě se podle Eduarda Beneše uplatní až na nejvyšším stupni výuky.²⁷ S tím můžeme v současné době souhlasit. Analyzujeme-li ovšem čítanky, používané pro výuku německého jazyka jako jazyka cizího, z druhé poloviny 19. století a z období první republiky, zjistíme, že se v nich objevují texty originální, tj. ve středověké němčině, což dnes považujeme za nemyslitelné. Naopak texty nějakým způsobem adaptované lze využívat již při výuce mírně pokročilých studentů. Počáteční etapa výuky by měla být vystavěna zejména na textech uměle vytvořených, při jejichž četbě se nacvičuje vlastní technika čtení, která je pak nezbytná při čtení textů adaptovaných nebo autentických.

Práce s uměleckým textem je nesporně náročná na čas a na přípravu učitele. Velice obtížné je vyhledat vhodné příklady. Jejich žánr, obsah i rozsah by měly být přiměřené věku a jazykové úrovni žáků. V otázkách jaké ukázky např. ze starší literatury zařadit do čítanky a do jaké míry mají být upravené se didaktici rozcházejí. Vhodný literární text může být užít výhradně jako učivo, bude-li cílevědomě sloužit jako materiál reprezentující poznatek o literatuře a kultuře daného národa. Kromě tradičních literárně historických, druhových, žánrových a poststrukturalistických kritérií by se

²⁷ BENEŠ, E. a kol. *Metodika cizích jazyků*. Praha: SPN, 1970, s.162.

pak mohla uplatňovat při výběru a uspořádání literárních textů v čítankách, antologiích, ale i v dalších středoškolských učebních textech, včetně jejich interpretace, samostatnější a aktivnější role učitele a studentů. Na tomto místě bychom rádi odkázali na období před rokem 1939, kdy učitelé byli velmi často také autory učebnic a učebních materiálů.

Literární text vstupuje do výuky především jako originální dílo s ambicemi vzbuzovat estetické emoce a interpretační postoje recipienta v komplexně pojaté a tvořivé komunikaci. Má funkci uměleckou, která je a měla by zůstat funkcí dominantní, má-li být ve výchově zastoupen aspekt výchovně-estetický. Záleží tedy na záměru pedagoga, jak bude vybraný literární text prezentovat žákům a jakou zvolí interpretační metodu pro tuto činnost. Základní metodou práce s literárním textem by ovšem měla i nadále zůstat četba, kterou můžeme chápat jako specifickou aktivitu sebeuvědomování, aktivitu, při níž poznáváme svět kolem sebe a sami sebe. Samotné literární dílo nevyjevuje vlastní smysl přímo a snadno, naopak staví před studenta nejrůznější bariéry, v našem případě jazykové a významové. Zůstává tudíž na učiteli, aby pomáhal tyto a mnohé další bariéry překonávat.

2.3. Germánská mytologie

Když se řekne „germánská mytologie“, většině lidí, kteří se alespoň trochu zajímají o podobná témata, se vybaví přinejmenším jedno nebo dvě jména germánských bohů či hrdinů. Nejtolerantnější vztah k ústní světské a pohanské tradici panoval u severních Germánů. Souviselo to jak s charakterem severské germánské společnosti, tak se způsobem přijetí křesťanství. V následujících kapitolách se budeme věnovat germánské mytologii, jejím pramenům a vztahu českého člověka k ní.

2.3.1. Prameny a recepce germánské mytologie

Jednotlivé epochy středověké německy psané literatury se obvykle pojmenovávají podle politicko-kulturních dobových událostí. Spor mezi

pohanskou civilizací a křesťanským duchem poznamenává celou starokřesťanskou literaturu, zvláště pak literaturu středověku a od těch dob je tématem řady moderních prací věnovaných dějinám středověké literatury a kultury vůbec.

Počínaje 19. stoletím udělalo vědecké poznání velký pokrok. V konfrontaci s exaktními vědami zůstává rozvoj humanitních věd méně patrný. Přesto mění životní a ideové formy těch, kteří se na tomto vývoji podílejí. Úroveň přírodního poznání je ověřitelná, naproti tomu historické poznatky nemají žádnou ekonomickou a kalkulovatelnou společenskou užitečnost, a tudíž naráží na lhostejnost některých sociálních skupin. Publikováním řady pramenů přibyl historické a literární vědě v průběhu 19. a 20. století obsáhlý materiál, který byl následně poskytnut široké veřejnosti.

Evropská literatura zabírá tentýž časový úsek dějin jako evropská kultura, zahrnuje tedy období šestadvaceti staletí. Ústní lidová slovesnost zaujímá v dějinách literatury svébytné postavení. Pohádky nebo pověsti jsou součástí tradice a vzpomínek každého národa. Mnoho z nich má svůj původ v mýtech a legendách, poměrně často založených na historickém podkladě. Více méně všechny mytické postavy jsou výplody lidské fantazie, přesto ale působily a stále ještě působí na duchovní život celé společnosti.

Germánská mytologie jako taková nebyla a dodnes není tak populární jako mytologie řecká či římská. Důvody této skutečnosti jsou prosté a sahají až do období středověku - do doby, kdy hlavním úředním jazykem byla latina. Znalost antického jazyka a kultury tehdy patřila k základním kamenům vyššího vzdělání.²⁸ Staří Germáni vyznávali pohanské náboženství. Germánská raně středověká společnost byla z větší části negramotná, takže záznamy o jejich víře jsou velmi vzácné a o jejich mytologii toho víme velmi málo. Veškeré dnešní znalosti této problematiky

²⁸ Srovnej SPÁČILOVÁ, L.; WOLFOVÁ, M. *Germánská mytologie*. Olomouc: Votobia, 1996.

pocházejí z doby pozdější. Záznamy většinou sepisovali křesťanští vzdělanci bez chápání pohanského světonázoru, víry a chování. Na způsobu tvorby jsou často patrné vlivy myšlení a psaní typické pro křesťanskou Evropu. Germáni nezapisovali své mytologické příběhy, proto se do našich časů nedochovalo žádné úplné a systematické podání mýtů o bozích a hrdinech z předkřesťanské doby.

Mýty a pověsti starých Germánů patří mezi jedny z nejzajímavějších mytologických systémů vůbec. Bohužel se zde na rozdíl od civilizované antiky setkáváme s velkým nedostatkem dochovaných pramenů. Především jde o fragmenty písemných památek a také o archeologické vykopávky. Nejobsáhlejším zdrojem pro poznání germánské mytologie se stala středověká severská literatura. Z doby pohanské se zachoval velmi malý počet literárních památek, neboť epocha písemné kultury začíná u germánských kmenů až s přijetím křesťanství.

K velice důležitým pramenům literární povahy se řadí zprávy řeckých a římských spisovatelů, mezi nimiž vynikají Gaius Julius Caesar a Publius Cornelius Tacitus. Vysoce ceněným materiálem je dílo G. J. Caesara „*Zápisky o válce galské*“ (*Commentarii de bello Gallico*),²⁹ ve kterém Caesar, jehož literární činnost byla velmi rozsáhlá a všestranná, jako první popisuje germánský svět bohů. Dalším materiálem k poznání germánského božstva, který stojí za zmínku, je Tacitova „*Germania*“ (*O původu, sídlech, mravech a kmenech Germánů – De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*),³⁰ kde autor porovnává Římany své doby s Germány. Jedná se o zeměpisnou a národopisnou monografii, která se zakládá na odborných studiích, zejména G. J. Caesara a Plinia staršího. Pro poznání německého starověku je tato kniha velmi hodnotná. Následuje řada cenných informací o germánské mytologii ve spisech autorů raně křesťanského období, z nichž jmenujme např. Řehoře Tourského, Fredegara a jeho kroniku,

²⁹ CAESAR, G. J. *Der Gallische Krieg*. Hrg. Von M. Deissmann. Stuttgart: Reclam, 1997, 359s.

³⁰ TACITUS, P. C. *Germania. Lat./dt.* Stuttgart: Reclam, 1997, 112s.

Pavla Diacona či Widukinda. Tematicky cenné jsou germánské literární památky obsahující staré hrdinské pověsti a písně o bozích, které byly zaznamenány na počátku christianizace západní a střední Evropy. Mezi nejznámější patří anglosaský epos *Beowulf*, který sloužil jako vzor pro skladby opěvující germánské hrdiny. Dalším důležitým literárním pramenem je starohornoněmecká hrdinská pověst „*Píseň o Hildebrandovi*“ (*Hildebrandslied*).³¹

Mytologický germánsko-severský svět bohů je asi nejlépe zachycen v písních a textech Eddy, která vznikala v Norsku a na Islandu.³² Ve „*Starší, tzv. Písňové Eddě*“ jsou shromážděny písně o bozích a hrdinech podrobně zobrazující kosmogonii a mytologii Germánů. Rukopis vznikl ve 13. století opisováním starších předloh tradovaných již od 8. století. Naopak „*Mladší Edda*“, podle jejího autora Snorriho Sturlusona též „*Snorriho Edda*“, vznikla kolem roku 1220 a zachycuje v próze příběhy z germánského bájesloví. Svým vyprávěním zanechal Snorri jistou systematizaci germánské mytologie od vzniku bohů až do jejich zkázy, proto se většina pozdějších převyprávění a adaptací drží této naznačené linie. Otázkou ovšem stále zůstává, kdy a kde vznikaly písně Eddy. Od dob romantismu narůstá počet poznatků o germánské mytologii a názory na ni prošly mnoha proměnami. V současné době se ustálila koncepce, že básně v dochované podobě obsahují starší a mladší vrstvy, přičemž vědecký záměr se soustřeďuje jak na estetickou hodnotu písní, tak i na strukturální typologické výzkumy.³³ Jako zdroj většiny novodobých vydání Eddy slouží tzv. „*Codex Regius*“ z doby okolo roku 1325, který ve svých 29 eddických písních zpracovává tematiku germánských pověstí o bozích a hrdinech.

³¹ Hildebrandslied – nejstarší památka německé hrdinné pověsti z konce VIII. století zachována pouze ve zlomcích.

³² Do němčiny text Eddy poprvé přeložil Johann Gottfried Herder.

³³ Srovnej 1) KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I. Středověk*. Praha: Karolinum, 1997. 2) SPÁČILOVÁ, L.; WOLFOVÁ, M. *Germánská mytologie*. Olomouc: Votobia, 1996.

Edda vznikla 200 let po přijetí křesťanství Germány, tudíž prvky křesťanství musely proniknout i do tohoto díla. Jeho význam zůstává pro nás nesmírný, neboť nám zanechalo jeden z nejucelenějších obrazů germánské mytologie.

Velký zlom a největší rozkvět zažívá germánská mytologie během 19. století v období romantismu, kdy k největším badatelům zabývajícím se germánskou mytologií patřili bratři Grimmové, zvláště pak Jacob.³⁴ O germánskou mytologii se v tomto období nezajímali jen oni, ale i jiní autoři, jmenujme například Paula Hermanna, Karla Simrocka - tyto a mnohé další autory budeme ještě zmiňovat v empirické části práce v rámci analýz konkrétních čítanek. Mezi jedno z nejslavnějších a nejznámějších zpracování germánské mytologie patří operní cyklus Richarda Wagnera „*Prsten Nibelungův*“ (*Der Ring des Nibelungen*). Toto dílo však spíše více než ducha historické doby odráží problémy 19. století. Svět germánských bohů Wagner pojímá jako kritiku společnosti, ve které se stále vracejí stejné archetypy. „*Prsten Nibelungův*“ vytvořil obraz germánských bohů tak, že se může spíše mluvit o recepci Wagnerova mýtu než o recepci germánské mytologie.

Později v souladu se silícím nacionalismem se v recepci mýtů zdůrazňoval boj bohů o moc. Tady už nebyvaly tak často oporou překlady Eddy jako spíše různé popularizační spisky. Ve 20. století, zvláště pak v jeho první polovině, byla germánská mytologie zneužita jako arzenál otřelých nacionalistických argumentů, které sloužily při vysvětlování a ospravedlňování jak politických, tak i vojenských činů. Jednotlivé pověsti byly vytrhovány ze své významové souvislosti, izolovány a podle momentální potřeby obohaceny politicko-ideologickou náplní v té době aktuální. Proto na germánské mytologii dlouho ulpíval negativní ideologický nános.

³⁴ První velký přehled severogermánské mytologie Jacoba Grimma vyšel roku 1835 pod názvem „*Deutsche Mythologie*“ (Německá mytologie).

Výzkum germánské mytologie nabyl ve dvacátých a třicátých letech 20. století, především však po Hitlerově nástupu k moci, mimořádně na intenzitě. Není zde třeba zdůrazňovat, že i věda se musela podřítit příkazům nacionálně socialistické vlády a její rasistické ideologie.³⁵

Po skončení druhé světové války nastává odklon od všeho německého, nevyjímaje germánskou mytologii, která byla pro své ideologické zneužití nedotknutelná. Teprve až šedesátá léta přinášejí s sebou jakési ospravedlnění a snahu o obnovení výzkumu v oblasti germánské mytologie i na českém území, třebaže momentální politická tomuto bádání nedávala dostatečný prostor.

2.3.2. Historický pohled na germánskou mytologii v Čechách (období 1800 – 2000)

Kulturní tvorba je vždy spjata s politickými danostmi a národnostní a náboženská napětí působí tak i na umělecká díla. Studium germánské mytologie je poměrně složitá záležitost a germánský svět bohů je flexibilní a otevřený. V tomto světě jsou obsaženy různé možnosti výkladu a záleží tedy na každém jednotlivci či politické skupině, která je konkrétně u moci, jakou cestu výkladu si zvolí.

Dějinný pohled na germánskou mytologii v Čechách začneme chronologicky v první polovině 19. století. Český prostor plnil funkci jakéhosi mostu, v němž se mísily rozmanité duchovní proudy. Pro kulturní a duchovní vývoj je zde proto příznačná dynamika a dialektika. Svéráz českých poměrů byl určován faktem, že na tomto území vedle sebe žilo několik národů, mezi nimiž největší procento zastoupení zaujímaly národy český a německý, jejichž historie společného soužití má hluboké historické kořeny.

V první polovině 19. století, charakteristické především českým národním obrozením, jsou témata literatury, která vždy odrážela politickou

³⁵ Srovnej SPÁČILOVÁ, L.; WOLFOVÁ, M. *Germánská mytologie*. Olomouc: Votobia, 1996.

dobu, mnohostranná.³⁶ V tomto období se začínal stále silněji prosazovat nový filozofický proud – romantismus, který je spojen právě s první polovinou 19. století a který vtiskl své charakteristické rysy celé Evropě. Romantismus s sebou nese složky pokrokové i reakční. Oživuje nejen náboženskou mystiku, zároveň také soustřeďuje svoji pozornost na lidovou tvorbu a věnuje se nejstarším literárním památkám. Tento zesilující zájem o historii se stále více stával významným nástrojem národního hnutí, ať již českého, nebo německého.

Ve druhé polovině 19. století ustoupil národní prvek u některých spisovatelů do pozadí, začalo se hovořit o kosmopolitním směru. Po vzniku Německé říše (18. 1. 1871) dochází v literatuře k novým tendencím aktivizujících řadu ideologií, které ospravedlňují pruský militarismus. Zvláště zřetelné byly tyto snahy v německé literatuře, především pak v historických románech. České povědomí o germánské mytologii tak neupadá v zapomnění, jak tomu bude v případě období po druhé světové války. Kulturní dědictví se stávalo nejvýznamnějším distinktivním znakem národa. I když se životní styl Čechů a Němců příliš nelišil, česká a německá kultura v mnohém vykazovala řadu rozdílů. Česká mytologie se stala nástrojem identifikace českého národa, zatímco germánská mytologie nástrojem identifikace německého národa na českém území.

Vznik samostatného československého státu otevřel nové, nebývalé možnosti pro rozvoj české a slovenské kultury, vědy a umění. V podstatě se nezměnily ani podmínky pro židovskou kulturu v Čechách, až na skutečnost, že německý jazyk, kterého většinou tato kultura užívala, přestal být ve státě úředním jazykem. Němci se nyní v ČSR stali příslušníky

³⁶ Národní obrození – celoevropský jev uskutečněn v několika fázích: 1) národní jazyk se vymezi proti jazyku dosud vládnoucímu, 2) obnovený jazyk se stává jazykem literárním, 3) k identitě národa se kromě jazyka připojují také dějiny, kdy národ objevuje svoji vlastní hrdinskou epochu, 4) kulturní, jazykové a historické aspekty jsou spojeny a vedou k politickým důsledkům ve smyslu požadavků národní svrchovanosti.

Srovnej: kol. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992.

národnostní menšiny. Literární umění této minority reagovalo velmi citlivě na pocity přezíravosti a stavělo se do národně obranářských pozic. Především pak od 30. let, kdy se začala vyhrocovat zahraniční i vnitřní politická situace, nacházíme v této umělecké tvorbě stále více protičeských útočných prvků. V období první republiky si udržela dobrý zvuk také germanistika, mezi jejímiž osobnostmi vyniká jméno Arnošta Krause.³⁷

Během druhé světové války byla demagogy Třetí říše uctívána válka a hrdinská smrt. Účelově byly vybírány pro propagandu staré germánské látky a symboly a následně vytrhávány z jejich obsahového a věcného kontextu. Jako jeden z mnoha příkladů uveďme „*Píseň o Nibelunzích*“, která byla většinou citována, když šlo o posílení nacionalistických nálad ve společnosti. Proto na germánské mytologii dlouho tkvěl negativní ideologický nános.

Po skončení druhé světové války nezůstalo toto zneužívání starých germánských legend bez následků pro literaturu a germánské bájesloví vůbec. Německé hrdinské ságy se zvláště v českém poválečném kontextu až na několik výjimek vyskytovaly jen ojediněle. Těmi výjimkami můžeme rozumět studie ze šedesátých let, které svědčí o obnovení výzkumu a zájmu o germánskou mytologii. Tyto práce se snaží podat pravdivé a nezkreslené základní informace o germánské mytologii.

Během 90. let 20. století začíná být mytologie obecně velmi populárním tématem, jemuž se věnuje odborných a beletristických publikací. Zájem o germánské bájesloví není tak hojný, jako o mytologii jiných národů, protože v Evropě náleží dominantní postavení řecké mytologii, což souvisí s myšlenkou o anticko-křesťanských základech evropské civilizace.

³⁷ PhDr. Arnošt Kraus (1859-1943) – univerzitní profesor germanistiky, divadelní kritik. Publikoval a překládal ze skandinávské literatury. Zemřel v koncentračním táboře v Terezíně. Publikace: „*Das böhmische Puppenspiel vom Doktor Faust*“ (1891), „*Bjornson a Ibsen: Kurs šestipřednáškový*“ (1912) a další.

2.3.3. Didaktika germánské mytologie v porovnání s ostatními mytologiemi, zvláště pak s mytologií antickou

„Mýtus (řec. *mythos* = vyprávění) – 1. bájeslovné, pohádkové vyprávění o vzniku světa, o bozích, o přírodních jevech, hrdinech apod. zasazené do určité mytologické soustavy 2. výklad nějakého učení v podobě alegorického vyprávění: platonské mýty 3. iracionální vize budoucnosti: mýtus revoluce, mýtus XX. století 4. představa o někom nebo o něčem nekriticky přijímaná, uctívaná a zbožňovaná: mýtus peněz, mýtus mateřství 5. expresivně se jedná o smyšlenku, výmysl, blud.“³⁸

Mýtus ovšem není vyprávěním uzavřeným, ale podle okolností podléhá neustálým proměnám a tvoří jednu ze základních forem slovesnosti. Na literaturu měla vliv především mytologie starořecká, antická. V dějinách vidíme také zájem o mytologie další, jako například germánskou, finskou, slovanskou apod. Mýtem se odborně ve svých pracích zabývalo mnoho badatelů a několik disciplín zároveň, a to nikoliv pouze mýtem archaickým, ale také fungováním mýtu v moderní společnosti. Z těchto statí se pak mytologie postupně dostávala i do školních učebnic.

Jak již bylo řečeno vědění o antické mytologii hrálo v minulosti přední úlohu. Tento soubor mýtů byl daleko populárnější než jiné mytologie, včetně germánské. Důvody tohoto faktu sahají až do středověku, kdy jazykem intelektuálů byla latina, která zprostředkovávala veškeré evropské vzdělání. Znalost jazyka a literatury antického světa patřila dlouhou dobu, až do počátku 20. století, k pravidlům vyššího vzdělání.

Poměr českého člověka, resp. středoškolského studenta, ke germánské mytologii byl v různých časových obdobích odlišný. Do konce první světové války, tj. do roku 1918 byl tento vztah neutrální až mírně pozitivní, což bylo pravděpodobně důsledkem školní výchovy v habsburském soustátí. Středoškolským studentům se dostávalo díky velice

³⁸ Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2000, s.517.

zdařile zpracovaným čítankám německé literatury poměrně dost informací o germánské mytologii včetně toho, že vybrané texty byly studentovi předloženy v originálním jazyce, tj. ve středověké němčině.³⁹ Rozdíl v obsahu výuky mezi středními školami českými a německými nebyl nijak velký. Například texty ve středověké němčině najdeme v čítankách vydaných do roku 1918 u obou typů škol.

Po roce 1918 se vznikem Československa, i přes velké změny kulturní a politické, se v oblasti školství nestalo nic výjimečného, nadále platil školský systém zavedený v období rakouské monarchie. Učebnice používané v tehdejších středních školách psali autoři, kteří si stále pamatovali staré mocnářství. Vyjdeme-li z obsahu tehdejších čítanek, dojdeme k závěru, že požadavky kladené na znalosti studentů byly značně vysoké. Ukázky seznamující s germánskou mytologií jsou hojně zastoupeny. I v tomto období středoškolský student, ať již český, nebo německý, byl nucen číst texty v původním jazyce, což považujeme za velmi náročné, uvědomíme-li si, že německý jazyk se na českých školách vyučoval již jako jazyk cizí.

Období let 1939-1945, protektorátu Čech a Moravy, znamenalo pro české území nebývalý nárůst výuky německého jazyka, což bylo důsledkem německé okupace země. Vyučování bylo tehdy plně podřízeno fašistické diktatuře a bylo přesně vymezeno, co a jak učit. S germánskou mytologií byli studenti seznamováni sporadicky, neboť výuka byla zaměřena čistě na praktickou stránku jazyka. Pokud se témata z germánské mytologie objevila v učebnicích němčiny, sloužila potřebám nacistické ideologie. Tato témata byla často vyjmuta ze své významové souvislosti a následně zasazována do zcela jiného kontextu. Původní základní myšlenka konkrétního mýtu tím byla posunuta do naprosto odlišné roviny výkladu.

³⁹ Viz 3. kapitola Empirická část.

Druhá polovina 20. století je, až na některé výjimky – např. období 60. let, ve znamení úpadku zájmu o německou kulturu a výuku německého jazyka na českém území. Němčina byla po skončení druhé světové války českou společností odmítána a teprve až v 60. letech zaznamenáváme snahy o její rehabilitaci. Germánská mytologie mizí nejen ze stránek českých odborných publikací, ale i z učebnic a čítanek němčiny.

V důsledku nástupu nové koncepce výuky cizích jazyků během druhé poloviny 20. století, tzv. komunikativního vyučování, se začínají vytrácet, jak ze škol středních, tak i z univerzit, čítanky němčiny, ve kterých byly v minulých obdobích poskytovány alespoň elementární informace o germánské mytologii. Ve svém vývoji dospěla metodika do stádia, kdy jazykové vyučování začalo dávat přednost mluvené formě jazyka. Primárním cílem cizojazyčné výuky bylo položit pevný základ komunikativní kompetence na úkor všeobecných kulturních znalostí o národu daného cizího jazyka. To vše mělo za následek, že povědomí českých středoškoláků o germánské mytologii se postupně snižovalo. Hlavním cílem cizojazyčné literární četby, pokud byla zařazována do hodin německého jazyka, bylo naučit žáky číst s porozuměním i složitější literární texty za použití slovníku. Dosažení této pasivní znalosti cizího jazyka posunulo jeho výuku opět o hodný kus zpět.

V první polovině 90. let 20. století zažívá výuka němčiny opětovně svůj vzestup. Prudký nárůst vyučování anglického jazyka během druhé poloviny tohoto období vytěsňuje němčinu na místo druhé. Výuka cizího jazyka nadále zůstává v zajetí komunikativní metody a s ní spojeného praktického ovládnutí jazyka. V současné době se s germánskou mytologií seznamují pouze studenti germanistiky na univerzitách, ale jen ve velice omezené míře. Jedním z důvodů je fakt, že na českém trhu chybí čítanky německé literatury, které by byly dostupné studentům a široké veřejnosti, tak jako tomu bylo například v období první republiky.

Učební osnovy gymnázií se v současné době stále více podřizují komunikativní funkci jazyka. Neměli bychom ovšem zapomínat na to, že

literární texty vždy plnily a stále ještě plní především vzdělávací a výchovnou úlohu výuky, a tedy by těmto úlohám měla být také věnována patřičná pozornost.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

3.1. Čítanky pro střední školy v období první poloviny 19. století (1800 - 1849) na českém území

3.1.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

České dějiny první poloviny 19. století bývají tradičně spojeny s pojmem „národní obrození“ a vykládány jako dějiny českého národního hnutí. Řada historiků klade důraz vzhledem k jazykovému a literárnímu charakteru českých snah především na dějiny české literatury tohoto období. České dějiny této doby jsou součástí dějin evropských, do nichž zasahují filozofické a kulturní směry ovlivňující celou Evropu.

České země prošly během druhé poloviny 18. a v první polovině 19. století složitým procesem přeměny starých feudálně stavovských struktur v moderní občanskou společnost a národní hnutí bylo integrální součástí těchto proměn.⁴⁰ Stejně jako celá Evropa byly i české země zasaženy novými liberálními myšlenkami. Hlavní novou identitou se stával národ či ideologie nacionalismu.⁴¹

Je nutné si uvědomit, že v českých zemích žilo od dob kolonizace ve 13. století obyvatelstvo dvou národností, Češi a Němci. V průběhu první poloviny 19. století prošli Češi a Němci procesem nacionalizace, během něhož se staly z etnických skupin svébytné národy. V potaz také musíme vzít početnou židovskou komunitu, která se rozhodovala, zda se přimkne k národu německému, či českému. Velice významné byly i strukturální

⁴⁰ kol. autorů. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu.* Praha: Paseka, 1992, s.60.

⁴¹ Zatímco v západní Evropě představoval národ v zásadě společenství lidí žijících v jednom státě, v Evropě střední a východní se moderní národy vytvářely složitou souhrou vnitřních a vnějších faktorů. Důležitou roli přitom sehrály zájmy velkých etnických skupin obyvatelstva a samozřejmě jejich jazyk.

změny ve společnosti. Německé etnikum si postupně posiloval pozice ve všech sociálních vrstvách. Také jazyková hranice v té době nebyla pouze pojmem geografickým, ale i sociálním. Tyto národnostní spory nesly s sebou své následky, a tak postupem doby rostlo mezi oběma národy odcizení, které se měnilo až v nepřátelství.

Po nástupu Františka II. (1792 - 1835) na trůn končí období změn a nastupuje doba konzervativní reakce. Omezování osvícenských reforem se projevilo nejprve ve sféře duchovní, poté následovaly oblasti politické a právní. Charakter politického režimu se stabilizoval po roce 1809, kdy byl jmenován kancléřem hrabě Klemens Wenzel von Metternich (1773 – 1859), kterému se podařilo znovu posílit velmocenské pozice rakouské říše. Celou epochu rakouských, respektive českých dějin po Vídeňském kongresu (1814 - 15), označuje řada učebnic dějepisu za dobu tzv. metternichovského absolutismu. Vůdčím politickým směrem 19. století byl liberalismus založený na víře ve svobodu osobnosti.⁴²

S postupem změn v sociální a vládní struktuře ztrácel konzervativní režim v habsburské monarchii stále více své dosavadní opory. Snaha udržet v rakouské říši konzervativní absolutistický režim vedla k vystupňování politického napětí. Na jaře roku 1848 propukl konflikt téměř současně ve všech evropských centrech politického života včetně Prahy. Do dějin vešla tato revoluce pod názvem „jaro národů“. Pád absolutismu tak uvolnil prostor pro všechny názorové proudy. Přes velké problémy byl souhrn vznesených požadavků politických a národnostních přijat. Řešily se například jazykové problémy, došlo k zrovnoprávnění češtiny a němčiny v úředním styku, i když ne zcela výhradně. Otázky národností, které oživily spor o povahu německého sjednocovacího procesu, byly ve středu zájmu i v následujících letech. Problematika politických změn první poloviny 19. století je daleko složitější a mnohohrstevná a není našim cílem ji dále

⁴² Liberalismus – shovívavost, snášenlivost, tolerance k jiným názorům; smířlivost k projevům odlišné ideologie.

Srovnej: *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000. s.458.

rozebírat. Naší snahou je v základních bodech nastínit situaci tohoto období.⁴³

V období první poloviny 19. století představovalo Rakousko pestrou směs zemí a národů nejrůznějších historických tradic a kultur. Kulturní dění této doby je spjato s několika novými proudy, které ovlivnily evropský prostor. V opozici proti osvícenskému a klasicistnímu racionalismu se začínal stále silněji prosazovat nový filozofický proud – romantismus a zároveň se prosazuje *biedermeier*.⁴⁴

Politický a národnostní útlak, charakterizovaný Metternichovým absolutismem, nezabránil odporu, spíše ještě napomohl vzniku tzv. národního obrození, vedeného řadou osobností z oblasti vědy i umění.⁴⁵

Teprve souhrn všech zde zmíněných faktorů a mnoha dalších hraje nezastupitelnou úlohu v českých dějinách první poloviny 19. století.

3.1.2. Charakteristika vývoje středního školství

Velice tíživě se projevila politika první poloviny 19. století v rakouském školství. Vývoj české školy tohoto období byl ovlivněn zásadními mezníky vývoje kapitalismu ve střední Evropě, konkrétně pak v rakouské monarchii. V této době začíná proces konstituování pedagogiky jako samostatné vědní disciplíny.

Reformami Marie Terezie a Josefa II. byly v poslední třetině 18. století položeny základy všeobecného vzdělání. Ve školství začal se plně uplatňovat reakční duch. Gymnázia byla reformována organizačním

⁴³ Blíže o období první poloviny 19. století pojednává např.

ČAPKA, F. *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno: Pedagogická fakulta, 2003, 228s.

LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri, 1999, 463s.

⁴⁴ Srov. pojmy „romantismus“ a „biedermeier“ viz *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s.61-65.

⁴⁵ V českém prostředí se stal symbolem počátečního národního hnutí Josef Dobrovský. Proces utváření novodobé české národní občanské společnosti byl určitou sebezáchovnou reakcí na vrcholící osvícenské reformy.

statutem z roku 1775. Byl zaveden přísný státní dohled nad gymnaziálním školstvím prostřednictvím fakultních a studijních ředitelů. Dále se plně projevoval sílící vliv katolické církve, které byl opět svěřen dohled nad školami a učiteli, kteří se museli ve svých výkladech plně držet předepsaných učebnic. Vyučovací metody byly značně strnulé.

Centralistické záměry státu ve školských otázkách byly z hlediska historického vývoje nesporně přínosem. Snaha organizovat školství jednotně pro celou říši bez ohledu na národní specifika musela nutně narážet v některých oblastech na odpor národnostně uvědomělých vrstev obyvatelstva a vyvolávala v řadě zemí národnostní hnutí.

První stopy novohumanismu v Rakousku lze najít v nových osnovách z roku 1805. Tento nový studijní řád vypracoval piarista Fr. J. Lang. Střední školy dostaly nový základ a jejich uspořádání bylo zcela přebudováno.⁴⁶ Základem rakouského středního školství se stal gymnazijní kodex, který vyšel roku 1808 a v němž se nové organizaci dostalo zákonné formy.⁴⁷ V této podobě trvají gymnázia až do poloviny 19. století, kdy je nahrazují gymnázia osmitřídí.

Finanční katastrofy Rakouska a stoupající reakce doby Svaté aliance zasáhly značnou měrou do dalšího vývoje středních škol. Nejhlubší úpadek rakouského školství se datuje od vydání nových osnov roku 1819.⁴⁸ Krize rakouského monarchistického zřízení nezasahovala pouze střední školy, ale týkala se všech typů škol. Ekonomickou a politickou nestabilitu metternichovského státu zvyrazňoval proces průmyslové revoluce a měnící se poměr sil a vztahů ve společnosti. Vznikající průmysl tak ovlivnil vznik technicky zaměřených středních škol. Vedle gymnázií se začínají

⁴⁶ KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav*. Olomouc-Hradec Králové, 1995, s.6.

⁴⁷ Gymnasia byla pětitřídí, šestitřídí gymnázia (čtyři nižší třídy-gramatikální, dvě třídy vyšší-humanitní) byla pouze v sídlech lyceí nebo univerzit – šlo o tzv. akademická gymnázia.

⁴⁸ ČENĚK, J. *Střední školství, jeho vývoj a jeho problémy*. Praha: Kočí, 1926, s.31.

od počátku 19. století vyvíjet i školy reálné, určené hlavně pro potřeby průmyslu. Tento nový typ školy nebyl až do roku 1849 pokládán za školu střední, nýbrž za součást škol obecných.

Dalším počinem tohoto období je jazykový dekret z roku 1816, který nařizoval, aby na gymnáziích v Čechách vyučovali profesori se znalostí češtiny, a aby žáci byli i nadále češtině vyučováni. Tento dekret však nebyl důsledně dodržován a později byla jeho platnost značně omezena.

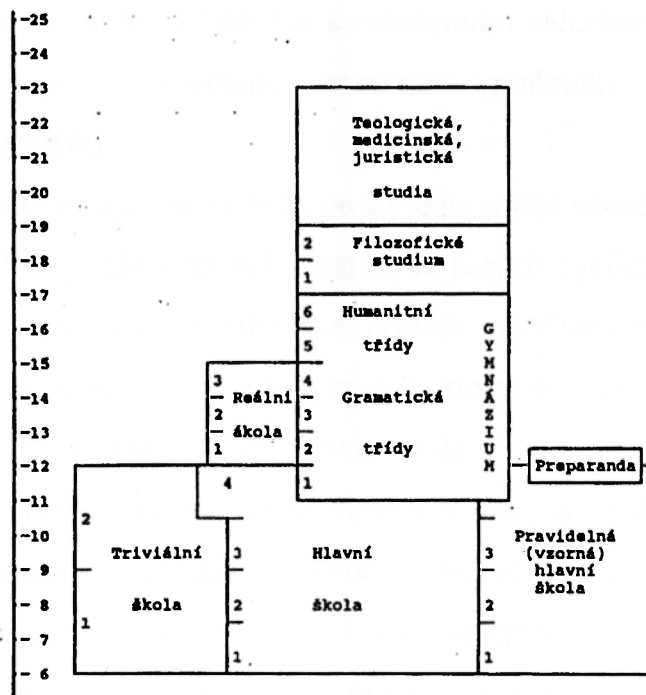
Úplnou reorganizaci středního školství přinesl až revoluční rok 1848. Největším počinem první poloviny 19. století bylo mimo jiné zřízení ministerstva vyučování, které nahradilo dosavadní dvorskou studijní komisi. Prvním ministrem byl Fr. Sommaruga.⁴⁹ Ministerstvo rychle připravilo podklady k reorganizaci středního školství. V ovzduší politických, kulturních a školských reforem se zrodila v Rakousku reforma s názvem „*Nástin organisace gymnasií a reálek v Rakousku*“ (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*) – dále jen *Nástin*, nebo podle jejích autorů „Exner - Bonitzova reforma“.⁵⁰ Touto reformou konečně proniká do rakouských a tedy i do českých zemí plným proudem novohumanismus.

„*Nástin*“, vlastní základ rakouského a do roku 1948 i československého středního školství, vyšel s konečnou platností roku 1849 za ministra kultury a vyučování hraběta Lva Thuna (1811 – 1888). Obsahuje na 258 stránkách: 1) Plán gymnázií s všeobecnými poznámkami, s osnovou, s kapitolou o žácích, o učitelích, o vedení gymnázia a s náčrtem instrukcí a 2) plán reálek podobně rozdělený, ale ještě ne důkladně propracovaný. Jedním z hlavních rysů „*Nástinu*“, charakterizujícího jej

⁴⁹ Franz Seraph Vincenz Emanuel Freiherr von Sommaruga (1870-1860) – rakouský státník, první ministr vyučování. Dal univerzitám samosprávu a svobodu učení, upravil gymnazijní a filozofická studia. Měl velký vliv na rakouské soudnictví v předběžnové době.

⁵⁰ Na reformě se podíleli především herbartovec F. Exner, pražský profesor filosofie, a H. Bonitz z Berlína.

jako epochální dílo pro vývoj rakouského školství, je fakt, že se stal posledním a rozhodným tahem státní správy proti církevnímu školství.

Obr. 1 - Organogram 1805 – 1849

3.1.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Během první poloviny 19. století se začal měnit i cíl výuky na středních školách. Velkou změnou bylo zavedení odborných učitelů místo jednoho třídního profesora. Roku 1805 vzniká stav světských středoškolských profesorů.⁵¹

Další skutečností, kterou je třeba zmínit, byl celkový charakter výuky cizích jazyků. Nejvýznamnější místo mezi nimi zaujímala až do konce 18. století latina. Roku 1784 byla němčina vyhlášena úředním komunikačním jazykem monarchie a v témže roce nahradila latinu jako vyučovací jazyk na univerzitách v dědičných zemích. Latina začala na počátku 19. století ustupovat do pozadí i na středních školách. Pozvolna

⁵¹ HENDRICH, J.; ŠMOK, M. *Střední školství v republice Československé*. Praha: Ústřední spolek československých profesorů, 1923, s.6.

začaly být klasické jazyky zatlačovány a ve výuce omezovány. Pro společenský vzestup se stala nezbytností znalost německého jazyka, který se stále více prosazoval jako komunikační řeč. Schopnost dorozumět se touto řečí proto patřila k běžným každodenním záležitostem a z tohoto důvodu bylo nutno vyučování orientovat prakticky, avšak nikoli bez znalostí gramatiky.

Hlavním cílem gymnázia bylo poskytnout vyšší všeobecné vzdělání, při němž se mělo využívat starých klasických jazyků a jejich kultur. To ale bylo v rozporu s realitou všedního dne, protože nejpoužívanějším jazykem v monarchii byla němčina. Jak již bylo výše zmíněno, největším předělem tohoto období ve středním školství bylo vydání „*Nástinu*“. Studujeme-li jeho osnovy, zjistíme jednu z velkých vad a sice, že požaduje klasický základ humanitního vzdělání. Ačkoliv v předmluvě se zdůrazňuje, že vzdělávací princip gymnázia spočívá na vzájemném vztahu předmětů a vedle studia klasického i na studiu mateřštiny, vlastní návrh zákona mluví pouze o jazycích klasických. Velkým pokrokem „*Nástinu*“ bylo, že těžiště organizace výuky nepoložil jednostranně jen na klasické jazyky, nýbrž do vzájemného vztahu všech učebních předmětů, i když mezi jazyky vyučovanými na gymnáziu byla latina stále na prvním místě.

Reálky se v první polovině 19. století netěšily tak přímočarému vývoji jako gymnázia: kolísaly mezi školou odbornou a všeobecně vzdělávací. Co se týká jazykové výuky na těchto školách, ta se ubírala poněkud jiným směrem. Cíl cizojazyčného vyučování byl na nich zaměřen ryze prakticky. Hlavní úlohou bylo domluvit se v běžných konverzačních situacích. Mezi cizími jazyky se na reálkách vyučovaly němčina, angličtina nebo francouzština.

V průběhu 19. století se oficiálním postupem ve výuce moderních cizích jazyků, tedy i němčiny, stala metoda gramaticko-překladová. Z této

metody také vycházel vlastní cíl výuky cizímu jazyku, který spočíval ve znalosti gramatiky a překladu jako cílové dovednosti.⁵²

Koncepce výuky cizích jazyků doznávala během 19. století několika transformací. Se zaváděním a užíváním nových metod ve výuce úzce souvisela i změna konkrétního cíle. Ten přecházel z tzv. klasického modelu (metoda gramaticko-překladová), spočívajícího na znalostech teorie gramatiky a literatury, v model praktický (metoda přímá),⁵³ zaměřený na užívání jazyka v běžných konverzačních situacích. Spory mezi zastánci obou protichůdných metod vyplňovaly celé 19. století a v našich zemích ještě počátek 20. století. Toto úsilí vyvrcholilo v tzv. metodě zprostředkovací.⁵⁴

Postupný posun k novým metodám ve výuce cizích jazyků, metodě přímé a metodě zprostředkovací, s sebou přinesl vývoj období druhé poloviny 19. století a počátku století dvacátého.

3.1.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Počet čítanek, které byly vydány v první polovině 19. století a určeny pro výuku německého jazyka na středních školách, není nikterak velký. Tento nedostatek má několik příčin. První z nich je neustále se měnící

⁵² Gramaticko-překladová metoda – má svůj původ v metodě gramatické, podle níž se vyučovaly klasické jazyky latina a řečtina. Znalost gramatiky a překlad jako cílová znalost jsou jejími nejdůležitějšími charakteristickými rysy.

Srovnej: ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 87-106.

⁵³ Přímá metoda - učení se cizímu jazyku postupem, využitím pokroků pedagogiky, fonetiky a filologie. Zaměřena na komunikaci žáků na úkor vzdělávací stránky, zcela vylučuje mateřštinu a nahrazuje ji názorem nebo opisem, zanedbává mluvnici, vyžaduje indukci pro formální i materiální stránku řeči. Dále srovnej Hruška, Hendrich, Lazar (viz Seznam použité literatury a pramenů)

⁵⁴ O metodě zprostředkovací pojednává například J. O. Hruška (*„Vyučovací metody moderních jazyků, theorie a praxe“*, 1912), E. Beneš (*„Metodika cizích jazyků“*, 1970), Č. Liškař (*„Cíl, obsah a metody vyučování cizím jazykům“*, 1973) a jiní, dále viz kap. 3.2.3.

system střední školy, který prodělal zásadní změnu až v roce 1849, tzv. Exner-Bonitzova reforma (viz předchozí kapitoly). Další důvod spatřujeme v produkci učebního materiálu vůbec. Protože nakladatelství měla omezené kapacity, většina učebnic a čítanek vycházela na vlastní náklady autorů. Musíme si také uvědomit, že němčina se v 19. století ještě neučila jako cizí jazyk.

Pro naši analýzu jsme vybrali dvě čítanky, které považujeme za nejlepší, přestože nejsou výslovně určeny pro střední školy.

3.1.4.1. Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. Königl. Österreichischen Staaten

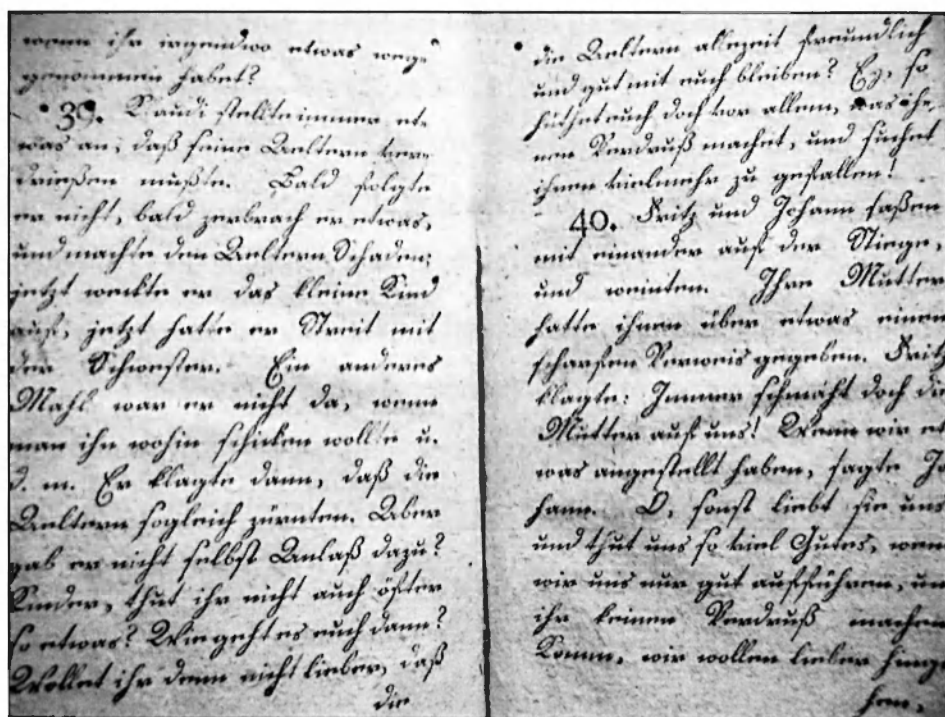
V roce 1829 vychází v Brně v nakladatelství Johann Georg Gastl čítanka s názvem „*Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. Königl. Österreichischen Staaten*“.⁵⁵ Konkrétní autor není uveden. V současné době se kniha nachází v depozitáři přerovského muzea dějin školství.

Čítanka se na svých 213 stranách věnuje hlavně náboženské výchově dětí, čemuž zde odpovídá i výběr textů. První kapitola s názvem „*Schulgesetze für die Volksschule in den k. k. österreichischen Erbstaaten*“ se věnuje chování dětí ve škole a před ní, v kostele a mimo něj. Druhá kapitola „*Moralische Erzählungen und Gleichnisse*“ podává několik pojednání o Bohu. „*Einige Kenntnisse aus der Naturgeschichte*“ je název třetí části, která se snaží poskytnout žákům několik základních informací o přírodních zákonech. Opět to ovšem musí být v souladu s křesťanskou

⁵⁵ V 90. letech 18. století půjčoval v Brně knihy také knihkupec Johann Georg Gastl. Do půjčovny na rohu Pánské a dnešní Masarykovy ulice zařadil sortiment svého knihkupectví (922 knih). J. G. Gastl byl rovněž velmi podnikavým nakladatelem, který vydával i české knihy a toleranční kalendáře.

Srovnej: http://www.vkol.cz/obzory/20022_04.htm

naukou, takže na konci každé ukázky najdeme nějaký příklad z Bible. Čtvrtá kapitola „*Pflichten der Untertanen gegen ihren Landesfürsten*“ je opět orientována výchovně, radí, jak by se měli chovat poddaní vůči svému pánovi. Následují kapitoly pátá „*Sittensprüche*“ a šestá „*Einige Regeln zur Erhaltung der Gesundheit*“, které jsou opět v duchu morálním a výchovném. Kniha je doplněna slovníčkem k některým vybraným tématům (*Von der Erde und den übrigen Himmelskörpern. Von verschiedenen Thieren und Produkten der Erde. Vom Pflanzenreich. Vom Mineralreich.*)

Obr. 2 - Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen

„*Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. Königl. Österreichischen Staaten*“ není čítanka v pravém slova smyslu. Jedná se o knihu, která je určena mladším studentům, domníváme se, že jde o věk kolem osmého roku života. Texty zde uvedené slouží především k náboženské a morální výchově žáků. Z germánské mytologie

žádné příklady nenajdeme. Zajímavé je, že část čítanky je tištěna ještě v kurentu, druhá je již ve švabachu.⁵⁶

3.1.4.2. F. Gedike's (?)

Druhá čítanka, kterou jsme si vybrali k analýze, nese název „*Lateinische Chrestomatie für die mittleren Klassen. Nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übersetzt*“, vyšla v roce 1813 ve Vratislavi. Nakladatelství není známo. Jako autor je uveden Friedrich Gedike (?), přičemž u jména Gedike si nejsme jednoznačně jisti, protože písmo v čítance je již horší kvality a některá písmena již nelze dobře číst.

Z názvu je patrné, že se jedná o knihu určenou starším žákům. Co znamená „*für die mittleren Klassen*“ není zcela jasné, a tak se můžeme pouze dohadovat, že učebnice je pravděpodobně určena starším žákům. Neodvažujeme si ani spekulovat, o jaký věk se jedná.

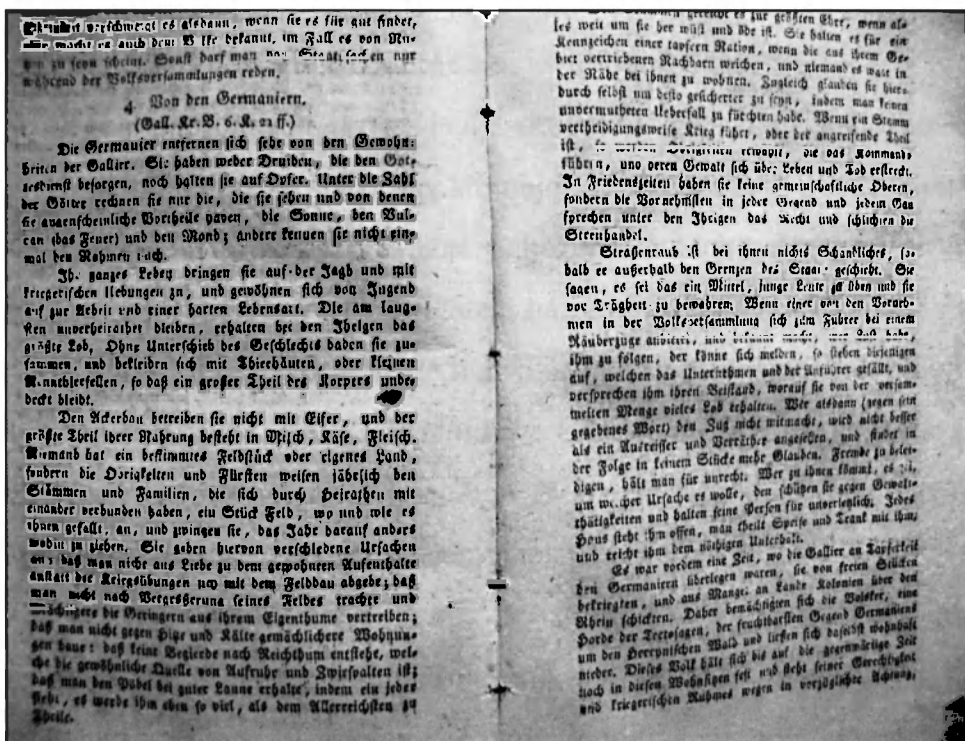
Publikace je vystavěna jako čítanka antické literatury a filosofie. Z našeho úhlu pohledu nás zaujala především proto, že ve čtvrté části páté kapitoly „*Sitten der Germanier*“, studenti mají možnost seznámit se s Germány, kde a jak žili, jak vypadali, jaké měli zvyky a v neposlední řadě je tu také zmíněno germánské božstvo. V šesté kapitole „*Aus dem Julius Cäsar*“, v části nazvané „*Von den Germaniern*“, je předložen jiný úhel pohledu na germánský národ. V tomto případě se jedná o výtah z díla „*Germania*“ G. J. Caesara.⁵⁷

⁵⁶ **Kurent** – dříve používaný název pro německou novogotickou kurzívu. Vznikl v Německu začátkem 16. století. Vlivem tištěných učebnic se rychle rozšířil v německých jazykových oblastech, pronikl i do českých zemí. V Německu se jím psalo do začátku 40. let 20. století. (*Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000, s.439.)

Švabach - lomenné pozdněgotické německé písmo s oblými, značně širokými kresebnými prvky. V německy mluvících oblastech se udržel do první poloviny 20. století, poté ustoupil latince. (*Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000, s.739.)

⁵⁷ Blíže kap. 2.3.1.

V knize „*Lateinische Chrestomatie für die mittleren Klassen. Nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übersetzt*“ najdeme sice jen výtahy ze spisků římských autorů, avšak v rámci nich měli studenti možnost seznámit se, alespoň v základních bodech, s Germány a jejich bohy, což jsme v jiných učebnicích a čítankách tohoto období nenalezli. Další nám známé čítanky této epochy uvádíme jako bibliografický údaj v přílohách práce.

Obr. 3 - F. Gedikes (?): *Lateinische Chrestomatie für die mittleren Klassen*

3.1.5. Souhrnné hodnocení období první poloviny 19. století

V první polovině 19. století vycházela celá řada učebnic německého jazyka.⁵⁸ V první řadě se jednalo o výuku praktického německého jazyka a učebnice měly sloužit jako návody, jak se mu co nejrychleji a nejefektivněji naučit.

Čítanek, které chápeme jako doplňkový materiál k učebnici, bylo velice málo. Pokud jsme už nějaké našli, není podle názvu zcela jednoznačné pro jaký typ škol a jaký věk žáků byly určeny. Nelze ani vycházet z předmluv autorů, které se objevují jen zřídka.

Ve všech publikacích, které jsme zkoumali, převažují náboženská a morální témata. Kniha se snaží čtenáře nejdříve vychovávat a poté teprve vzdělávat. Najdeme tu texty převážně náboženského charakteru. V první řadě se jedná o výklad křesťanských látek, následují návody, jak se správně chovat vůči vrchnosti. Témata germánské mytologie jsme neobjevili. Jedinou výjimkou byla čítanka „*Lateinische Chrestomatie für die mittleren Klassen. Nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übersetzt*“, kde jsme našli pouze základní informace o Germánech a jejich náboženství.

V rámci úvodních kapitol jsme se zmínili o výzkumu v oblasti germánské mytologie, který probíhal na přelomu 18. a 19. století a pak se rozvíjel během celého 19. století. Je tedy s podivem, že nově získané poznatky vědy se do školních učebnic dostávají až s odstupem času ve druhé polovině 19. století.

Teprve s rokem 1849 přichází velký zlom nejen v oblasti systému středního školství, reforma středních škol, ale i ve vlastní produkci učebního materiálu, který je již určen konkrétním typům škol a třídám, tj. věku studentů.

⁵⁸ Srovnej GLUCK, H., Klatte, H., Spáčil, V., Spáčilová, L.: *Deutsche Sprachbücher in Böhmen und Mähren vom 15. Jahrhundert bis 1918*. Berlin: Walter de Gruyter, 2002, s.57-81.

3.2. Čítanky pro střední školy v období druhé poloviny 19. století (1849 - 1918) na českém území

3.2.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

Po revoluci roku 1848 vedl rakouskou zahraniční politiku kníže Felix Schwarzenberg, který se snažil obnovit velmocenské postavení monarchie. Úsilí vlády o unifikaci státu podstatně omezovalo možnost pro rozvoj národní politiky. Vývoj, který směřoval k transformaci pozdně feudální společnosti v kapitalistickou, nebylo již možné zastavit. Politickou roli za této situace opět přebírala národní kultura. Přes ztížené podmínky se český kulturní život úplně nezastavil, pro nepříznivé politické okolnosti však mnohé záměry vedly do ztracena.

Ztělesněním rakouské vnitřní politiky po porážce revoluce se stal Alexander Bach.⁵⁹ V historické literatuře se o Rakousku padesátých let 19. století mluví jako o éře bachovského absolutismu, který byl namířen zejména proti všem ideám nové doby. Neoabsolutistický systém nepřiznával žádný zvláštní statut národním společnostem. České národní hnutí se tím dostávalo do útlumu a bylo nuceno omezovat se pouze na kulturní záležitosti. Základní oporou bachovského neoabsolutismu se stala policejní moc. Vývoj mezinárodní situace jen urychlil růst nespokojenosti jednotlivých politických a národních proudů uvnitř monarchie. Ve snaze předejít nové vnitropolitické krizi oznámil císař své odhodlání propustit ministra vnitra A. Bacha a další představitele režimu, což se stalo logickým začátkem nových změn.

V 60. letech 19. století byla česká politická reprezentace natolik etablována, že si mohla dovolit diferencovat se. Ačkoli šlo o nebývalý posun v charakteru politické moci, veřejnost přijímala zpočátku změny

⁵⁹ kol. autorů. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s.96.

se značnou nedůvěrou. Za vlády císaře Františka Josefa I. (1848 – 1916) byly položeny základy českého technického a hospodářského rozvoje. Řada historických publikací označuje toto období za „zlatý věk“ českého národa. Po roce 1866 nastává zlomové období pro celou monarchii, která se rozděluje na dvě části: Předlitavsko a Zalitavsko.⁶⁰

České země představovaly nejen hospodářsky významnou součást rakouské říše, ale měly i důležitý strategický význam. Z podnětu císaře začalo po několika liniích vyjednávání s českými politiky s cílem změnit jejich negativní postoj k říšské radě a uznat novou státoprávní podobu říše. Po zmíněném rakousko-uherském vyrovnání se i Češi zasazovali o vyrovnání s Rakouskem, otevřeně upozorňovali na své tradice a historická práva. Jednání vyústila na podzim roku 1871 ve fundamentálních člancích, či fundamentálcích.⁶¹ Po rakousko-uherském vyrovnání prožila monarchie několik let ekonomického rozmachu, po nich ale přišla vleklá krize 70. let. Následovalo dlouhé období tzv. pasivní politiky, jež vyplývalo z pravděpodobných odhadů dalšího vývoje.

České země patřily během 19. století k nejprůmyslovějším oblastem monarchie. V tomto období se začal měnit charakter soužití Čechů a Němců. Vzájemné vztahy Čechů a Němců i přes dlouhodobé soužití, utvářené již od vrcholného středověku, začaly být vědomě posuzovány až v 19. století. Zpočátku Němci, žijící v českých zemích, měli navrch díky rychlejší industrializaci. V průběhu druhé poloviny 19. století se však vývoj vyrovnal a převahu nabývalo české obyvatelstvo. Ani Češi, ani Němci se v českých zemích nechtěli spokojit s postavením menšiny a bránili se proti tomu všemi možnými prostředky. Od poloviny 19. století se vztahy mezi Čechy a Němci zostřovaly. Vše vrcholilo na sklonku 19. století,

⁶⁰ 1866 bitva u Hradce Králové (Sadové), poté následovalo rakousko-uherské vyrovnání. Srovnej: ČAPKA, František. *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 103.

⁶¹ Fundamentálky tvořily předpoklady pro budoucí české vyrovnání, které uznávalo jen omezenou svébytnost českého státu.

tzv. Badeniho jazyková nařízení vyvolala odpor německých nacionalů, kteří chápali nařízení jako zkracování dosavadních práv německého obyvatelstva, a došlo k řadě sporů.⁶² Na sklonku 19. a na počátku 20. století v českých zemích již existoval plně rozvinutý moderní český národ, který usiloval o přiměřený podíl na politické moci ve státě. Vývoj vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem českých zemí nedával ani naději na uznání českého státního práva v rámci federalizované říše.

Souběžně s pronikajícími sociálně ekonomickými i politickými změnami se utvářely i podmínky pro kulturní rozvoj. Svým vývojem se vzájemně česká a německá národnost odcizovala i v rámci monarchie. Izolovanost vedla ke kulturní oboustranné lhostejnosti. Ta byla tak velká, že mimo výjimek z okruhu pražských německo-židovských autorů, se Němci o českou kulturu nezajímali a Češi jim opláceli stejně. Význam kultury konce 19. století zvyšovala okolnost, že značná část obyvatelstva k ní měla aktivní vztah. Součástí procesu vývoje moderních národů bylo i vytváření svébytných národních kultur. Kultura se tak stala nejvýznamnějším rozlišovacím znakem národa. Struktura české pospolitosti v těchto desetiletích dále vyzrávala, doplňovala se o nové sociální vrstvy a zároveň se hlouběji rozrůžňovala. Diferenciaci kultury ovlivňovalo i nové rozvrstvení společnosti. Zatímco se množila ideová a tematická pestrost uměleckých děl, vznikaly nové podmínky pro šíření a vnímání kulturních hodnot. Vzestup hospodářské a kulturní úrovně v českých zemích se projevil velmi zřetelně v oblasti stavitelství a architektury, dále také v literární, malířství či sochařství a v mnoha dalších. Tyto všechny faktory měnily postavení kultury ve společnosti včetně jejího vztahu k politice.

⁶² Badeniho jazyková nařízení – 1897, dva výnosy, 1. užívá se jazyka původního podání, a to i ve styku uvnitř úřadu a mezi úřady, 2. úředníci mají ovládat oba zemské jazyky.

3.2.2. Charakteristika vývoje středního školství

Školství ve střední Evropě zaznamenávalo od 70. a 80. let 19. století výrazný pokrok. Ve druhé polovině 19. století patřily české země k oblastem s nejvyšší gramotností a na přelomu 19. a 20. století byl v českých zemích téměř odbourán analfabetismus. Zásahu na tom měly především školské reformy z konce 60. let, které umožnily vybudování rozsáhlé sítě základního a středního školství. Neustálé soupeření Čechů s Němci vedlo také k nebyvalému růstu počtu škol.

Revoluční rok 1848/49 s sebou přinesl také otázku školskopolitické problematiky. Zásadní změny nastaly až na základě doporučení ministra kultu a vyučování v letech 1849 – 1860 Lva hraběte Thuna-Hohensteina, který především zajistil realizaci Exner-Bonitzovy reformy. Všechny změny provedené za jeho úřadu měly velký význam v tom, že definitivně skončily s osvícenským pojetím univerzitního studia.

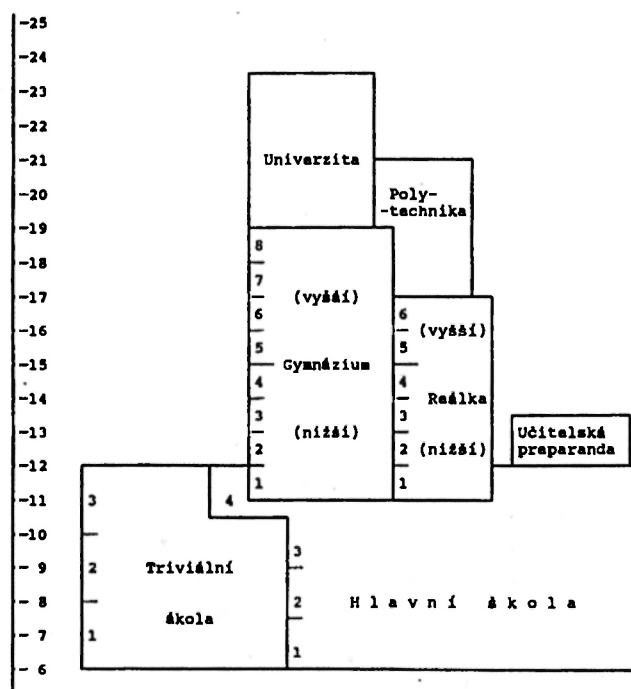
Zlomový rok 1848/49 nepřinesl v organizaci základního školství žádné podstatné změny, avšak v organizaci středního školství znamenal jistý předěl. V roce 1849 byl vydán již zmiňovaný „*Nástin*“.⁶³ Pro tuto reformu byli povoláni dva neobyčejně vzdělaní odborníci, univerzitní profesori F. Exner (1802 – 1853) z Prahy a H. Bonitz (1814 – 1888) z Berlína, kteří během několika týdnů vytvořili koncepci středních škol, která principiálně zůstala zachována pro příštích 100 let.⁶⁴ Podstatou reformy byla v první řadě změna struktury středního všeobecně vzdělávacího školství. Tímto opatřením ztratila gymnázia ráz typické latinské střední školy. Od tohoto roku byla postupně zaváděna osmitřídní gymnázia a na některých typech škol v Čechách bylo povoleno vyučovat

⁶³ Srovnej kap. 3.1.2.

⁶⁴ **Franz Exner** – rakouský filosof, vysokoškolský pedagog a školní reformátor. Autor knih „*Über Nominalismus und Realismus*“ (1842), „*Die Lehre von der Einheit des Denkens und Seins*“ (1845).

Hermann Bonitz - německý filolog, filozof. a školní reformátor. Autor knih „*Platonische Studien*“ (1858-60), „*Index Aristotelicus*“ (1870).

českému jazyku. Existovaly tak vedle sebe tři typy gymnázií, ukončené maturitou: osmiletá **klasická** (připravující studenty na univerzitu a zdůrazňující výuku klasických jazyků, antických reálií a historie), **reálná** (pro odchod na techniku nebo do obchodní a průmyslové praxe, upřednostňující přírodní vědy a moderní jazyky) a později ještě **reformní reálná** (určená plně pro praxi). Vedle gymnázií vznikl nový typ střední školy – **reálka**. Ty existovaly v Rakousku již dříve, jejich celkové zaměření však bylo převážně praktické. Tyto školy teď byly nově organizovány jako šestitřídní s převážně všeobecně vzdělávacím zaměřením bez výuky klasických jazyků. K definitivnímu schválení „*Nástinu*“ došlo v roce 1854.

Obr. 4 - Organogram 1849 - 1869

Nejvíce se diskutovalo o studijním jazyce. Obě zemské řeči, čeština a němčina, si měly být rovnoprávné, ale nařízení místodržitelství z roku 1854 obnovovalo postavení němčiny jako jediného vyučovacího jazyka. Zlom přinesl až rok 1864, kdy zemský sněm přijal dva zemské školské zákony:

- 1) o rovném právu obou zemských jazyků na středních školách, obsahující zásadu, že ne na všech středních školách bude druhý zemský jazyk povinným jazykem;
- 2) o rozdělení gymnázií na česká, německá a oboujazyčná.⁶⁵

Zemský zákon z roku 1864 zavedl jako povinný předmět od primy do oktávy druhý zemský jazyk. Němčina na českých gymnáziích se stala fakultativním předmětem, ale absolvovali ji téměř všichni studenti. Stejně postavení měla mít čeština na německých gymnáziích v českých zemích až do roku 1918, ale česky se tam studenti učili pouze výjimečně.

Hnutí odporu proti absolutismu 50. let vedlo k jeho pádu a celá šedesátá léta 19. století jsou ve znamení vydávání řady zákonů, které měly velký význam pro školy základní i pro školy střední. V tomto období bylo zavedeno zemskými zákony sedmileté studium na reálkách, které končilo maturitou, čímž se reálky přiblížily ve všeobecném vzdělání studiu na gymnáziích. V květnu 1868 byly přijaty tzv. májové zákony, které upravovaly poměr školy a církve; školství se emancipovalo z jednoznačné závislosti na katolické církvi.⁶⁶

Nový poměr sil v českém zemském sněmu v 80. letech 19. století umožnil prosazovat změny v oblasti středního a obecného školství. Začátek 80. let dal řadě českých obcí možnost zřídit svépomocí českou střední školu. Nastala etapa nebyvalého rozmachu českého školství. Ve druhé polovině 80. let dochází ke zpomalení těchto tendencí zásahem ministra kultu a vyučování Paula Gautsche, který vypracoval roku 1887 tzv. dislokační plán (známý jako „*Gautschovy ordonance*“).⁶⁷ Z české

⁶⁵ KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav*. Olomouc-Hradec Králové, 1995, s.12.

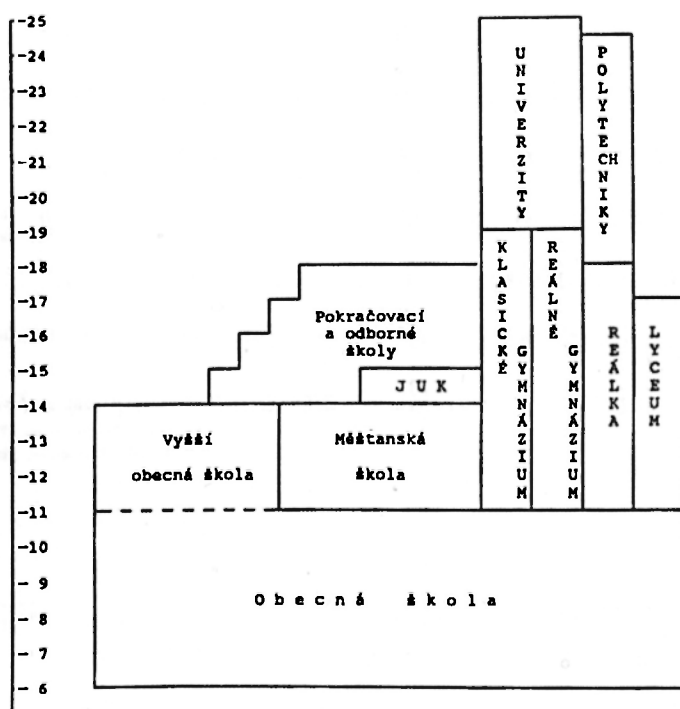
⁶⁶ ČAPKA, F. *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s.140.

⁶⁷ Gautschovy ordonance – reforma, která spočívala v převedení části žactva z gymnázií a reálék na střední odborné a řemeslnické školy. Oficiálně měla čelit nárůstu maturantů. Srovnej: ČAPKA, F. *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s.120.

strany byl tento plán pocítován jako diskriminační opatření namířené proti české škole.

Počátkem let devadesátých vídeňská vláda dospívá k řadě ústupků, které přinesly další kvantitativní rozvoj škol s češtinou jako vyučovacím jazykem. V tomto období se také rozproudila diskuse o postavení klasických jazyků. Odpor proti nim byl založen na kritice jejich funkce v moderním středním vzdělání.

Střední školství druhé poloviny 19. století se stabilizuje jako jedna forma v systému vzdělání. Změny v oblasti školství přispěly mimo jiné ke zvýšení vzdělanosti v českých zemích. V druhé polovině 19. století bylo věnováno velké úsilí především rozvoji státních středních škol a na konci této epochy měly tyto školy propracovaný systém. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 nedošlo k pronikavějším změnám ve středním školství, nově vzniklý stát v podstatě převzal školský systém z období monarchie, který se udržel až do roku 1948.

Obr. 5 - Organogram 1869 - 1922

3.2.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Česká, resp. rakouská střední škola hlásala v bezprostřední praxi cíle formální a výchovné, ale uplatňovala především cíle materiální. Představa o cíli vyučování na střední škole tkvěla především v úrovni „naučení se poznatkům“, které jednotlivé předměty skýtaly. Poznatkový encyklopedismus se stal záhy předmětem kritiky. Obecně uznávaný formální a výchovný cíl se stal předmětem diskusí o střední škole, především pak v souvislosti s otázkami jejího společenského úkolu.

V roce 1882 vychází spis Wilhelma Viětora (1850 – 1918), německého jazykovědce a nejznámějšího aktéra jazykového reformního hnutí druhé poloviny 19. století, „*Der Sprachunterricht muß umkehren*“. Jedná se o nejznámější pamflet W. Vietora, který vyšel pod pseudonymem „*Quousque Tandem*“.⁶⁸ Autor v tomto spise vytyčil nový didaktický cíl ve vyučování cizím jazykům – praktické ovládnutí jazyka, které se dá uskutečnit pouze novou tzv. přímou metodou. O tomto postupu jsme se již zmiňovali v kapitole 3.1.3. v souvislosti s cílem výuky v první polovině 19. století. Můžeme zde pouze doplnit, že tato nová metoda, protiváha k metodě gramaticko-překladové, povýšila komunikaci na hlavní cíl výuky. Usiluje o výuku cizího jazyka stejným způsobem, jakým si dítě osvojuje jazyk mateřský. Tato metoda nenašla v českých zemích ve výuce němčiny příliš mnoho stoupenců. Na českých školách se začala spíše prosazovat metoda zprostředkující, která hledala střední cestu mezi oběma extrémními metodami - gramaticko-překladovou a přímou. V habsburské monarchii se tento způsob výuky postupně stal oficiálně uznávanou metodou.⁶⁹

⁶⁸Srovnej <http://de.wikipedia.org/>

⁶⁹ Hlavním zastáncem a propagátorem zprostředkující metody v českých zemích byl Jaroslav Hruška, metodik francouzského a německého jazyka, a tuto metodu nazývá metodou analyticko-syntetickou, nebo zprostředkující. Eduard Ouředníček, který je považován za prvního didaktika němčiny, didakticky propracoval zásady této metody a dále je aplikoval na české poměry. (Srovnej SPÁČILOVÁ, L. *Edvard Ouředníček – první propagátor zprostředkovací metody ve výuce němčiny v českých zemích*. In: Učitelé – autoři učebnic a dětské literatury. Přerov, 2005, s. 110-121.

Jako hlavní cíl ve výuce cizích jazyků, tedy i jazyka německého, se začal prosazovat cíl vzdělávací. V nižších třídách středních škol se kladl hlavní důraz na osvojení základů gramatiky a přiměřené jazykové znalosti. Žák měl rozumět běžnému hovoru vedenému v němčině a měl se umět vyjádřit o nejběžnějších věcech. Šlo především o porozumění textům, dále pak o výcvik v ústním vyjadřování a stranou nezůstával ani překlad. Na vyšších stupních středních škol se prohlubovala jazyková a písemná znalost a zejména znalost gramatiky. Kromě těchto jazykových vědomostí se měli žáci seznamovat s vývojem německé literatury na základě čtení ukázek ze všech literárních epoch.

Během 2. poloviny 19. století dosáhla výuka němčiny v českých zemích jednoho ze svých vrcholů. Nepochybně na tom měl zásluhu fakt, že němčina byla jedním ze zemských jazyků, který se používal v rámci mnohonárodnostní monarchie především v úředním styku. Schopnost dorozumět se touto řečí patřila k běžným každodenním záležitostem a z tohoto důvodu bylo nutno orientovat učební cíl výuky prakticky. Až do převratu v roce 1918 se v Čechách vyučovalo podle rakouských učebních plánů a osnov, které byly hned po roce 1918 modifikovány, upraveny a doplněny. Vlastní učební cíl se však nijak zásadně neměnil.

3.2.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Položíme-li si otázku, odkud učitel čerpal konkrétní látku pro výuku, dostane se nám jednoduché odpovědi. Z učebnice, která byla v tomto období východiskem jak pro žáka, tak pro učitele. Učební texty jsou často doplňovány dalšími materiály, které tvoří nezbytnou součást vyučovacího procesu. Mezi tyto učební pomůcky zařazujeme i čítanky cizího jazyka.

Po reformě středního školství v roce 1849 nastává nová etapa těchto škol, jejichž systém přetrvává na českém území téměř sto let. Druhá polovina 19. století je spjata s nebyvalým nárůstem produkce učebnic. Je to spojeno jednak s novými vědeckými poznatky, které již byly v praxi ověřeny, tak

také s nově vzniklými typy středních škol, pro které bylo třeba vytvořit nové učební materiály.

Z velkého počtu učebnic a čítanek tohoto období jsme pro analýzu vybrali pět, ve kterých jsme našli témata spojená s germánskou mytologií. Další publikace, se kterými jsme se seznámili a které uvádíme v přílohách práce, dále analyzovat nebudeme, protože se v nich nevyskytuje dostatečné množství potřebného materiálu.

3.2.4.1. J. F. Ježek – Ant. Kašík

Jan Ferdinand Ježek (1875 - 1937) a Antonín Kašík (1876 – 1916) je dvojice autorů, kteří společně vydali celou řadu učebnic a čítanek pro výuku německého jazyka. Z jejich další spolupráce je známý například příruční slovník „*Německé písemnictví od dob nejstarších až po naše dny*“ (1923). PhDr. A. Kašík byl českým filologem a spisovatelem. Z jeho tvorby jmenujme například „*Popis a rozbor nářečí středobečevského*“ (1908).⁷⁰ Dále se podílel na tvorbě mnoha učebnic německého jazyka, na kterých spolupracoval především s J. F. Ježkem. PhDr. Ježek byl českým literárním dějepiscem, germanistou a profesorem na Jiráskově gymnáziu v Praze.⁷¹ Kromě řady učebnic a čítanek němčiny se věnoval publikační činnosti. Z jeho poměrně rozsáhlé tvorby uvedme zajímavou knihu „*Bratři a demokraté*“ (1923), v níž se jedná o několik studií o německé literatuře z hlediska humanity a demokracie. Tato práce dala podnět k bouřlivé diskuzi, zejména s dalším význačným českým germanistou, profesorem Arnoštem Krausem⁷² na téma vztahu mezi Čechy a Němci. Ježek v této

⁷⁰ <http://sigma.nkp.cz/>

⁷¹ <http://sigma.nkp.cz/>

⁷² Arnošt Kraus (1859 – 1943) byl univerzitní profesor germanistiky, divadelní kritik, publikoval a překládal ze skandinávské literatury.

diskuzi dokazuje, že „i mezi Němci lze nalézt mnoho dobrého, mnoho blízkého české humanitě“.⁷³

Oba autoři čile spolupracovali především na tvorbě učebnic a pomocných materiálů pro výuku němčiny. Jedním z výsledků jejich práce je čítanka s názvem „*Deutsches Lesebuch für die obersten Klassen der Gymnasien und Realgymnasien mit böhmischer Unterrichtssprache*“, která vyšla v Praze vlastním nákladem v roce 1914. Publikace je určena studentům gymnázií a reálných gymnázií, konkrétně vyšším ročníkům. Na německý jazyk se u této knihy nahlíží jako na jazyk cizí, který je určen pro výuku studentů s mateřským jazykem českým.

Výstavba čítanky je rozčleněna chronologicky. V osmi základních kapitolách -

- I. *Das Heldentum*

- II. *Die Ritterromantik*

- III. *Unter Bürgern*

- V. *Die Klassiker*

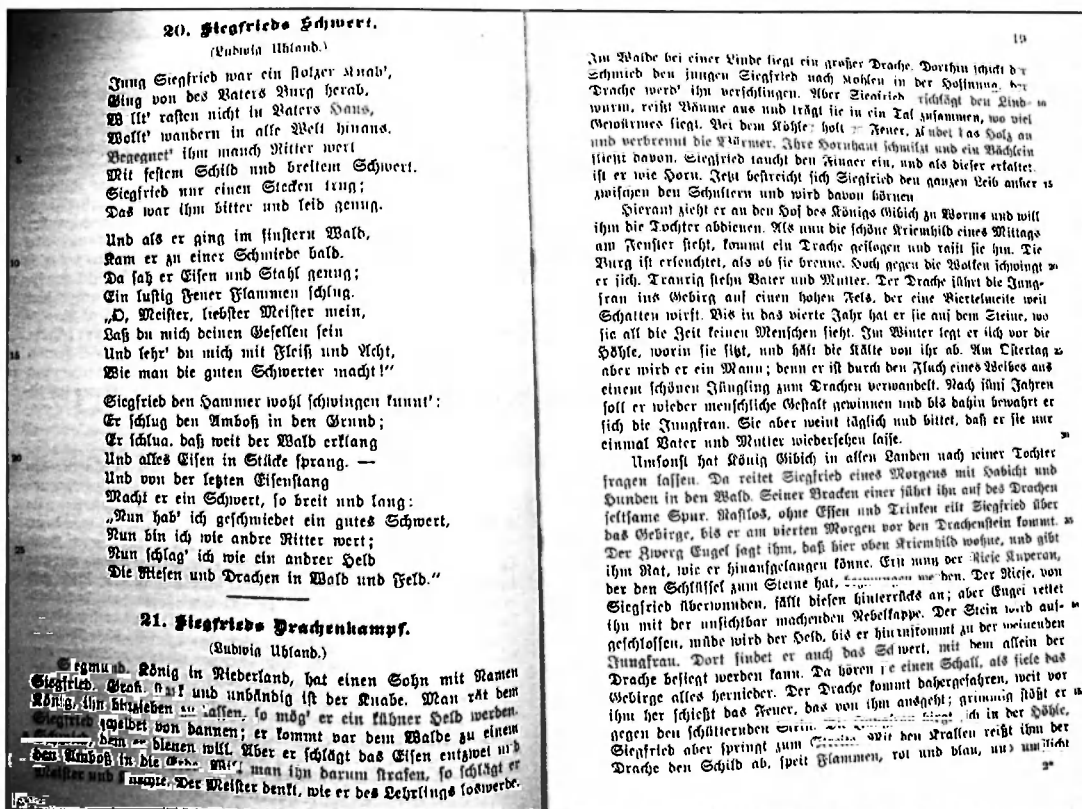
- VI. *Die Romantik*

- VII. *Im Zeichen des Realismus*

- VIII. *Die Moderne* – se snaží podat základní informace o vývoji německé literatury od jejích počátků až k současné době.

Poznatky o germánské mytologii a germánských hrdinech najdeme v první kapitole „*Das Heldentum*“. První ukázka s názvem „*König Etzels Schwert*“ je spojena se jménem Conrada Ferdinanda Meyera (1825 – 1898), který ji převyprávěl. C. F. Meyer, básník a spisovatel, byl předním švýcarským autorem 19. století. Nejvíce známy jsou jeho novely. Z jeho bohaté tvorby jmenujme například „*Huttens letzte Tage*“ (1871), „*Jürg Jenatsch*“ (1876), „*Der Heilige*“ (1880) či „*Die Leiden eines Knaben*“ (1883). Se zmiňovanou ukázkou, „*König Etzels Schwert*“, jej spojoval ideál silných osobností, který Meyer neustále hledal.

⁷³ J. F. Ježek: *Můj spor s profesorem Arn. Krausem a spol.* Praha: vlastním nákladem, 1925.

Obr. 6 - Ježek - Kašik: Deutsches Lesebuch (1911)

Ve druhé podkapitole „Der Heldengesang“ se dočteme něco obecného o historických písních, hrdinských eposech, či o válečných písních. Konkrétně si můžeme přečíst část z hrdinské písně o starém Hildebrandovi „Das Heldenlied vom alten Hildebrand“. Následuje nejrozsáhlejší ukázka z nejnámějšího německého hrdinského eposu „Písně o Nibelunzích“ (*Das Nibelungenlied*). Epos zde zachovává původní nibelunskou strofu.⁷⁴ Ukázka má studenty podnítit k samostatnému přečtení díla, neboť je šikovně vybrána tak, aby neodhalila celý děj, včetně jeho vyústění. Poslední kapitola v rámci části „Das Heldentum“ je „Horands Spielmannskunst“. Na dvou stránkách se studenti seznámí s dalšími hrdiny

⁷⁴ Nibelunská strofa – typ verše používaný v německých hrdinských eposech, zvláště pak v *Písní o Nibelunzích*. Jedná se o čtyřveršovou sloku s koncovým, často sdruženým rýmem. Každý verš je rozdělen přeryvem na dvě části – první půlverš (Anvers) má tři důrazy (teze) a ženské zakončení, druhý (Abvers) tři teze a mužské zakončení. Poslední půlverš čtvrtého verše má čtyři teze.

germánské mytologie, tentokrát v eposu o Gudrun. Pro tuto konkrétní ukázkou byl vybrán překlad Karla Barthese. Podrobnější informace o životě a díle K. Barthese nám nejsou známy ani po prozkoumání odborné literatury.

Postoupíme-li ke kvantitativnímu porovnání jednotlivých kapitol, zjistíme, že středověké literatuře je věnováno 38 stran. Například s literaturou německé klasiky se seznámíme na 100 stranách a s romantismem na 50 stranách textu. I přes tento kvantitativní rozdíl se domníváme, že toto základní penzum informací o jednotlivých literárních obdobích, pokud je středoškolský student ovládal, bylo dostačující.

3.2.4.2. E. Pospíchal

V Praze v roce 1884 v nakladatelství Carl Bellmann, které bylo činné na přelomu 19. a 20. století, vydává Eduard Pospíchal (1838 – 1905) čítanku s názvem „*Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Dritter Band für Septima und Octava der Gymnasien*“. Kniha je určena studentům posledních dvou ročníků středních škol, především pak gymnazistům, jejichž mateřský jazyk je čeština.

Autor se narodil roku 1838 v Litomyšli jako Eduard Ludvík Pospíchal, kde také vystudoval místní piaristické gymnázium. Po jeho ukončení se věnoval studiu řečtiny a latiny na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, po dvou semestrech dokončil stejné obory na univerzitě ve Vídni. Po absolvování studia nastupuje v roce 1863 jako suplent na gymnáziu v Litomyšli, kde se roku 1869 stává středoškolským profesorem. Jeho další učitelské působení je spjato s městem Jičín. Během pobytu sestavil německé čítanky pro všechny gymnaziální ročníky s českým vyučovacím jazykem. Úspěch těchto čítanek dokumentují čtyři krátce po sobě jdoucí vydání (1876 - 1886), vytištěná v Praze. U všech se jedná o poměrně rozsáhlé svazky (500-600 stran). Výběr a excerpce z děl jsou zaměřeny hlavně na klasické německé autory.

Více než jako pedagog se Pospíchal zapsal do historie jako botanik. Dokladový a studijní materiál Pospíchalovy botanické činnosti se stal součástí herbářových sbírek „*Museo Civico di Storia Naturele*“ v Terstu, kde jsou dodnes. Zdůrazněme také, že Eduard Pospíchal byl pro české země významný také tím, že se historicky zařadil mezi několik málo našich autorů, kteří vytvořili soupis flóry nejen našeho, ale i cizího území. V roce 1899 byl penzionován, nadále však setrvává v Terstu. Umírá v roce 1905 na severu Benátska v městě Belluno.⁷⁵

Čítanka „*Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Dritter Band für Septima und Octava der Gymnasien*“ je rozčleněna do dvou základních částí. První se jmenuje „*Lesestücke zu einzelnen Etappen der deutschen Literatur*“ a dále se dělí na šest základních kapitol (*A. Das Mittelalter, B. Die Reformation, C. Gelehrten-Dichtung, D. Die Aufklärung, E. Die Goldene Zeit, F. Die Romantiker*). Tento první celek prezentuje studentům nejdůležitější epochy německé literatury. Každá kapitola obsahuje konkrétní ukázky z daného literárního období. Druhá část nese název „*Literarische Gattungen und Stillehre*“, v níž se žáci seznámují s nejdůležitějšími literárními žánry a styly (Lied, Ode, Hymne, Sonett, Heldengedicht, idyllisches Epos, Lehrstil, Briefstil, rednerischer Stil a další).

Naše zaměření se bude týkat první kapitoly s názvem „*Das Mittelalter*“. Na dvaceti stranách autor prezentuje jedenáct ukázek ze středověké německé literatury. Jedná se o:

1. *Wessobrunner Gebet*,
2. *Die Jagd im Odenwalde, aus dem Nibelungenlied*
3. *Prophezeiung von der Zerstörung vom Tempels, aus dem Heljand*
4. *Agens und Volkers Nachtwache, aus dem Nibelungenliede*
5. *Der Knabe im Tempel, von Otfried*
6. *Des Vogels Botschaft, aus Gudrun*

⁷⁵ Blíže <http://www.ibot.cas.cz/preslia/P034CHen.pdf>

7. *Fruhling und Frauen*, von *Walther von der Vogelweide*

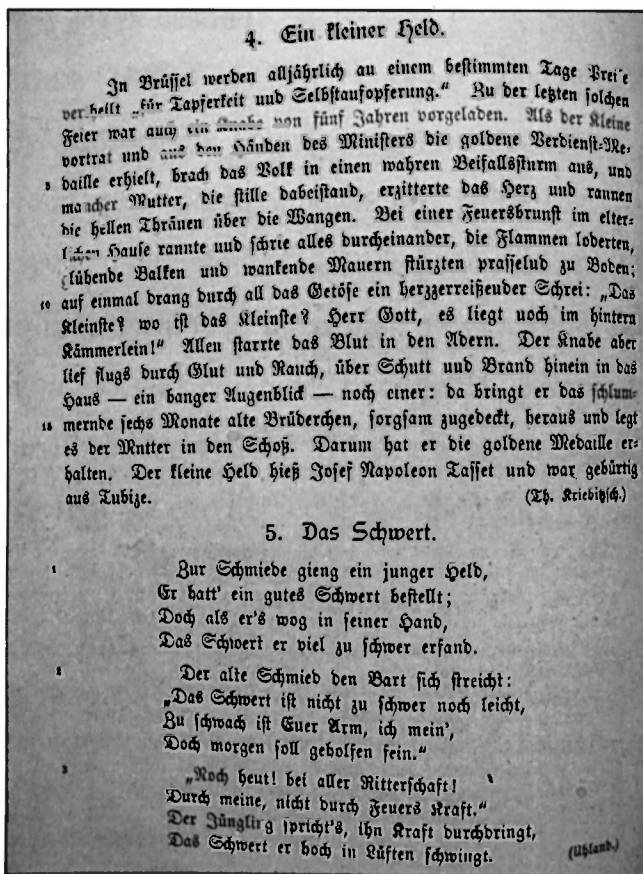
8. *Parzivals Erziehung*, von *Wolfram von Eschenbach*

9. *Gefährdetes Geleite*, von *Walther von der Vogelweide*

10. *Der arme Heinrich*, von *Hartmann von Aue*

11. *Abschied*, von *Tanhäuser*

V rámci těchto kapitol studenti poznají nejen germánské hrdiny, ale i germánskou mytologii. Ukázky jsou v soudobé němčině, takže odpadá problém s náročným překladem středověké němčiny. I přestože se jedná o poměrně krátké ukázky, každé je věnována průměrně jedna stránka, považujeme tuto čítanku za velice zdařilou, protože se snaží podat studentům souhrnný obraz německé literatury, přičemž nevynechává ani literaturu středověku. Systematičnost publikace spatřujeme v osobě autora a především v jeho zálibě v botanice a tvorbě herbářů, která ho nakonec proslavila více než pedagogická činnost.

Obr. 7 - Pospíchal: *Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache* (1886)

Kniha je opatřena autorovou předmluvou, ve které vysvětluje, proč nepřepřacoval čítanku podle nové reformy německého jazyka a nadále zůstává u jazyka původního. Styl a použitá slovní zásoba jsou odborného rázu. Nejen tato publikace, ale celý autorův soubor čítanek působí velice esteticky a snaží se být studentům dobrým pomocníkem při studiu německého jazyka.

3.2.4.3. Ant. Trnka

Následující čítanka, kterou jsme zvolili k analýze, nese název „*Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschule mit böhmischer Unterrichtssprache*“ a byla vydána v Praze v nakladatelství Aloise Wiesnera roku 1908.⁷⁶ Kniha je určena jako doplňkový materiál pro výuku německého jazyka pro žáky sedmé třídy reálných škol, kteří mají jako svůj mateřský jazyk češtinu.

Antonín Trnka (1859 - 1929) byl českým pedagogem a spisovatelem. Od roku 1890 byl profesorem jičínského gymnázia, během let 1890 – 1910 sestavil celou řadu německých čítanek pro jednotlivé ročníky středních škol. Na některých spolupracoval s Karlem Veselíkem (1849 – 1914).⁷⁷ Z jeho další publikační činnosti uveďme, že byl spolupracovníkem Ottova „*Německo-českého slovníku*“, také pravidelně přispíval do „*Věstníku českých profesorů*“ a sám napsal „*Návod k novému pravopisu*“ (1902), pomůcku k vysvětlení nového německého pravopisu.

⁷⁶ Alois Wiesner (1851 – 1924) – pražský knihtiskař a nakladatel, založil roku 1886 výstavní síň nazvanou Galerie Ruch. Vydával výtvarně orientovaný časopis „*Ruch*“ a ilustrované a umělecky upravované knihy např. „*Rukopis zelenohorský a královédvorský*“ nebo „*Wiesnerovo pohádkové album*“.

Srovnej <http://press.avcr.cz/>

⁷⁷ PhDr. Karel Veselík – český klasický filolog, středoškolský profesor v Brně a v Praze, lektor němčiny na Karlově univerzitě v Praze. Překládal například z Catula, Sofokla, Valeria Maxima, dále psal o antické filosofii „*Platónovo učení o ctnosti*“ (1874).

Čítanka „*Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschule mit böhmischer Unterrichtssprache*“ je vystavěna systematicky podle časového horizontu literárních epoch. Ve čtyřech základních kapitolách podává ucelený pohled na německou literaturu od jejích počátků až do doby nejnovější. Názvy těchto částí jsou následující:

I. Germanische Zeit (bis 800)

II. Althochdeutsche Zeit (bis 1050)

III. Mittelhochdeutsche Zeit (1050-1500)

IV. Neuhochdeutsche Zeit (Von der Reformation bis zur Gegenwart).

V úvodní části publikace jsou zařazeny kapitoly „*Sprache*“ a „*Schrift*“, ve kterých se Antonín Trnka studentům snaží podat základní informace o vývoji německého jazyka a písma. Toto se zdá být poněkud náročné, vezmeme-li v úvahu fakt, že se studenti učí němčinu jako druhý, nikoli mateřský jazyk. V rámci úvodní kapitoly nalezneme ještě část s názvem „*Perioden der deutschen Literatur*“, ve které se žáci seznamují s jednotlivými literárními epochami německé literatury, včetně jejich přibližné datace. Následují čtyři již zmíněné hlavní kapitoly, ke kterým se ještě vrátíme. Velice zajímavé jsou v této čítance poměrně rozsáhlé poznámky (cca 40 stran) uvedené v zadní části knihy. Její součástí jsou také přílohy, v nichž najdeme Schillerovu báseň „*Lied von der Glocke*“.

Nyní se konkrétně vrátíme k rozčlenění jednotlivých kapitol na dílčí části. *I. Germanische Zeit*

1. Wulfila

2. Heidnische Poesie

II. Althochdeutsche Zeit

1. Poesie der Geistlichen

III. Mittelhochdeutsche Zeit

1. Vorbereitungszeit der Blüte der mittelhochdeutschen Periode (Herrschaft der geistlichen Dichtung)

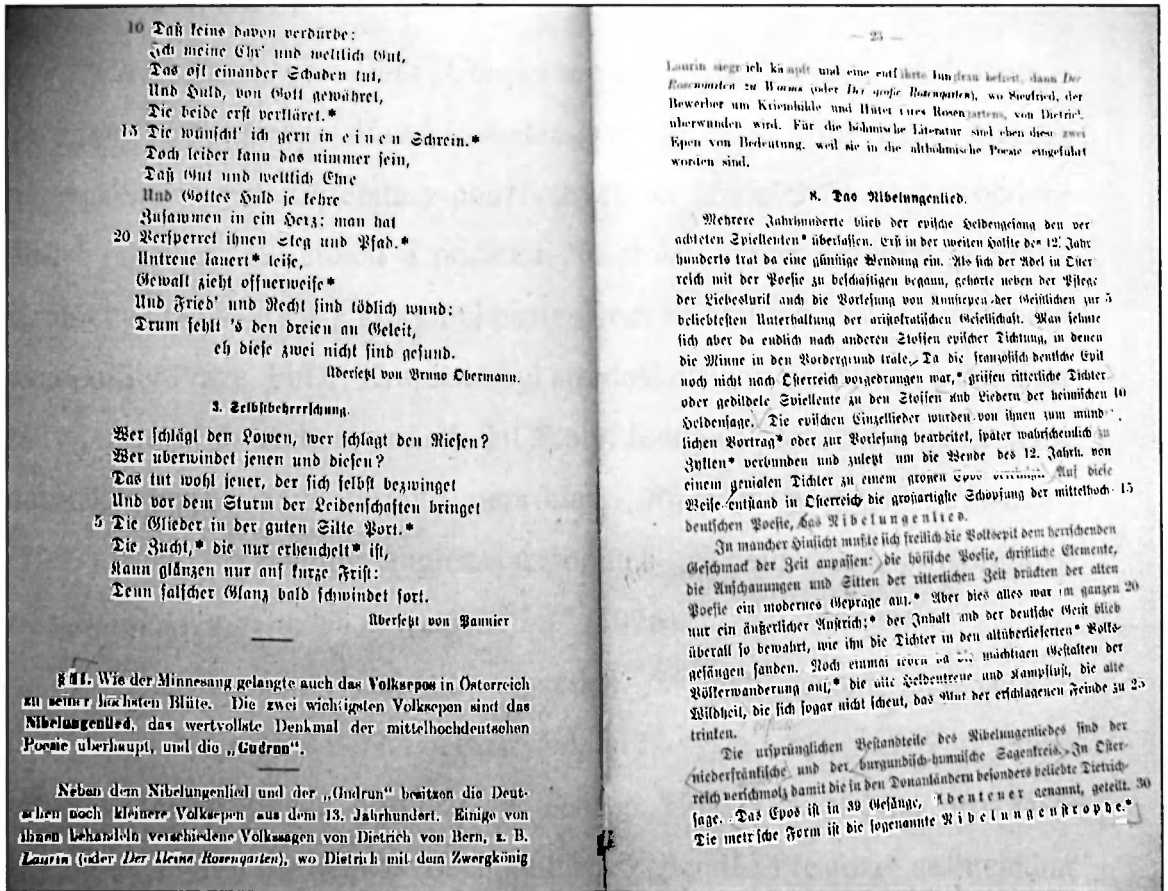
2. Blütezeit der mittelhochdeutschen Poesie (Herrschaft der ritterlichen Dichtung, Das höfische Epos, Der Minnesang, Blüte des Volksepos,)
3. Verfall der mittelhochdeutschen Poesie (Bürgerliche Dichtung. Volkslied)

IV. Neuhochdeutsche Zeit

1. Die Literatur der Reformation von Luther bis auf Opitz (Martin Luther, Hans Sachs)
2. Die Zeit der Gelehrtdichtung (Die Gelehrtdichtung des 17. Jhrs., Die Prosa des 17. Jahrhunderts, Die Vorbereitungszeit der klassischen Dichtung, Haller, Hagedorn, Der Leipziger Dichterverein)
3. Die zweite Blüte der deutschen Dichtung (F. G. Klopstock, G. E. Lessing, Ch. M. Wieland, J. G. Herder, Goethe und Schiller)
4. Die neueste Zeit seit 1832 (H. Heine, Politische Lyriker, F. Grillparzer, Zedlitz. Bert. Seidl, N. Lenau, A. Grün, R. Hammerling, P. Rosseger, M. E. von Eschenbach).

Jedná se o poměrně rozsáhlou čítanku (262 stran), z toho středověké literatuře je věnováno 35 stran. V rámci druhé kapitoly „*Heidnische Poesie*“ je uvedena ukázka z „*Písně o Hildebrandovi*“ (*Hildebrandslied*), kterou najdeme v mnoha čítankách až do roku 1938. Další dva příklady jsou v čítankách pro střední školy poměrně ojedinělé, jedná se o „*Waltherilied*“ a „*König Rother*“. Velmi často opakované ukázky najdeme v následující kapitole věnované německé literatuře vrcholného středověku. Studenti se zde mimo jiné dozví, co byl a jak vypadal hrdinský epos, nebo se seznámí s dějem „*Písně o Nibelunzích*“. Antonín Trnka zvolil pro čítanku překlad „*Písně o Nibelunzích*“ od Karla Simrocka (1802 – 1876). K. Simrock byl německým germanistou a básníkem a namnoze nepřekonaným překladatelem staré německé literatury. Ze středověké němčiny přeložil mimo jiné básně Walthera von der Vogelweide (1833), dále „*Píseň*

o Nibelunzich“ (1827). V roce 1853 vydal „Handbuch der deutschen Mythologie“ a v roce 1843 „Heldenbuch“. Roku 1850 dosáhl v Berlíně titulu řádný profesor staré německé literatury.⁷⁸

Obr. 8 - Trnka: Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschule mit böhmischer Unterrichtssprache (1908)

Publikace „Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschule mit böhmischer Unterrichtssprache“ je značně obsáhlou čítankou nejen po stránce obsahové, ale také významové. Jazyk, který autor používá v charakteristikách jednotlivých období, je stručný a věcný. Odborné termíny a neznámá slovíčka, případně i větná spojení jsou hned za textem vysvětlena. Ke srozumitelnosti čítanky také napomáhá již zmíněný poznámkový aparát. V případě této knihy se jedná o velmi

⁷⁸ Srovnej Ottovu naučnou encyklopedie.

podrobné podání vývoje německé literatury od jejich počátků až do 19. století.

3.2.4.4. F. Krupička

„*Deutsches Lese- und Übungsbuch für den dritten und vierten Jahrgang böhmischer Handelsakademien*“ je další titul z řad čítanek německého jazyka a literatury používaných na středních školách v období druhé poloviny 19. století a počátku 20. století. Jejím autorem je Franz Krupička (1876 - 1950), který byl profesorem na česko-slovanské obchodní akademii v Praze. PhDr. Krupička byl středoškolským praktikem a autorem řady jazykových učebnic pro střední školy. Jedná se převážně o německý a anglický jazyk. Sám sestavil například „*Rukověť německé mluvnice*“ (1923). Jako významný anglista uspořádal „*Slovník česko – anglický fraseologický, synonymický a obchodní*“ (1926).⁷⁹

„*Deutsches Lese- und Übungsbuch für den dritten und vierten Jahrgang böhmischer Handelsakademien*“ vyšla roku 1909 v Praze v nakladatelství České grafické společnosti Unie a je určena pro žáky třetích a čtvrtých ročníků obchodních akademií. Přestože se nejedná o publikaci věnovanou výhradně všeobecným středním školám, vybrali jsme si ji pro analýzu, protože texty, které se dotýkají germánské mytologie, jsou poměrně hojně zastoupeny.

V rámci osmi hlavních kapitol najdeme 186 textů (161 v němčině, 25 v češtině), které napsali různí autoři, jako například bratři Grimmové, Karl Simrock, Heinrich Heine apod.

Hlavní kapitoly: 1. *Gespräche*

2. *Erzählende Texte*

3. *Handel und Verkehr*

4. *Die Natur und ihre Produkte*

5. *Beschreibende Lesestücke*

⁷⁹ <http://sigma.nkp.cz/>

6. *Aus der Geschichte*

7. *Literaturgeschichte*

8. *Übersetzungen*

Většina textů byla věnována analýzám v rámci výuky německého jazyka ve škole, některé z nich byly určeny k domácí četbě. Velmi zajímavé jsou ukázky, které mají studenti překládat do češtiny a za nimiž následují kontrolní otázky vztahující se k textu. Naopak texty zabývající se překladem do němčiny jsou opatřeny pomůckou v podobě německého slovníčku.

Témata, která se dotýkají germánské mytologie a germánských hrdinů, najdeme v kapitolách číslo 39 „*Der hörne Siegfried*“, č. 40 „*Siegfrieds Tod*“ a č. 41 „*Kriemhilds Rache*“. Na bezmála deseti stranách se studenti seznámí s hlavním dějem „*Písně o Nibelunzích*“ včetně jejich ústředních postav. Pro ukázky byly použity překlady od Karla Simrocka (viz kap. 3.2.4.3.) Otázky za textem dokládají důkladné metodické zpracování čítanky.

Přestože najdeme v čítance „*Deutsches Lese- und Übungsbuch für den dritten und vierten Jahrgang böhmischer Handelsakademien*“ ukázky z německé literatury, převažují v ní texty s obecnými tématy jako například: *Bewerbung um eine Stelle*, *Zwischen einem Kaufmann und einem Reisenden*. Obsahem knihy je dále také odborná slovní zásoba z oblasti ekonomie, hospodářství apod., které mají bližší vztah k typu školy, jakým byla obchodní akademie. Ukázky z německé literatury, včetně pověstí o Siegfriedovi, nás v této knize velmi mile překvapily, jelikož jsme nepředpokládali, že na obchodních akademiích by se takováto témata mohla vyskytovat.

3.2.4.5. A. Němeček

Autorem poslední námi analyzované čítanky německé literatury určené jako doplňkový materiál pro výuku němčiny na středních školách je August Němeček. Po prostudování odborné literatury, po diskuzích s odborníky v oblasti školství, germanistiky a filologie se nám nepodařilo najít o Augustu Němečkovi žádné bližší informace.

August Němeček vydává roku 1891 v Praze v nakladatelství Karla Bellmanna čítanku s názvem „*Německá čítanka pro české školy střední. Díl I. pro III. třídu*“. Kniha se zaměřuje na české žáky třetích tříd středních škol. Tato publikace není nijak zvlášť obsáhlá, na 143 stranách najdeme 81 nahodile uspořádaných ukázek ke čtení, které nejsou specificky rozdělovány do dalších dílčích kapitol. V závěru čítanky najdeme gramatické analýzy textů 2-21 a německo-český slovníček. Tyto rozbory a následné otázky k článkům mají žákovi pomoci parafrázovat ukázky. Otázky zde kladené jsou dvojího druhu: formální neboli gramatické a věcné. V rámci formálních gramatických dotazů jsou dávány základní otázky z mluvnice němčiny, které mají napomoci k jejímu zopakování. Věcné otázky se ptají na obsah vybraných vět nebo celého článku. Autor v předmluvě upozorňuje na to, že čítanka je koncipována pro použití přímé metody ve výuce němčiny.⁸⁰ Bez ohledu na spisovatele vybíral A. Němeček takové texty, jejichž tématy byly situace všedního dne a jimi se snažil žákům přiblížit běžnou komunikaci. Pokud autor zvolil nějaký abstraktnější text, snažil se jej co nejvíce zkrátit, poetické články přepsal prózou. A. Němeček ke všem článkům připojil poznámky pod čarou, které mají vysvětlit nesnadné překlady. V části „*Německo-český slovníček*“ najdeme výrazy, které dělají obecně českému studentovi problémy. Jedná se například o přízvuk, který je vyznačen tečkou, délku hlásek, časování sloves a vše s tím spojené, včetně minulých časů, apod.

⁸⁰ Přímá metoda – viz předchozí kapitoly

Germánskou mytologií zde zastupuje jediná ukázka s názvem „*Das Schwert*“, pro kterou Němeček využil verzi Ludwiga Uhlanda. Ludwig Uhland (1787 – 1862) patřil mezi známé německé básníky a filology první poloviny 19. století (tzv. pozdní romantiky). Známým se stal mimo jiné tvorbou balad s náměty z národních a lokálních dějin a pověstí. L. Uhland patřil k předním zakladatelům germanistické literární vědy. Z jeho tvorby je významná například komentovaná sbírka „*Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder*“ (1844-45).⁸¹

V Uhlandově ukázce „*Das Schwert*“ se žáci na dvou stranách textu seznámí s hrdinou Siegfriedem. Za textem následují doplňující otázky, které mají zjistit, zda studenti článek pochopili. Téma germánské mytologie je tímto jediným článkem vyčerpáno.

Tuto čítanku jsme si zvolili k analýze, protože se nejedná o klasické podání německé literatury, které chápeme v chronologickém sledu. Autor zde využívá literární texty k výuce německého jazyka přímou metodou, o níž jsme se blíže zmiňovali již v předcházejících kapitolách. Němečkovi nejde v první řadě o podání informací z dějin německé literatury, ale jeho prvotním záměrem byla konverzace v jazyce k čemuž mu ukázky slouží jako odrazový můstek.

⁸¹ BOK, V.; MACHÁČKOVÁ-RIEGEROVÁ, V.; VESELÝ, J. a kol. *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských*. Praha: Odeon, 1987, s. 677.

3.2.5. Souhrnné hodnocení období druhé poloviny 19. století

Roku 1849 byl vydán „*Nástin*“, kterým bylo reformováno střední školství v celé monarchii. Následně pak začaly vznikat nové typy středních škol. Tento systém se v českých zemích udržel bezmála sto let. Střední školství zaznamenávalo od té doby výrazný pokrok, což přispělo mimo jiné ke zvýšení vzdělanosti v českých zemích. Velkou změnou bylo také povolení vyučovacího jazyka českého, což velmi ovlivnilo výuku němčiny. České střední školství druhé poloviny 19. století se stabilizuje jako jedna z forem systému vzdělávání.

Nástup nových škol s sebou přinášel i potřebu nových učebních materiálů. Jako hlavní cíl ve výuce cizích jazyků, tedy i jazyka německého, se začal prosazovat cíl vzdělávací. Nižší třídy středních škol byly plně v zajetí osvojování si gramatiky a přiměřené jazykové znalosti. Ve vyšších ročnících se měli žáci seznamovat mimo jiné s vývojem německé literatury především na základě čtení ukázek, k čemuž měly napomáhat čítanky.

V tomto období zaznamenáváme nebývalý nárůst produkce učebního materiálu. Porovnáme-li toto množství s obdobím minulým a následujícím, musíme konstatovat, že s tak značným počtem vydaných učebnic a čítanek jsme se nesetkali a patrně již také nesetkáme. To je dáno jistě tím, že během druhé poloviny 19. století a počátku 20. století dosáhla výuka němčiny v českých zemích jednoho ze svých vrcholů. Nepochybně na tom měl zásluhu fakt, že němčina byla jedním ze zemských jazyků, který se užíval v rámci mnohonárodnostní monarchie.

Také obsah čítanek doznal velkého posunu. Od náboženských témat období první poloviny 19. století se přesunujeme k tématům vzdělávacím. Témata germánské mytologie jsou zastoupena ve velké míře. Hojně se vyskytují texty spojené s „*Písní o Nibelunzích*“. Nejčastěji uváděnou ukázkou je „*Siegfrieds Schwert*“ od Ludwiga Uhlanda. Domníváme se, že to pravděpodobně souvisí s nově získanými poznatky germanistiky

z první poloviny 19. století, které se do učebnic dostávají s jistým zpožděním.

20. Siegfrieds Schwert.

(Ludwig Uhland.)

Jung Siegfried war ein stolzer Knab',
Ging von des Vaters Burg herab,
Wollt' rasten nicht in Vaters Haus,
Wollt' wandern in alle Welt hinaus.
Begegnet' ihm manch Ritter wert
Mit festem Schild und breitem Schwert.
Siegfried nur einen Stecken trug;
Das war ihm bitter und leid genug.

Und als er giug im finstern Wald,
Kam er zu einer Schmiede bald.
Da sah er Eisen und Stahl genug;
Ein lustig Feuer Flammen schlug.
„O, Meister, liebster Meister mein,
Laß du mich deinen Gefellen sein
Und lehr' du mich mit Fleiß undacht,
Wie man die guten Schwertler macht!“

Siegfried den Hammer wohl schwingen kunnt':
Er schlug den Amboss in den Grund;
Er schlug, daß weit der Wald erklang
Und alles Eisen in Stücke sprang. —
Und von der letzten Eisenstang
Macht er ein Schwert, so breit und lang:
„Nun hab' ich geschmiedet ein gutes Schwert,
Nun bin ich wie andre Ritter wert;
Nun schlag' ich wie ein anderer Held
Die Niesen und Drachen in Wald und Feld.“

Obr. 9 Siegfrieds Schwert

Autoři čítanek jsou většinou středoškolskými profesory, takže čítanky, které píší, odpovídají většinou konkrétním potřebám jejich studentů. Zaměřujeme-li se na středověk, zvláště pak na germánskou mytologii, jistě každého překvapí, že ve druhé polovině 19. století najdeme v čítankách pro střední školy také texty ve středověké němčině. Někdy jsou sice opatřeny potřebným převodem, jindy však zůstávají bez něho. Toto lze považovat za poměrně velký nárok na studenty, kteří se němčinu učí ne jako mateřský jazyk, nýbrž jako jazyk druhý.⁸²

Čítanky, které vyšly v období druhé poloviny 19. století a jejichž počet je opravdu velký, jsou určeny konkrétním typům škol a ročníkům. Jejich výstavba je různorodá - podle literárních epoch, žánrů apod. Texty vybírané do čítanek byly pro tehdejšího středoškolského studenta poměrně obtížné, což ovšem souvisí s dobovými obecně vysokými požadavky střední školy.

⁸² V období druhé poloviny 19. století nemůžeme ještě mluvit o němčině jako o cizím jazyce, protože byla stále brána jako druhý zemský jazyk.

3.3. Čítanky pro střední školy v období první poloviny 20. století (1918-1938) na českém území

3.3.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

První světová válka hluboce zasáhla do vývoje politického myšlení nejen na českém území, nýbrž v celé Evropě. Otrásla duchovními a kulturními hodnotami všech generací. Duchovním základem nového řádu, který měl zajistit, aby se neopakovaly válečné hrůzy, se stal ideál demokracie a humanity, chápaný jako protiklad autoritativního monarchismu.

První desetiletí po světové válce bylo poznamenáno tíživými sociálními důsledky, které vyvolávaly revoluční situaci a napětí v celé střední Evropě. Strach z revoluce a obavy ze ztráty mocenských pozic vedly k přepjatému nacionalismu, rasismu a k nepokrytému hlásání agrese.

Zrod nového československého státu patří spolu s jeho rozpadem k nejlépe probádaným obdobím meziválečného Československa. Jeho utvoření otevřelo novou kapitolu českých dějin. Toto téma je poměrně rozsáhlé a mnohvrstevné, proto raději pro bližší informace odkazujeme na patřičnou literaturu, která se jím zabývá jak z pohledu historického, tak i kulturního.

Mezi nástupnickými státy rozpadlého Rakouska-Uherska zaujalo důležité místo Československo.⁸³ Nově vzniklý stát se opíral o demokratickou koncepci T. G. Masaryka, který patřil k vůdčím duchům nového státu a který celým svým předchozím dílem směřoval k filozofickému zdůvodnění nezbytnosti nového demokratického řádu. Ideál humanity považoval za základní mravní ideu české demokratické

⁸³ Označování Republiky československé v jazyce německém. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1922, s.26. „...Čechoslovakische Republik, Czechoslovakische Republik, Tschechoslovakische Republik a Tschechoslowakische Republik. ...“

politiky. Již za války se postavil Masaryk do čela politického odboje za samostatný československý stát. Vznik nového Československa 28. října 1918 vzbudil velké naděje českého lidu na uskutečnění velkých změn. Z Masarykovy ideje vycházela také první Ústava československého státu (1920).

Váženým politickým problémem od samého počátku existence republiky byla národnostní otázka. Češi a Slováci tvořili v novém státě dohromady asi 2/3 obyvatelstva, zbývající třetinu tvořily početné národnostní menšiny – německá 23%, maďarská 5,5%, rusinská 3,4%, polská 0,6%.⁸⁴

Vytvoření samostatného československého státu posílilo sebevědomí českých umělců a zároveň poskytlo příznivější možnosti pro uplatnění podnětů evropské kultury. Oddělením od rakousko-uherské monarchie s převažující německou kulturou se zvýšily šance na svébytný kulturní rozvoj Čechů a Slováků. Kultura meziválečného období logicky navazovala na tendence, které se v ní začaly objevovat již od konce 19. století, a stala se do značné míry obrazem složitých společenských, politických a ekonomických procesů. Česká kultura období první republiky nepozbyla silný nacionální charakter, v té době typický pro všechny středoevropské i další kultury, ale stále více se politicky diferencovala. Nejinak tomu bylo i ve školství, na které se teď zaměříme, na jehož vysokou úroveň byli Češi právem hrdí.

3.3.2. Charakteristika vývoje středního školství

Vznik samostatné republiky nebyl v dějinách středního školství mezníkem takové intenzity, aby rozrušil stávající strukturu školské soustavy. Můžeme tedy hovořit o přímé kontinuitě s obdobím

⁸⁴ KLIMEK, A. *Velké dějiny země koruny české. Svazek XIV. 1929-1938*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002, s.89.

předválečným. V boji o školu si zasluhuje pozornost řada návrhů. V prvních letech po válce se stát soustředil na řešení následujících úkolů:

1. vyrovnat stav školství na celém území republiky a zvýšit počet škol
 2. posílit dozor v oblasti školství a omezit vliv církve
 3. modernizovat školství zejména po stránce obsahové
- a dát žákům a studentům vysokoškolsky odborně a pedagogicky připravené učitele.⁸⁵

Československý stát spolu s převzetím středního školství rakousko-uherské monarchie přejal i všechna ustanovení, jimiž se tyto školy řídily. První léta po vzniku Československa se státní správa soustředila především na dobudování sítě středních škol s českým vyučovacím jazykem v Čechách a na Moravě a na zřizování středního školství na Slovensku. Ke sjednocení školské soustavy na celém území Československa došlo v roce 1922 po vydání tzv. Malého školského zákona.⁸⁶

Bezprostřední poválečné období bylo doprovázeno úsilím vytvořit moderní československé školství jednak obecné, a za druhé střední. V podstatě šlo o to překonat diskriminaci českého školství z období Rakouska-Uherska nejen po stránce kvantitativní, ale také po stránce obsahové. To platilo především pro školy střední. Zároveň se zvýšil počet českých škol vzhledem ke školám německým, jak to odpovídalo národnostnímu složení obyvatelstva.

Nově vzniklá republika nastolila kurs unifikace a centrálního řízení školství. V historickém pohledu na střední školství je zapotřebí upozornit na skutečnost, že obsah obecného termínu „střední škola“ se postupem času měnil. Střední školství po vzniku samostatného Československa rozeznávalo čtyři základní typy škol:

1. **Gymnázia** o osmi třídách, organizovaných podle ustanovení organizačního nástinu vyhlášeného dne 15. září 1849, č.6467, jsou

⁸⁵ VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s.71.

⁸⁶ Tzv. Malý školský zákon byl tak označován proto, že zaváděl pouze dílčí školské úpravy.

nejstarším typem středních škol a byly koncipovány jako všeobecně vzdělávací instituce, které kladly důraz na klasické vzdělání.

2. Reálná gymnázia o osmi třídách, organizovaná podle nařízení ze dne 8. srpna 1908, č. 34180. Z hlediska učebního plánu šlo o kombinaci výuky na reálkách a gymnáziích. Byla zde posílena matematicko-přírodovědná výuka a řečtina nahrazena moderním cizím jazykem, většinou anglickým nebo francouzským.

3. Reformní reálná gymnázia o osmi třídách, vzniklá tímž nařízením z roku 1908. Výuka vycházela z osnov reálných gymnázií, ve vyšších ročnících byla posílena o hodiny matematiky a chemie.

4. Reálky o sedmi třídách, jež mají podklad v zemských zákonech o reálkách a vyznačují se především zdůrazňováním přírodovědeckých nauk.⁸⁷

Tyto druhy škol v podstatě principiálně neměnily charakter, který jim vtiskl vývoj do roku 1914. Střední školy byly jednak osmileté gymnaziálního směru, jednak sedmileté reálky. Školy gymnaziálního směru se dělily, jak již bylo výše zmíněno, na gymnázia klasická, typická výukou latiny a řečtiny, a gymnázia reálná, kde dominovaly živé cizí jazyky. Reálky se věnovaly oborům technického charakteru. Na středních školách s vyučovacím jazykem českým byla od první třídy povinná němčina a na německých školách tomu bylo naopak.⁸⁸

V průběhu 19. století byly vytvořeny základy systému vzdělávání učitelů pro jednotlivé typy škol na základě říšského zákona z roku 1868.⁸⁹ Učitelé obecných a měšťanských škol se vzdělávali ve čtyřletých učitelských ústavech, které byly v období první republiky považovány

⁸⁷ ČTVERÁK, V. a kol. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1999, s.373.

⁸⁸ KLIMEK, A. *Velké dějiny země koruny české. Svazek XIV. 1929-1938*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002, s.98.

⁸⁹ Srovnej Váňová, R. *Vývoj českého školství do roku 1939*. In: *Kapitoly z pedagogiky*. Praha: PdF UK, 1998, s.50-65.

za jeden z typů škol středních. Na druhé straně učitelé pro střední školy se vzdělávali v pedagogických seminářích zřizovaných při univerzitách. Velkou snahou řady reforem z doby 30. let bylo pozdvihnout obojí typ učitelského vzdělávání na vysokoškolskou úroveň, k čemuž bohužel v období první republiky nedošlo. Učební osnovy byly pro učitelské ústavy vydány ministerstvem školství až v roce 1936.⁹⁰ Cílem výuky německému jazyku na těchto ústavech byla praktická znalost jazyka. Vědomosti z literatury byly omezeny na nejvýznamnější osobnosti německého literárního života. K tomu měla pomoci četba úryvků z děl těchto autorů.

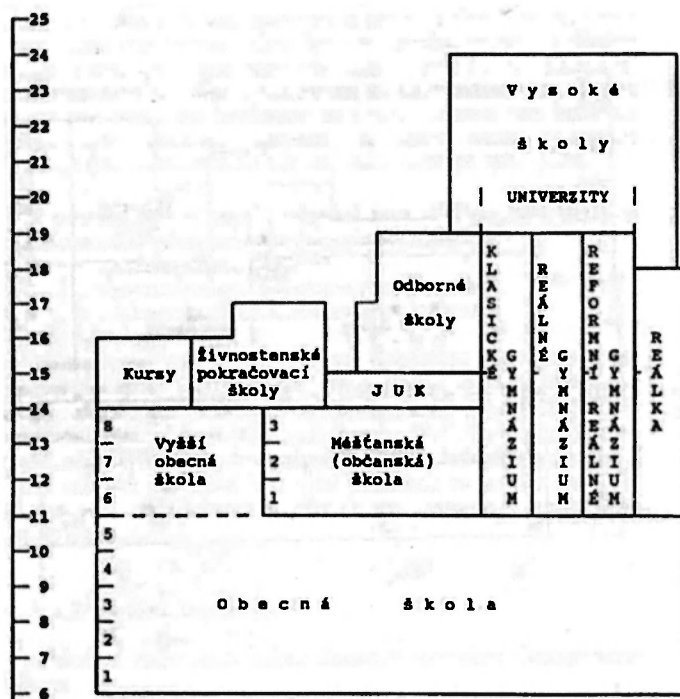
V průběhu let došlo k několikeré úpravě osnov ve všech středoškolských ústavech. Velkým mezníkem ve vývoji středního školství v Československu, a to i ve vývoji cizích jazyků, byla reforma z roku 1934.⁹¹ Z tradice českého vědomí o potřebě reformy vyplývá jako závažný bod otázka jednotnosti či diferencovanosti nižšího stupně středních škol a s tím související jazyková otázka, především pak problém klasických jazyků. Jazyková reforma se týkala gymnázií, reformních gymnázií a reálků. Jejím účelem bylo vytvoření jednotného základu I. a II. třídy, v nichž byl zrušen jazyk latinský. Vycházelo se z toho, že v těchto třídách stačí pouze jeden cizí jazyk, jímž byl na československých školách jazyk německý a na jinojazyčných školách jazyk státní (československý). Latina se začala vyučovat až od třetí třídy. V roce 1933 vyšel „*Návrh učebních osnov pro střední školy*“, podle kterého se začalo vyučovat ve školním roce 1933/34.⁹² Nová soustava středního školství vysoko vyzdvihovala význam znalostí živého cizího jazyka. Cizí jazyk měl být nejúčinnějším prostředkem poznání kultury jiného národa. Cizojazyčné vyučování mělo velkou cenu nejen pro rozumovou, ale i pro uměleckou a mravní výchovu.

⁹⁰ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1939, s.26.

⁹¹ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K.; VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV. díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*. Praha 1992, s.188.

⁹² NEUHÖFER, R. *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha: Státní nakladatelství 1935, s.33-65.

Celkově je možné konstatovat, že celé období první republiky je charakteristické prezentováním řady návrhů na zevrubnou školskou reformu. K obecnému zavedení podstatnějších změn na středních školách však nedošlo.

Obr. 10 - Organogram 1922 - 1940

3.3.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Při výstavbě obsahu výuky v období první republiky byla pro československý národ důležitá otázka cizích jazyků. Ta se stala jádrem koncepce celé výuky a východiskem pro odlišení všech typů středních škol. Veškeré jazykové učení mělo být vedeno směrem k posílení pocitu sounáležitosti s evropským kontextem a mělo se orientovat na moderní literaturu a praktické využití jazyka.

Vyučování německému jazyku v letech 1918-1939 na českém území prošlo svým vlastním vývojem jako vyučování cizím jazykům vůbec. Hned po vytvoření nové samostatné republiky byly československými úřady nově

modifikovány učební osnovy v letech 1919 a 1920.⁹³ V těchto letech byl německý jazyk předmětem nepovinným a jeho hlavní cíl byl hlavně praktický. Další změnu přinesly s sebou nové osnovy pro jednotlivé typy středních škol (gymnázium, reálné gymnázium, reálka), které byly vydané roku 1921. Podle těchto osnov se německý jazyk vyučoval již jako povinný cizí jazyk na gymnáziích s českým vyučovacím jazykem od první do osmé třídy.⁹⁴

V procesu výuky cizích jazyků se upřednostňoval vzdělávací cíl, který byl na různých stupních škol různý. Na nižším stupni se kladl hlavní důraz na položení základů gramatiky a osvojení přiměřených jazykových znalostí. Na stupni vyšším se zdůrazňovalo především prohloubení gramatických vědomostí. Učební cíl povinného německého jazyka byl v první řadě praktický. Proti tomuto cíli ustupoval cíl kulturní do pozadí. I přesto se měli žáci vedle jazykové znalosti seznámit s německou literaturou hlavně na základě četby. Literatura měla být zaměřena především na období výmarské klasiky a nové doby. Se středověkou německou literaturou se studenti seznamovali až na vyšších stupních škol, resp. v VII. a VIII. ročníku. Četba měla studentům poskytnout znalosti o hlavních jevech kulturního života německého národa, především v souvislosti s českým územím. „*Na školách s vyučovacím jazykem československým se věnuje při výuce jazyku německému pozornost zvláště pak kultuře části německého národa, která žije v republice Československé.*“⁹⁵ Znalost cizího jazyka, v našem případě jazyka německého, měla být nejúčinnějším prostředkem k poznání kultury jiného národa. Poněkud odlišně tomu bylo tehdy, když

⁹³ O normálních osnovách gymnázií, reálných gymnázií, škol reálných a vyšších reformních gymnázií v republice Československé. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1919, s. 136.

⁹⁴ HENDRICH, J.; ŠMOK, M. *Střední školství v republice Československé*. Praha 1923, s.14.

⁹⁵ NEUHOFER, R. *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha: Státní nakladatelství, 1935, s.40.

byl jazyk německý jazykem vyučovacím. V tomto případě mělo být povědomí o literatuře mnohem hlubší, adekvátní jazyku vyučovacímu.

Střední škola této doby měla poskytovat studentům především vyšší všeobecné vzdělání. Celou výchovou měl pronikat vědomý zřetel k tomu, aby odborné znalosti v jednotlivých předmětech činily organický, jednotný celek.

3.3.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Velké nároky byly kladeny nejen na učitele, ale i na učebnice, podle nichž se mělo v nové Československé republice vyučovat. Učitel měl mít na zřeteli fakt, že učebnice představuje maximum učební látky a bylo tedy na něm, jak učivo uspořádá a vybere. Výslovně bylo zakázáno ukládat studentům jiné učivo, než které měli v učebnicích.

Po vzniku nového státu došlo ke změně politických poměrů a řada učebnic již nevyhovovala novému pojetí. Mělo být odstraněno vše, co by připomínalo bývalou monarchii. Za nevyhovující se také považovaly knihy, které byly vydány v cizině. V roce 1920 vznikla „*Komise pro vydávání učebnic při státním nakladatelství*“.⁹⁶ Tato komise zpočátku pečovala o edici čítanek a učebnic pro německé školy v Československé republice. V pozdějších letech se činnost této komise rozšířila na všechny nově vydávané učebnice veškerých typů škol.

Po stránce vědecké měla učebnice souhlasit s tehdejší stavem vědeckého poznání. Zvláštní péče byla věnována stránce výchovné. Učebnice měla podporovat národnostní, sociální a náboženskou snášlivost a měla se vyhýbat tendenčnímu a jednostrannému pojetí. Z pohledu didaktického musela co do rozsahu a zpracování látky přesně odpovídat předepsaným učebním osnovám a zároveň korespondovat s vývojem metodiky příslušného oboru. Po stránce formální měla být učebnice jednoduchá a vkusná.

⁹⁶ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1920, s.200.

Dějiny německé literatury se neměly vykládat soustavně, ale měl se dávat důraz pouze na díla nejvýznamnějších německých spisovatelů. Pokud šlo o ukázky ze středověké německé literatury, měly být uváděny pouze v překladech novohornoněmeckých.⁹⁷ Ani zde se však nemluví o tom, co přesně by měli studenti znát, jak tomu je u literatury novodobější, kde je přímo doporučována četba konkrétních autorů a jejich děl. Seznámení studentů s německou literaturou vyžadovalo kvalitní učební materiál. Vedle tradičních učebnic, zaměřených převážně na gramatické jevy, byly na školách používány jako doplněk k učivu čítanky. Byly koncipovány buď jako součást učebnic němčiny, například kniha autorů Julia Rotha a Františka Bílého, nebo jako samostatné čítanky pro rozšíření literárního obzoru, například kniha autorů Aloise Bernta, Emila Lehmana a Karla Wepse.⁹⁸ I když ve výnosech ministerstva školství stálo, že německá literatura se nemusí probírat systematicky, v praxi to asi vypadalo jinak, o čemž nás přesvědčuje výstavba těchto čítanek. Literatura zde byla probírána soustavně, podle literárních epoch od dob nejstarších až do doby nejnovější.

Během prvních poválečných let bylo na našem území publikováno hned několik čítanek německého jazyka pro střední školy. Naší snahou je postihnout problematiku německého jazyka jako cizího jazyka, budeme se tudíž specializovat především na střední školy s vyučovacím jazykem českým. Nemůžeme však opomenout ani školy s vyučovacím jazykem německým, protože nelze jednoznačně tvrdit, že učebnice určené pro tento typ škol se ve školách s českým vyučovacím jazykem nepoužívaly. Rozhodli jsme se proto, že se i s těmito učebnicemi a čítankami seznámíme. V následující části se soustředíme na analýzu čítanek a zaměříme se v nich hlavně na zastoupení germánské mytologie.

Mezi lety 1918-1938 vycházela celá řada čítanek či různých doplňkových materiálů pro výuku německého jazyka. Najdeme mezi nimi

⁹⁷ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1936, s.26.

⁹⁸ O všech zde zmíněných autorech budeme ještě dále hovořit.

soubory velice zdařilé, ale samozřejmě také méně kvalitní. My se zde zaměříme výběrově jen na ty, které nám poskytují dostatek materiálu pro naši analýzu.

3.3.4.1. A. Bernt – E. Lehmann – K. Weps

Prvním doplňkovým materiálem, který jsme vybrali k analýze, je soubor čítanek autorů Aloise Bernta, Emila Lehmana a Karla Wepse s názvem „*Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik*“. Čítanek vycházely v Liberci v nakladatelství Gebrüder Stiepel Verlag v letech 1920 – 1922.

Liberecké nakladatelství Gebrüder Stiepel Verlag bylo činné již na konci 19. století, jeho nejobjemnější vydavatelská činnost spadá do dvacátých a třicátých let 20. století. Vycházely v něm nejen učebnice, ale také beletristické knihy.

Podle názvu čítanek je zřejmé, že se jednalo o knihu pro žáky německých středních škol na českém území. Tuto knihu jsme zvolili po osobní konzultaci s pracovníky přerovského muzea v oddělení pro dějiny školství, hlavně pak s paní Martou Konířovou, která podpořila naši domněnku, že nelze jednoznačně prokázat, zda učebnice určená pro německé střední školy byla nebo nebyla využívána i českými školami.

Jednotlivým třídám byla věnována jedna čítanka ze souboru. Celý komplex čítanek je vystaven systematicky podle literárních epoch tak, jak za sebou v historickém sledu následovaly.

Všichni tři autoři byli nejen pedagogové, ale také samostatně literárně činnými osobami. Alois Bernt (1871 – 1945) se mimo jiné zasloužil o vydání díla „*Der Ackermann aus Böhmen*“ v roce 1925 v Čechách, konkrétně v Liberci, ve stejnojmenném nakladatelství, kde vycházely analyzované čítanek. Byl autorem řady prací o české a německé literatuře (například „*Deutsche Literaturgeschichte für das deutsche Haus und zum*

Selbstunterricht“ Liberec: Gebrüder Stiepel Verlag, 1920, „*Althochdeutsches Recht aus Böhmen und Mähren*“ Liberec: Gebrüder Stiepel Verlag, 1925 aj.).⁹⁹ Sám často publikoval v různých, především filologických, časopisech. Za zmínku stojí jeho článek věnovaný vzniku německého spisovného jazyka, uveřejněný v časopise „*Zeitschrift für die deutsche Philologie*“ (*ZfdPh*).¹⁰⁰ Ve spolupráci Aloise Bernta s profesorem Karlem Wepsem vyšlo v Čechách, opět v Liberci v nakladatelství Gebrüder Stiepel v roce 1925, další pozoruhodné německé dílo „*Münchhausens wahrhafte Erzählungen*“.

Známou osobou nejen literárně, ale i politicky byl Emil Lehmann (1880 – 1964), který se narodil nedaleko Teplic. Lehmann byl jedním z předních politicky angažovaných členů v sudetoněmecké otázce. Pracoval 22 let (1906 – 1928) jako gymnaziální učitel v Liberci, a poté, co opustil učitelské místo, se věnoval vedení sudetoněmecké společnosti s názvem „*Gesellschaft für deutsche Volksbildung*“. Za velkoněmeckou propagandu byl s ním v roce 1935 veden soudní proces a následně byl také odsouzen. V roce 1936 uprchl před spravedlností z Čech do Německa. Emil Lehmann je autorem a zároveň i spoluautorem několika politicky zaměřených publikací, týkajících se především sudetoněmecké otázky.¹⁰¹ Během učitelského působení na středních školách se podílel na tvorbě několika učebnic a učebních materiálů, mezi nimiž vyniká soubor čítanek „*Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-*

⁹⁹ <http://de.isbn.pl/A-Bernt-Alois/>

¹⁰⁰ BERNT, A. *Die Entstehung unserer Schriftsprache* (besprochen von G. Baesecke). In: *ZfdPh* 61 (1936), S. 322-325.

¹⁰¹ KREBS, H.; LEHMANN, E. *Wir Sudetendeutsche!* Berlin: Runge Verlag, 1937, 168s. (Tato publikace znovu vyšla v roce 1992 v Německu v nakladatelství Arndt pod titulem „*Sudetendeutsche Landeskunde*“, byly zde pouze vynechány antisemitistické pasáže).

slowakischen Republik“. Emil Lehmann zemřel v roce 1964 v Drážďanech.¹⁰²

Studenti nižších stupňů středních škol, kteří se učili podle těchto čítanek, se seznamovali s literaturou prostřednictvím různě upravených textů. Již v čítance pro první ročník reálných škol najdeme příběh „*Siegfrieds Schwert*“ převyprávěný Ludwigem Uhlandem (1787 – 1862). O L. Uhlandovi jsme se zmiňovali v rámci kapitoly 3.2.4.5., zde bychom chtěli pouze doplnit, že také patřil k zakladatelům germanistické literární vědy.¹⁰³ Zaměříme-li se konkrétně na germánskou mytologii a její příběhy, první texty věnované této problematice najdeme až v učebnicích třetích ročníků středních škol, tzn. děti kolem 12. a 13. roku věku. Germánské zvyky a příběhy žáci poznávali v úvodní kapitole s názvem „*Heldensage und Heldentum*“. V krátkých adaptacích, především německých autorů, byly studentům představeni někteří germánští bohové. Jako příklad uveďme příběh s názvem „*Thors Fahrt zu Utgardaloki*“, ve kterém se vypráví o bohu Lokim a o bohu Tórovi, který zaujímal na konci pohanského období v severogermánském panteonu nejvyšší místo.

Ve druhé kapitole s názvem „*Das Land der Nibelungen*“ se žákům představuje problematika spojená s příběhem o statečných Nibelunzích. Opět díky rozličným adaptacím různých autorů se žáci podrobně obeznámili s hlavními příhodami a hrdiny tohoto středověkého německého eposu, od problému souvisejícího s pokladem Nibelungů až po krvavou Kriemhildinu pomstu. Následující kapitoly „*Alte Mären*“, „*Heimat und Arbeit*“, „*Städtewesen*“ a „*Wandern und Reisen*“ jsou věnovány jiným, s naším tématem nesouvisejícím, ukázkám.

Neměli bychom zapomenout na to, že tato čítanka byla určena studentům německých středních škol na českém území, a tudíž je na místě zmínit se o ní důkladněji. Tento soubor čítanek byl využíván také jako

¹⁰² http://de.wikipedia.org/wiki/Emil_Lehmann

¹⁰³ Ludwig Uhland – studie „*Walther von der Vogelweide*“ (1822), komentovaná sbírka „*Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder*“ (1844-45).

doplňkový materiál při výuce německého jazyka jakožto jazyka cizího, především v pohraničních oblastech. Můžeme se ovšem pouze dohadovat, do jakých podrobností učitelé zacházeli.

Do systému literární historie se mělo pronikat patrně až od vyšších ročníků středních škol, čemuž nasvědčuje velmi podobná struktura výstavby dalších čítanek. V roce 1920 vychází stejnojmenná čítanka (viz výše) určená na jedné straně dívčím lyceím, na straně druhé gymnáziím a reálným gymnáziím. Tato kniha vyšla opět v Liberci v nakladatelství Gebrüder Stiepel Verlag. Obě publikace se již přidržují systematického výkladu literární historie s bohatým počtem literárních ukázek.

Porovnáváme-li jednotlivá literární období, o nichž se zmiňujeme, texty týkající se germánské mytologie jsou zde zastoupeny v poněkud menší míře. První kapitola „*Althochdeutsche Zeit*“ obsahuje pouze některé vybrané příběhy z Eddy, které jsou zaměřeny převážně na problematiku související s postavou Sigurda resp. Siegfrieda a které převyprávěl Felix Genzmer (1878 – 1959). F. Genzmer byl německým evangelíkem, právníkem, věnoval se historii práva a germánským severským jazykům. Jeho osoba je spjata s univerzitami v Rostocku, Marburgu a Tübingenu, kde přednášel právo a historii. Za povšimnutí stojí jistě také jeho členství v NSDAP od roku 1939. Ve své publikační činnosti se věnoval překladům Eddy do němčiny, které vycházely v Jeně v letech 1912 – 1920, dále překládal a publikoval texty ze staré severské a germánské filologie.¹⁰⁴ Ve velmi zkrácené verzi příběhu s názvem „*Sigurd erringt den Hort*“ v čítance „*Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik*“ se studenti dozvídají, jak Sigurd získal bájný poklad. Přestože jde o velmi krátkou ukázkou, je pozoruhodné, že se němečtí studenti měli možnost seznámit i s nibelunskou verzí z Eddy, což u čítanek, které byly určeny českým studentům, postrádáme.

¹⁰⁴ http://de.wikipedia.org/wiki/Felix_Genzmer

Druhá kapitola „*Mittelhochdeutsche Zeit*“ obsahuje kromě děl důležitých německých středověkých autorů, mimo jiné Walthera von der Vogelweide, Wolframa von Eschenbach či Hartmanna von Aue a dalších, také podkapitolu, která se věnuje „*Písni o Nibelunzích*“ a s ní souvisejícím příběhům. Opět ve velice zkrácených podobách jsou zde převyprávěny hlavní příběhy z tohoto německého středověkého eposu. Ve výběru sedmi scén byla jistě snaha autorů přimět studenty k samostatné četbě „*Písně o Nibelunzích*“.¹⁰⁵

U obou výše zmíněných svazků najdeme totožné dělení kapitol. Rozdíl v obou svazcích je v tom, že kniha pro dívčí lycea postrádala poměrně podrobnou kapitolu „*Anhang*“, v níž najdeme i teoretický výklad k dějinám německé středověké literatury. Následující svazky od šestého po osmý, opět pro různé typy německých středních škol na českém území, mají značně podobnou výstavbu. Pokračuje se v systematickém výkladu dějin německé literatury, doplněném o bohaté ukázky převážně známých děl. Osmý svazek, který je určen gymnáziím a reálným gymnáziím, je doveden až k literatuře 19. století.

3.3.4.2. A. Brandeis

Poměrně zdařilou čítankou je publikace kolektivu autorů pod vedením Artura Brandeise „*Deutsches Lesebuch für Realschulen. V. Band mit mittelhochdeutschen Texten*“, která vyšla v nakladatelství Rudolf M. Rohrer v Brně v roce 1922. Činnost zahájilo toto nakladatelství v roce 1786 a ve svých edicích se věnovalo především vydávání německých knih. Čítanka „*Deutsches Lesebuch für Realschulen. V. Band mit*

¹⁰⁵ Das Nibelungelied: výběr sedmi scén - 1. Wie sie nach Worms kamen 2. Wie Siegfried Kriemhilde zum ersten Male sah 3. Wie Siegfried um Brunhilde nach Island fuhr 4. Wie Siegfried erschlagen ward 5. Wie die Königin den Saal verbrennen ließ 6. Wie der Margraf Rüdiger erschlagen ward 7. Wie Hagen, Gunther und Kriemhild erschlagen wurden

mittelhochdeutschen Texten“ byla schválena ministerstvem školství roku 1921 pro potřeby výuky němčiny na reálkách s vyučovacím jazykem německým.

O autorovi knihy „*Deutsches Lesebuch für Realschulen. V. Band mit mittelhochdeutschen Texten*“, kterou chceme analyzovat, se nám nepodařilo získat dostatek informací vypovídající hodnoty. O jeho životopisných datech nevíme nic. Z jeho publikační činnosti uvádíme příklady „*An English Grammar with Exercises*“ (Brno: Rudolf M. Rohrer, 1921), „*An English Primer*“ (Brno: Rudolf M. Rohrer, 1922), „*An First English Reader*“ (Brno: Rudolf M. Rohrer, 1921).¹⁰⁶ Podle jeho publikací usuzujeme, že hlavním oborem Artura Brandeise byl anglický jazyk a jeho výuka ve školách. Během dvacátých let 20. století vydává také několik učebnic německého jazyka, především pro reálky. Podrobnější informace o jeho životě se nám po studiu rozličných odborných publikací a konzultacích s odborníky nepodařilo nalézt.

Ani u této čítanky nelze jednoznačně říci, byla-li používána při cizojazyčném vyučování, nebo při vyučování mateřského německého jazyka, neboť tato informace zde chybí. Publikace je zpracována velice systematicky a literatura je prezentována v historickém sledu. Najdeme zde tři hlavní kapitoly a každá z nich obsahuje konkrétní ukázky.

- Kapitoly: I. *In den geschichtlichen Entwicklungsgang
eingeordneter Lesestoff*
 II. *Zeitlich nicht gebundener Lesestoff*
 III. *Auswahl aus Homers Illias*

V rámci prvního oddílu se nacházejí texty, které seznamují studenty se středověkou německou literaturou. Počet vybraných ukázek spojených s germánskou mytologií není malý. Přestože je kniha velkého rozsahu (440 stran), je středověká literatura, resp. ukázky spojené s germánskou mytologií, zastoupena v poměrně dostatečné míře. Několik textů najdeme

¹⁰⁶ <http://www.amazon.com/Jacobs-English-Treatise-Cleansing-Conscience/>

v kapitole „*Nordische Gestalt der Nibelungensage*“. Na 13 stránkách se studenti seznamují s hlavním hrdinou Sigurdem podle pověstí z Eddy.

Texty: 1. *Der Hort*

2. *Sigurds Anen*

3. *Sigurd*

4. *Atlis Gastmahl*

Ukázky zde použité převyprávěl opět Ludwig Uhland (viz výše). Náročná pro zhruba 15-16leté studenty je další kapitola s názvem „*Das Nibelungenlied*“ (s.21-51), kde autor vybral čtyři příběhy z „*Písně o Nibelunzích*“ v originále, tj. ve středověké němčině. To jistě způsobovalo potíže s pochopením textu, proto zde najdeme překlad některých problematických pasáží do novodobé němčiny. Ukázky ve středověké němčině, opět spojené se jménem Ludwiga Uhlada, byly v čítankách pro střední školy, kde byla němčina vyučována jako cizí jazyk, velice ojedinělé. Je tedy zarážející, že takto náročné texty se objevily v čítance pro střední školy, i přes vyhlášku ministerstva školství, které doporučuje, aby byly vybírány texty v prepisech do němčiny soudobé. Tato vyhláška platila i pro školy s vyučovacím jazykem německým. Ukázky ze středověké německé literatury jsou v této čítance zastoupeny zhruba jednou čtvrtinou.

Ve druhém oddíle „*Zeitlich nicht gebundener Lesestoff*“ autor seřadil zvolené ukázky podle žánrů do jednotlivých skupin, ve kterých se studenti seznamují s díly autorů od dob osvícenství až do současnosti.

Ukázky: 1. „*Balladen und Romazen*“

2. „*Poetische Erzählungen*“

3. „*Proben aus moderner Prosa*“

V rámci poslední kapitoly „*Auswahl aus Homers Illias*“ je předložen krátký úryvek z Homérovy Iliady. Na konci čítanky najdeme část s názvem „*Anmerkungen*“, která slouží studentům jako pomůcka v podobě výkladu a překladu složitých pasáží středověké němčiny. Velmi zajímavá je poslední kapitola „*Abriss der mittelhochdeutschen Laut- und Flexionslehre*“, která

se poměrně detailně věnuje vývoji německého jazyka v jeho středověké podobě.

O používání této čítanky českými studenty můžeme pouze spekulovat. Nelze usuzovat ani podle toho, že se v knize objevují texty ve středověké němčině, protože v období první republiky nacházíme několik čítanek s těmito ukázkami, i přes nedoporučení ministerstva, a jsou konkrétně určeny studentům českým. Opět jsme nuceni vrátit se na jedné straně k autorům knih, kteří publikovali ještě za Rakouska – Uherska. V této době byly požadavky na výuku němčiny poměrně vysoké, na druhé straně musíme připomenout hlavní cíle výuky němčiny v tomto období, kdy stále ještě převažoval cíl vzdělávací.

3.3.4.3. O. Hanuš – E. Ouředníček

Třicátá léta 20. století byla velice plodným obdobím nejen na poli politickém a kulturním, ale i na poli literárním, resp. vydavatelském. Mezi čítankami německé literatury pro střední školy vyniká hned několik titulů. Jedním z nich je soubor čítanek, který vycházel v Praze v letech 1936 – 1939, autorů Otakara Hanuše a Eduarda Ouředníčka s názvem „*Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 5., 6., 7., 8., Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache*“. V tomto případě se jedná již o učební materiál, který je určen výhradně pro cizojazyčnou výuku na českých středních školách.

Otakar Hanuš (1890-1940) byl redaktorem, povídkářem, humoristou a kabaretním šansoniérem. Jeho literární činnost se nevztahovala pouze na tvorbu učebnic. Na jedné straně psal veselé a ironické povídky na straně druhé romány na pokračování do novin. Je spjat také s prvorepublikovým filmem. Jako autor knih pro děti se zapsal pouze jednou sbírkou rozmarných povídek "*Robinson na Želetavce a jiné rozmarné i veselé*

příhody".¹⁰⁷ Jeho kolegou byl Eduard Ouředníček, též Edvard nebo Auředníček. Narodil se roku 1859 v Hluku a v našich zemích je vzpomínán především jako jeden z prvních propagátorů zprostředkovací metody ve výuce němčiny.¹⁰⁸ Velice často je prezentován jako středoškolský profesor, vydavatel učebnic, cvičebnic a slovníku německého jazyka. Eduard Ouředníček umírá v roce 1947 v Praze.

Celý soubor čítanek autorů Hanuše a Ouředníčka postupuje jak ve výkladu literatury, tak i v ukázkách chronologicky od nejstarších dob až do doby současné. Čítanky sestávají ze čtyř základních kapitol:

I. Moderne Prosa und Poesie

II. Konversationslesestücke

III. Aus der deutschen Kultur- und Literaturgeschichte

IV. Übungen zum Übersetzen ins Deutsche

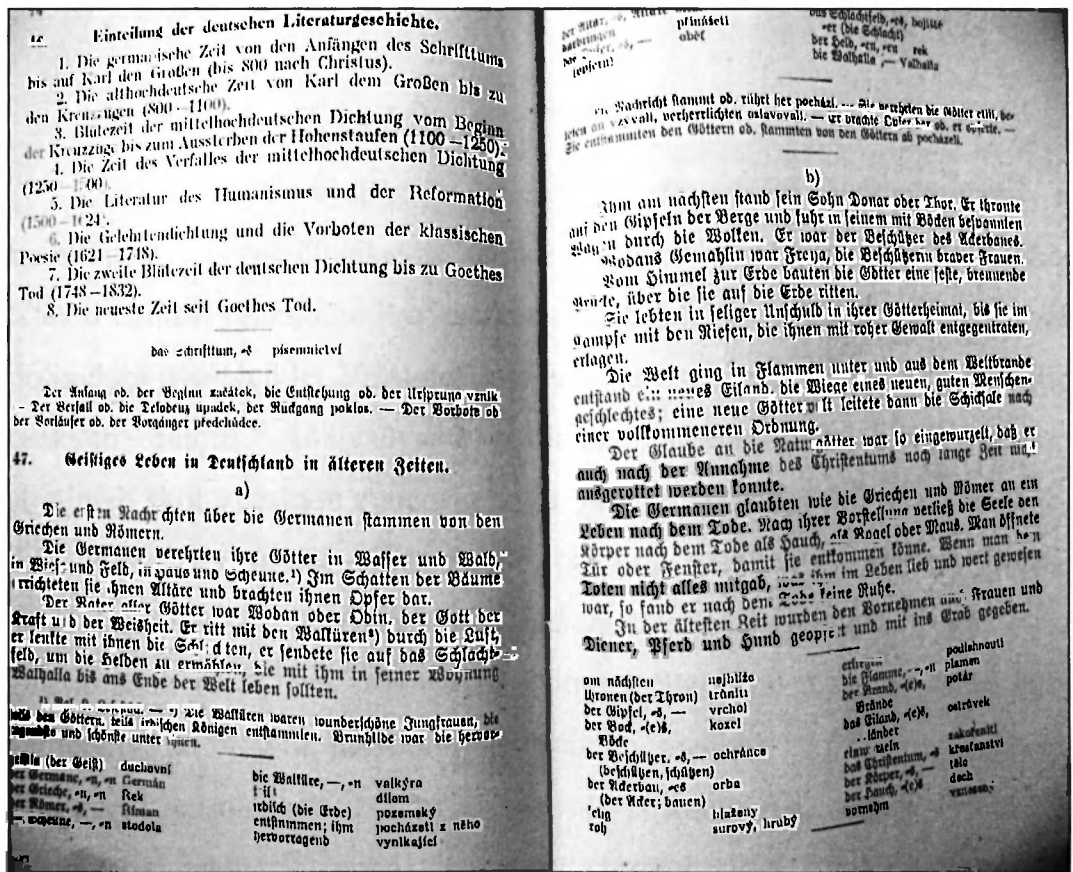
V každé knize najdeme biografické poznámky o vybraných autorech, česko-německý a německo-český slovníček. Celou řadou prostupuje vliv zprostředkovací metody (viz výše), která kompletně ovlivňuje její výstavbu – zastoupení textů určených k překladu, pro konverzaci, či čistě textů vzdělávacích.

Ve třetí kapitole „*Aus der deutschen Kultur- und Literaturgeschichte*“ jsou zastoupeny ukázky ze staré německé literatury. Jejich výběr se omezuje pouze na nejdůležitější díla. V čítance, určené pro pátou třídu, najdeme texty týkající se nejstaršího období německé literatury. Z tohoto období se jedná pouze o krátkou ukázkou pod názvem „*Geistiges Leben in Deutschland in älteren Zeiten*“, ve které se studenti seznamují s germánskou mytologií. Kapitola se omezuje pouze na základní výklad germánského božstva, konkrétní ukázky zde nenajdeme. Na tuto kapitolu navazuje další s názvem „*Germanische Zeit*“, kde se autoři na základě

¹⁰⁷ <http://www.ekamarad.cz/magazin/index>

¹⁰⁸ SPÁČILOVÁ, L. *Edvard Ouředníček – první propagátor zprostředkovací metody ve výuce němčiny v českých zemích*. In: *Učitelé – autoři učebnic a dětské literatury*. Přerov, 2005, s. 110-121

citací z Tacitova díla snaží přiblížit život Germánů v dávných dobách. Z konkrétních ukázek raně středověké německé literatury najdeme výběr pouze čtyř děl - *Heliand*, *Alexanderlied*, *Rolandslied* a *Hildebrandslied*. Tímto je v čítance pro pátou třídu kapitola raně středověké německé literatury uzavřena. V rámci této kapitoly je podán studentům výklad německé literatury a je doveden až do doby barokní. Jako pozitivní věc v čítance shledáváme, že texty jsou již z poloviny uváděny v latince. Druhá polovina je stále ještě ve švabachu (viz předchozí kapitoly).

Obr. 11 - Hanuš - Ouředník: Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 5 Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache (1936)

V čítance ze stejného souboru určené pro osmou třídu jsme našli kapitolu s názvem „Chronologische Übersicht der deutschen Dichtung bis zur Gegenwart“, kde je na pouhých patnácti stránkách podán komentář k dějinám německé literatury.

Tato řada čítanek byla určena studentům středních škol pro výuku německého jazyka jako jazyka cizího. Obsahuje velké množství informací, které se týkají německé literatury, i středověké, tudíž ji považujeme za velmi zdařilou a informačně vyčerpávající. V základních bodech se studenti měli seznámit s německou literaturou a jejími největšími zjevy, čemuž tato řada čítanek odpovídala. Na celém souboru čítanek je patrný vliv zprostředkující vyučovací metody, která mu vtiskla vnější a vnitřní podobu. Na konkrétních ukázkách, i když velice krátkých, měl být také demonstrován duch německé literatury a kultury.

3.3.4.4. F. Luňák

V roce 1936 vychází v Praze v Profesorském nakladatelství a knihkupectví první čítanka ze souboru čítanek autora Františka Luňáka. Hlavní činnost pražského Profesorského nakladatelství a knihkupectví spadá do období třicátých let 20. století a je zaměřeno na vydávání knih a učebnic českých autorů. Analyzované publikace určené jednotlivým třídám středních škol s českým vyučovacím jazykem mají název „*Deutsches Lese- und Übungsbuch für die fünfte (sechste, siebente, achte) Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache*“. Vystavba celého souboru je opět srovnatelná s jinými čítanekami té doby, které byly zaměřeny na výuku němčiny jako cizího jazyka. Ukázky z německé literatury nejsou zde řazeny v časové posloupnosti, pouze v čítance pro osmou třídu je podán celkový chronologický přehled německé literatury.

František Luňák (1888 – 1970) se narodil v Radimi u Jičína. Celý svůj život zasvětil německému jazyku a jeho výuce na středních školách. PhDr. Luňák je autorem několika učebnic a čítanek němčiny pro střední školy s českým vyučovacím jazykem. Vycházely především ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století. Zemřel v roce 1970 v Praze. Jeho další publikační činnost, kromě učebních materiálů, nám není známa.

Všechny čítanky souboru „*Deutsches Lese- und Übungsbuch für die fünft (sechste, siebente, achte) Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache*“ mají svou charakteristickou výstavbu. Obsahují většinou devět základních kapitol:

I. Verzeichnis der Lesestücke

II. Wörterverzeichnis zu den čechischen Lesestücken

III. Anmerkungen zu den Lesestücken

IV. Biographische und literarische Bemerkungen

V. Konversationsstoff

VI. Beispiele der Zergliederung der Lesestücke

VII. Deutsch-čechisches Wörterbuch

VIII. Verzeichnis der Konversationsthemen

IX. Verzeichnis der Abbildungen

Za povšimnutí jistě stojí pravopis slova „český“, resp. tschechisch.¹⁰⁹ V rámci II. – IV. a VI. kapitoly jsou zařazeny informace rozšiřující všeobecný obzor o německé literatuře a autorech. Pátá kapitola je zaměřena na konverzaci, vybraná témata odpovídají tématům všedního dne (např. *Stadt, Sport, Familie* atd.). Konverzaci se věnuje poměrně rozsáhlá osmá kapitola.

V čítance je uveden potřebný německo-český slovníček, ve kterém studenti najdou nejen neznámá slovíčka, ale i celé větné obraty, které často dělají při překladu problémy. Publikace Františka Luňáka je opět v duchu zprostředkovací metody (viz výše). Snaží se rovnoměrně zařazovat ukázky vzdělávací, v tomto případě literární, a dále pak různá konverzační témata pro rozvoj komunikativní schopnosti studentů.

¹⁰⁹ **Označování Republiky československé v jazce německém** (Věstník MŠANO č. 5461, 21/6/1922) – „Při psaní jména našeho státu užívá se několika způsobů. Tak se píše: Českoslovakische Republik, Českoslowakische Republik, Tschechoslovakische Republik, Tschechoslowakische Republik. Pro jednotu psaní budiž dbáno toho, aby se užívalo psaní s „Č“ a „v“ tedy: Českoslovakische Republik, ježto způsob plně odpovídá originalitě slova.“

Zaměříme-li se na germánskou mytologii, jsme nuceni k analýze vzít čítanku pro pátou třídu. Textů s touto tematikou je velmi málo. Jedním z nich je krátká ukázka realistického autora Gustava Freytaga (1816 – 1895).¹¹⁰ V tomto úryvku s názvem „*Kampfspiele bei den alten Germanem*“ se studenti seznamují se životem starých Germánů. Text, přestože je krátký, je vystaven tak, aby rozšířil studentům nejen jejich obraz germánské společnosti, ale také aby podnítil následnou diskuzi na toto téma, k čemuž slouží otázky za textem. Další ukázkou, která má studentům přiblížit dobou pohanskou a zároveň tak i germánskou mytologií, je třístránkový text s názvem „*Siegfrieds Schwert*“, který převyprávěl pozdně romantický spisovatel Ludwig Uhland. Blíže jsme se o něm zmiňovali v rámci předchozích kapitol. V ukázce „*Völkerwanderung und Christentum. Die deutsche Heldensage*“ studenti poznávají období, v němž vznikaly hrdinské pověsti, tj. dobu stěhování národů. To má navodit samostatnou diskuzi, v níž studenti budou srovnávat pohanství s křesťanstvím. Dalšími ukázkami jsou krátký úryvek z „*Nibelungenlied*“ a z „*Gudruns Klage*“ od Emanuela Geibela.¹¹¹ Tím jsou příklady germánských pověstí v této čítance vyčerpány.

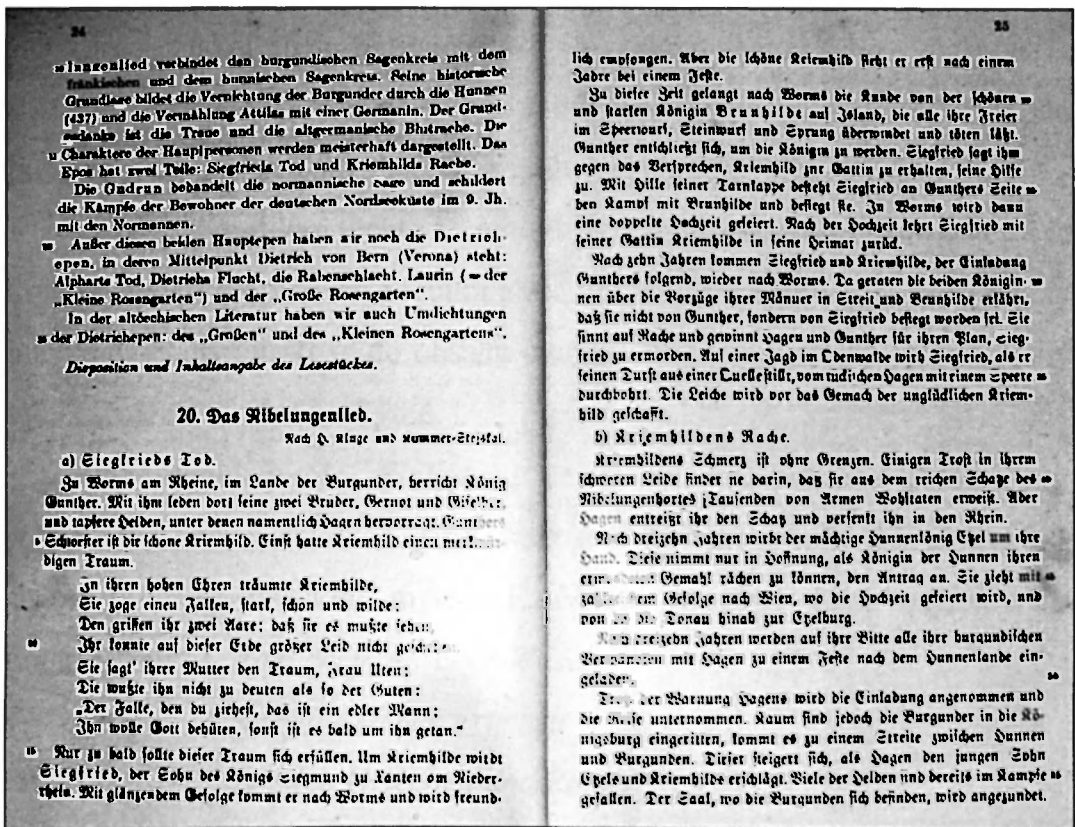
Celý soubor čítanek Františka Luňáka je určen českým studentům němčiny, u kterých je hlavním cílem výuky především samostatné dorozumění se tímto jazykem. Literatura německy mluvících oblastí je zde pouze doplňkem výuky, který má studenty seznámit s německým národem a jeho kulturním dědictvím, případně je podnítit k diskuzi na určité téma. Velkým kladem publikace je její tisk v latince a ne ve švabachu.

¹¹⁰ Gustav Freytag – román „*Soll und Haben*“, románový cyklus „*Die Ahnen*“, veselohra „*Die Journalisten*“, aj.

¹¹¹ Emanuel Geibel (1815-1884) – německý lyrik pocházející z Lübecku, jehož básně byly silně ovlivněny pozdní romantikou a sledují estetický cíl. Jeho nejznámější báseň je „*Burschenlust*“, známá také jako „*Der Mai ist gekommen*“ (1841). Části jeho básní byly také zneužity nacionálními socialisty – heslo „*Am deutschen Wesen soll die Welt genesen*“ bylo převzato z jeho básně „*Deutschlands Beruf*“ z roku 1861. Srovnej: http://de.wikipedia.org/wiki/Emanuel_Geibel

Protože prvotním cílem autora Františka Luňáka nebylo seznámit českého studenta s německou literaturou, je zde na rozdíl od jiných souborů čítanek opomíjen průřez dějinami německé literatury. O životě a dílech autorů se studenti dozvídají ve čtvrté kapitole „*Biographische und literarische Bemerkungen*“, kde jsou v abecedním pořadí seřazeny největší osobnosti německé literatury.

František Luňák postavil svou čítanku na konkrétních ukázkách německých textů, které jsou upraveny a zkráceny. Celý tento výběr je však nahodilý, bez jakéhokoli systému. Přesto se domníváme, že čítanka „*Deutsches Lese- und Übungsbuch für die fünfte (sechste, siebente, achte) Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache*“ patří k dosud nejrozsáhlejším učebnicím, které nabízejí velké penzum informací.

Obr. 12 – Luňák: *Deutsches Lese- und Übungsbuch* (1936)

3.3.4.5. F. Jelinek – F. Peschel – F. Streinz

Výjimku mezi čítankami určenými pro střední školy tvoří kniha autorů Franze Jelineka, Franze Peschela a Franze Streinze s názvem „*Heimat und Welt. Zweiter Band: Die Reise. Lesebuch für die unteren Klassen der Mittelschulen*“, která vyšla v Brně v nakladatelství Rudolf M. Rohrer (viz výše) v roce 1933.

Z této trojice autorů stojí jistě za povšimnutí osoba Franze Jelineka. Narodil se roku 1889 a byl roku 1941 transportován do koncentračního tábora v Dachau, kde téhož roku také zemřel.

Naopak Franz Peschel byl ve třicátých letech osobou politicky, literárně a kulturně velmi činnou spojenou s jesenickým krajem. Franz Peschel byl profesorem jesenického gymnázia, roku 1938 uprchl do Nysy a nastoupil k wehrmachtu. Za své zásluhy - údajně měl prozradit postavení čsl. vojsk - získal místo ředitele právě zmíněného jesenického gymnázia.¹¹² Bližší informace o autorech se nám nepodařilo najít ani v odborné literatuře, ani získat konzultacemi s archiváři a knihovníky.

Společným dílem těchto tří autorů byla výše uvedená čítanka, která je určena studentům nižších ročníků středních škol s německým vyučovacím jazykem. Podíváme-li se do obsahu čítanky, budeme jistě překvapeni, jaký výběr ukázek se nám naskytne.

Po úvodní kapitole „*Einleitung*“ je zde zařazena poměrně obsáhlá část s názvem „*Durch die Welt der Götter und Helden*“, ve které se studenti seznamují s germánskou mytologií. V této rozsáhlé části najdeme tři podkapitoly: 1. *Vom germanischen Wesen*

2. *Aus slawischer Frühzeit*

3. *Bei den Griechen und Römern.*

Zde nám autoři představují s ti různé evropské mytologie. Na deseti stránkách první podkapitoly „*Vom germanischen Wesen*“ se studenti

¹¹² GROWKA, K. *Archivní střípky z válečných let*. In: Jeseník. Město a lázně. č.5, 2005, s.1-4.

dozvídají základní informace o složení a systému germánských bohů. Pod výběrem ukázek je podepsána řada romantických autorů. Například se zde opět objevuje jméno Gustava Freytaga, který studenty seznamuje v článku „*Kampfspiele bei den alten Germanem*“, který není příliš rozsáhlý, s bojovým duchem germánského národa. Pohanskému způsobu života starých Germánů a jejich zvykům a obyčejům se věnuje pět ukázek:

1. *Vom Werden der Welt und der Götter*
2. *Religion und Götterdienst der alten Germanem*
3. *Kampfspiele bei den alten Germanem*
4. *Das Grab in Busento*
5. *Von der Schuld der Götter und dem Weltuntergang.*

V rámci druhé podkapitoly „*Aus slawischer Frühzeit*“ najdeme texty s tematikou slovanské mytologie. Na bezmála deseti stranách je studentům přiblížena, obdobně jako tomu bylo u germánské mytologie, mytologie slovanská ve čtyřech ukázkách:

1. *Die Fürstentafel. Eine böhmische Geschichte*
2. *Přemysls Abschied aus seiner Hütte*
3. *Das Großmährische Reich*
4. *König Johann aus Böhmen bei Crecy.*

Velkým nepoměrem působí poslední třetí část této podkapitoly s názvem „*Bei den Griechen und Römern*“, kde na více než šedesáti stranách textu je prezentována antická mytologie. Znalost antické mytologie stále ještě patří, i v tomto období, ke kánonu základního vzdělání. Poslední částí této rozsáhlé kapitoly je část s názvem „*Das Erbe der Ahnen*“, zde jsou již vybrány texty německých autorů, které však nemají s mytologií nic společného.

Přestože byla čítanka „*Heimat und Welt. Zweiter Band: Die Reise. Lesebuch für die unteren Klassen der Mittelschulen*“ autorů Jelineka, Peschela a Streinze určena středoškolským studentům s německým vyučovacím jazykem, hodnotíme ji jako velice zajímavou. Za zmínku jistě stojí, že se v ní kromě mytologie antické a germánské objevuje i mytologie

slovanská, což jsme v jiných čítankách nenalezli. Za velké plus považujeme také to, že němečtí studenti měli možnost dozvědět se něco málo o mytologii slovanské.

Druhý svazek stejných autorů s podtitulem „*Heimkehr*“ má kapitoly rozvrženy podle žánrů a témat. Jednotlivé kapitoly odpovídají tematickým zaměřením podtitulu knihy.¹¹³ Tento svazek jsme neanalyzovali, neboť pro náš záměr - zkoumat germánskou mytologii ve středoškolských čítankách - byl nevhodný a ukázky z raně středověké německé literatury, především pak s tématem germánské mytologie, zde vůbec nejsou zastoupeny.

Čítanka „*Heimat und Welt. Zweiter Band: Die Reise. Lesebuch für die unteren Klassen der Mittelschulen*“ je určena podle ministerského výnosu středním školám s německým vyučovacím jazykem. Ve srovnání s čítankami, které jsou určeny pro cizojazyčnou výuku, tj. českým středním školám, se v ní vyskytuje germánské mytologie málo. V rámci učebního materiálu určeného pro výuku mateřského jazyka bychom ale očekávali zastoupení poněkud větší. Pozitivně hodnotíme ukázky zabývající se slovanskou mytologií. Co však zůstává neobjasněno, je pohled autorů na vlast - „*Heimat*“. Není zde totiž jednoznačně řečeno, zda považují za svoji vlast české země.

3.3.4.6. K. Weps – K. Essl – G. Preißler

Autoři Karl Weps, Karl Essl a Gottfried Preißler vydali v roce 1936 čítanku s názvem „*Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für deutsche Mittelschulen. IV. Band für die IV. Klasse der Mittelschule*“. Publikace vyšla v Liberci v již zmiňovaném nakladatelství Gebrüder Stiepel.

Z trojice autorů Weps – Essl – Preißler vyniká jméno Karla Essla. Narodil se jako Karl Friedrich Johann Essl roku 1889 v Českém Krumlově.

¹¹³ viz Přílohy

Věnoval především české a německé literární historii. Dlouhou dobu působil na Karlově univerzitě v Praze jako docent německé literatury. V roce 1926 vydal spis o Gottfriedu Kellerovi „*Über G. Kellers Sinngedicht*“. Ve svém poměrně krátkém životě - umírá v roce 1938 v Praze - mu ještě vyšel spis s názvem „*Das sudetendeutsche Schrifttum von 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*“ (1929).¹¹⁴ Dále je znám jako autor a spoluautor učebnic a učebních materiálů pro výuku němčiny. Dostupné informace o životech Karla Wepse a Gottfrieda Preißlera jsou velice skrovné.

Spoluprací autorů Wepse – Essla – Preißlera vznikla čítanka „*Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für deutsche Mittelschulen. IV. Band für die IV. Klasse der Mittelschule*“, která je určena nižšímu stupni německých středních škol. Zdali ji využívali i čeští studenti, se můžeme jen dohadovat.

Výběr textů je členěn podle témat (*Natur, Menschenleben, Landschaft, ...*). Ukázky zde obsažené jsou jednoduššího charakteru a z raně středověké literatury zde nic nenajdeme.

Jinak je tomu v čítance stejných autorů s názvem „*Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für deutsche Mittelschulen. VI. Band. Für die sechste Klasse der Gymnasien, Real- und Reformrealgymnasien*“, která vyšla také v roce 1936 v Liberci v nakladatelství Gebrüder Stiepel.

Publikace je rozdělena do tří základních kapitol:

1. *Ältere Dichtung*
2. *Im Spiegel der neueren Dichtung*
3. *Im Lichte der Wissenschaft.*

V rámci kapitoly „*Ältere Dichtung*“ nalezneme i texty ze starší německé literatury, ale jejich zastoupení je poměrně malé. Velmi zajímavé je, že jsou zde uvedeny ukázky jako například „*Aus dem Armen Heinrich*“, „*Aus dem Parzival*“, či „*Aus Tristan und Isolde*“. Avšak jakýkoli příklad

¹¹⁴ <http://sigma.nkp.cz/F>

z nejznámějšího německého eposu z „*Písně o Nibelunzích*“, který bychom očekávali v každé čítance, zde budeme hledat marně. Texty s mytologickou tematikou zde nenajdeme vůbec.

Čítanka „*Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für deutsche Mittelschulen. IV. Band für die IV. Klasse der Mittelschule*“ patří mezi čítanky původně určené studentům s německým vyučovacím jazykem. Srovnáme-li tuto knihu s čítankami, které byly věnované českým studentům, můžeme konstatovat, že výběr ukázek uvedených v analyzované čítance je poněkud menší. Přestože se jedná o čítanku pro výuku němčiny jako mateřského jazyka, její výběr textů může velice úspěšně konkurovat čítankám pro výuku němčiny jako jazyka cizího.

Podobně vystavěných čítanek najdeme celou řadu. Všechny jsou většinou vymezeny pro výuku němčiny jako jazyka mateřského, přestože vyšly a byly používány na českém území. Tyto čítanky jsme ponechali stranou naší podrobnější analýzy, neboť z pohledu našeho tématu byly pro nás nedostatečné.

3.3.4.7. V. Jirát – J. Rehberger

Jedinou čítankou s českým názvem, kterou jsme z velké nabídky vybrali k naší analýze, je kniha autorů Vojtěcha Jiráta a Jana Rehbergera s názvem „*Německá maturitní čítanka pro střední školy*“, která vyšla v Praze nákladem Československé grafické Unie roku 1937.

Vojtěch Jirát (1902-1945) byl od roku 1933 docentem germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zároveň vyučoval češtinu a němčinu na reálném gymnáziu v Praze na Smíchově. Zabýval se srovnávací historií české a německé literatury, otázkami stylu a formy básnických děl a českou literaturou 19. století. Jeho hlavní vědecký zájem platil německé literatuře počátku 19. století. V. Jirát zasáhl mimo jiné také do bojů o Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský. Pravidelně přispíval do řady literárních časopisů např. „*Germanoslavica*“. Pro Ottův slovník

naučný napsal většinu germanistických hesel. Uspořádal antologii „*Lyrika českého obrození*“ (1940) a výbor z básní německého baroka „*Růže ran*“ (1941). Byl také samostaně literárně činný, jako příklad uveďme jeho publikaci „*Erben čili Majestát zákona*“ (1944) určenou širší obci čtenářů. Prokázal tak hloubku a šíři svého vědeckého přístupu k literatuře.¹¹⁵

Spoluautorem čítanky „*Německá maturitní čítanka pro střední školy*“ Vojtěcha Jiráta byl středoškolský profesor a germanista Jan Rehberger, který se narodil roku 1898 v Kuchařovicích u Znojma. Je znám především jako autor řady učebnic pro obchodní školy, na kterých působil jako profesor němčiny. Do historie se zapsal mimo jiné jako slovníkář, nově například vydává Rankeovy slovníky¹¹⁶, zpracoval také několik učebnic němčiny a vytvořil řadu jazykových pomůcek pro obchodní školy a akademie. Z jeho publikační činnosti jmenujme například „*Die Welt des Kaufmannes*“ (1933), či „*Heitere Erzählungen aus dem Geschäftsleben*“ (1936).¹¹⁷

V této čítance autoři zpracovávají na 228 stranách literaturu chronologicky od dob nejstarších až po dobu současnou. Rozložení německé literatury do epoch koresponduje i s názvy jednotlivých kapitol:

1. *Die germanische Heldensage*
2. *Die mittelhochdeutsche Literatur der Blütezeit*
3. *Die Reformation*
4. *Die Literatur des XVI. Jahrhunderts*
5. *Das Barockzeitalter*
6. *Auklärung und Rokoko*
7. *Gegen die Auklärung*

¹¹⁵ TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. Díl I.-III.* Praha a Litomyšl: Paseka, 1999, s. 619.

¹¹⁶ Leopold Ranke (1795 – 1866) – dějepisec německé školy, odmítá generalizující výklad dějin (srovnej KUTNAR, F.; MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Praha: Lidové noviny, 1997, s.206.)

¹¹⁷ <http://sigma.nkp.cz/F/>

8. *Klassizismus*
9. *Die nationale Erhebung*
10. *Die Romantik*
11. *Das Erbe*
12. *Der Vormärz*
13. *Der poetische Realismus*
14. *Der Historismus*
15. *Die Eindruckskunst*
16. *Neue Strömungen in der Vorkriegsliteratur*
17. *Der Weltkrieg in der deutschen Dichtung*
18. *Die Literatur des heutigen Deutschlands*
19. *Volksdichtung unserer Deutschen.*

Raně středověké literatuře se věnuje hned první kapitola s názvem „*Die germanische Heldensage*“. Zprostředkovává studentům látku „*Písně o Hildebrandovi*“ a „*Písně o Nibelunzích*“. Ve čtyřech ukázkách „*Písně o Nibelunzích*“ jsou studentům předložena různá pojetí nibelunského tématu. V prvním vyprávění A. Raßmanna, o kterém se nám nepodařilo nic bližšího zjistit, „*Sigurd erweckt Brunhild aus ihrem Zauberschlafe*“ se studenti seznamují s tzv. severským podáním tohoto známého eposu. Druhá ukázka, text od A. F. Ch.Vilmara (1800 – 1868), s názvem „*Iring und Hagen*“ nás odkazuje na německé pojetí tohoto eposu. August Friedrich Christian Vilmar byl německý konzervativní luteránský teolog první poloviny 19. století. Stal se profesorem na univerzitě v Marburgu, kde na sebe upozornil jako literární historik. Z jeho publikační činnosti uvedme například dějiny literatury „*Geschichte der deutschen Nationalliteratur*“, které poprvé vyšly roku 1845 v Marburgu v univerzitním nakladatelství.¹¹⁸ Následuje ukázka „*Die Rolle des Goldes im Niebelungenliede*“, opět od autora A. F. C. Vilmara. Zde je zpracováváno téma zlata, respektive

¹¹⁸ http://de.wikipedia.org/wiki/August_Vilmar

pokladu Nibelungů a s ním i spojená zkáza jeho majitelů. V poslední části této poměrně nevelké kapitoly s názvem „*Spätere Bearbeitungen des Stoffes*“ najdeme tři následující ukázky. První z nich tvoří text romantického publicisty a historika J. J. Görrese „*Das Volksbuch vom gehörnten Siegfried*“. J. J. Görres (1776 – 1848) se stal profesorem historie v Mnichově a patří mezi ty, kteří popularizovali starší německou literaturu. Přestože v ukázce „*Das Volksbuch vom gehörnten Siegfried*“ jde pouze o jednostránkový článek, vykreslení postavy Siegfrieda je dostačující. Pod druhou ukázkou „*Wotans Erzählung vom Ringe des Nibelungen*“ najdeme jméno Richarda Wagnera (1818 – 1883), známého německého hudebního skladatele, teoretika, esejisty a publicisty, který se proslavil především svou tetralogií „*Der Ring des Nibelungen*“. Posledním textem, v němž se můžeme seznámit s Nibelungy, je ukázka od Friedricha Hebbela (1813 – 1863) „*An Siegfrieds Bahre*“. F. Hebbel patří k nejvýznamnějším dramatikům 19. století, své náměty čerpá především z germánské heroické doby a ze středověkých legend.

Druhým rozsáhlým oddílem této čítanky je kapitola s názvem „*Die mittelhochdeutsche Literatur der Blütezeit*“. V malých úryvcích se studenti opět seznamují s největšími zjevy německé středověké literatury, mimo jiné s Waltherem von der Vogelweide, Wolframem von Eschenbach, Hartmannem von Aue či Gottfriedem von Straßburg. Následuje krátká ukázka s odkazem na romantického autora Ludwiga Tiecka (1773–1853) s názvem „*Sagen und Balladen des deutschen Hochmittelalters*“. Na tomto místě je studentům podáván výklad na téma balady a pověsti, aby získali k maturitě patřičný základní rozhled po německé středověké literatuře. Musíme podotknout, že informace o německé středověké literatuře, které autoři poskytují, jsou natolik vyčerpávající (vezmeme-li v úvahu, že čítanka je koncipována pro studenty středních škol), že ani současný vysokoškolský student jimi mnohdy nevládne.

Inhaltsverzeichnis.		Seite	
Die nicht bezeichneten Lesestücke sind leicht, die mit * bezeichneten stellen schon größere Anforderungen an die geistige Reife der Schüler, die mit ** bezeichneten sind für jene Schüler geeignet, welche hervorragende sprachliche und Sachkenntnis aufweisen.			
† = Lesestücke von etwa 6 Zeilen, welche sich für die schriftliche Reifeprüfung als Übersetzungsstücke eignen.			
Die germanische Heldensage.			
A. Die Hildebrandsage.		11. Walthers Grinschreit. (K. Simrock) 7	
* 1. Hiltibrants Kampf mit seinem Sohne. (A. Grimm)		**12. B. Wagner: Walthers als Lebrer späterer Dichter 8	
B. Die Nibelungensage.		B. Das höfische Epos.	
a) Die nordische Überlieferung:		a) Hartmann von Aue: vgl. G. Hauptmann, Nr. 2811	
2. Sigurd erweckt Brunhild aus ihrem Zauberschlaf. (A. Grimm)		b) Wolfram von Eschenbuch: 13. Parzival begegnet dem Gralkönig (San Marten) 8	
b) Die deutsche Überlieferung:		*11. K. Wagner: Der heilige Graf 0	
3. Irmg und Hagene. (A. F. C. Vilmar)		c) Gottfried von Straburg: 15. W. Scherer: Trislan, der ideale Ritter 10	
c) Das mittelhochdeutsche Nibelungenlied:		10. K. Lurka: Isoldo Weidhand und Tristan 11	
* 4. A. F. C. Vilmar: Die Rolle des Goldes im Nibelungenliede 2		C. Sagen und Epen des deutschen Hochmittelalters. vgl. L. Tieck, Nr. 1521	
d) Spätere Bearbeitungen des Stoffes:		Das späte Mittelalter.	
* 5. J. Görres: Das Volksbuch vom gehörnten Siegfried 3		17. Johannes von Saaz: Der Urteilspruch Gottes 11	
** 6. H. Wagner: Wolans Erzählung vom Hinge des Nibelungen 4		18. Ulrich Haer: Von einem Hahn und einem Edelstein. (K. Fumter) 12	
7. Fr. Hebbel: An Siegfrieds Bahre 5		19. Michael Behaim: Das Wolfes Delicte. (Th. Baur) 13	
C. Wieland der Schmied. vgl. J. V. v. Scheffel, Nr. 2001		Die Reformation.	
Die mittelhochdeutsche Literatur der Blütezeit.		A. Dr. Martin Luther.	
A. Der Minnesang.		*20. Aus Dr. Martin Luthers Tischreden 13	
a) Die Frühzeit:		**21. Alvarado Huch: Luthers Leidenschaftlichkeit 14	
8. Der von Künberg: Er weist ihre Liebe ab. (W. v. Scholz)		B. Andere Reformatoren.	
b) Die Sprachdeutung:		*22. L. v. Ranke: Zwingli 14	
* 9. Spanghel: Der fahrende Sänger klagt. (W. v. Scholz)		Die Literatur des XVI. Jahrhunderts.	
c) Walthar von der Vogelweide: *10. Das Liebesorakel. (K. Simrock) 7		A. Das deutsche Leben.	
		*23. G. Freytag: Die Unfreiheit des Einzelnen im Mittelalter 10	
		24. G. Chr. Lichtenberg: Plünderhosen und Tausfäden 16	
		B. Der Meltegesang: Hans Sachs.	
		**25. H. Sachs: Der Streit um den Kränkerkorb 10	
		*26. R. Wagner: H. Sachsens Schusterlied 17	
		C. Die Unterhaltungsliteratur des XVI. Jahrhunderts.	
		a) Johannes Pauli:	
		27. Wie ein Büßorin der Seele ihres Mannes zu Hilfe kam 18	
		28. Edelknechte wollen nicht für den Straßenräuber bitten 10	
		29. Doppeltes Sehen. (P. Alverdes) 19	
		b) Jörg Wickram:	
		30. Ein Schwabe beklagt sich, daß Gott nicht auch im Schwabenland geweint habe 20	
		31. Von einem Kinde, das kindlich wie ein anderes Kind umbringt 20	
		32. Von einem Landsknecht, der nur drei Worte mit seinem Hauptmann zu reden begreift 21	
		33. Von einem Holzer, der seinem Hund ins Bett schlafen legte 21	
		c) JAKOB LUTER:	
		34. Von einem, der sich beklagt, er wäre beraubt, und behält doch den besten Rock 22	
		-) Hans Wilhelm Hertenhoff:	
		35. Martinische Morderei 22	
		36. Der abgesetzte Schultheiß (P. Alverdes) 25	
		37. Die Fürstenmütze. (P. Alverdes) 24	
		38. Der Herr Vetter. (P. Alverdes) 25	
		d) Michael Lindener:	
		39. Ein Mann und eine Frau lachten für und für in Streit miteinander 25	
		Das Barockzeitalter.	
		*40. Andreas Gryphius: Sonett über Vergänglichkeit 26	
		*41. G. Freytag: Die wandernden Komödianten im 17. Jahrhundert 26	
		*42. H. J. Christoffel v. Grimmshausen: Der berühmteste Autschneider 27	
		*43. Fr. v. Logau: Von der Phyllis 28	
		44. Th. Fontane: Ein deutscher Hofdichter als Diplomat in London 28	
		Aufklärung und Rokoko.	
		A. Menschen und Schicksale im Zeitalter der Aufklärung.	
		45. A. P. Langbein: Wie sich der Freiherr von Kyau zum Kommandanten der Festung Königstein selbst beförderte 20	
		46. A. G. Känker: Wie Albrecht Haller stumm für etwas ganz anderes ist angesehen worden 30	
		*47. G. Freytag: Das Erwachen des deutschen Nationalbewußtseins im XVIII. Jahrhundert 30	
		48. Th. Fontane: Friedrich II. und seine Offiziere 31	
		*49. Th. Mann: Friedrichs Lebensabend 31	
		50. F. v. Arnim: Lichtenberg im Verlegenheit 32	
		51. Fr. v. Matthisson: Aus der Jugendzeit des Theologen K. Pr. Bahrdt 32	
		52. Th. Fontane: Geist von Heben 33	
		53. Th. Fontane: Das Ende eines Wundertälers 33	
		54. E. M. Arndt: Suwarow führt seinen Sohn bei der Kaiserin ein 34	
		55. E. Kant: Elna Swedenborgs Geschichte 35	
		B. Die Hauptvertreter.	
		a) G. E. Lessing:	
		*56. Die Gerechtigkeit der Nachwelt 35	
		*57. Voltaire und Shakespeare 38	
		58. Dajas Erzählung von dem Templar 37	

Obr. 13 - Jiráť - Rehberger: Německá maturitní čítanka pro střední školy (1937)

Čítanka autorů Jiráťa a Rehbergera je určena maturitním ročníkům a je pojímána jako chrestomatie německé literatury s jejím výkladem. Výběr textů v této čítance je veden v linii co možná největší účelnosti, články vyhovují dobovým předpisům a požadavkům a většina z nich nepřesahuje rámec chápání průměrného studenta. Ukázky jsou odstupňovány podle obtížnosti, čímž je postaráno o rozmanitost textů. Mezi jinými zde najdeme také texty estetické, dokumentární a dějepisné, které jsme dále neanalyzovali. Autoři, díky své pedagogické praxi, také pamatovali na snadný přechod od reprodukce ke konverzaci a volili výňatky pro autora nebo dobu příznačné, a to s náměty především z praktického života. Co se týče výběru spisovatelů, většina oddílů je zakončena spisovateli z Československé republiky. Jako příklad uvádíme následující autory a jejich ukázky v čítance.

Franz Kafka (1883 – 1924) – *Brief an einen fernen Freund* (s. 209)

- *Die Liftjunge und der allmächtige Portier* (s. 210)

- *Der Geier* (s. 211)

Hermann Ungarn (1893 – 1929) – *Der Haß auf sein Spiegelbild*
(s. 211)

Franz Werfel (1890 – 1945) – *Wie nichts erkennend* (s. 204)

Josef Mühlberger (1903 – 1985) – *Mährische Dorfknaaben spielen
Fußball* (s. 216)

Rovněž autoři říšskoněmečtí jsou vybíráni podle toho, zda mají nějaký vztah k československým dějinám nebo písemnictví. Na tyto vztahy upozorňují poznámky zařazené na konci knihy.

3.3.5. Souhrnné hodnocení období první republiky

Období 1918 – 1938 bylo obdobím, ve kterém docházelo k procesům budování a rozvíjení na poli politickém, kulturním, literárním, ale i školství.

V těchto letech byla vydána celá nejen řada učebnic, ale i doplňkových materiálů pro vyučování na středních i jiných školách. Množství učebního materiálu, který se týkal výuky německého jazyka, bylo srovnatelné s předchozím obdobím. Tyto materiály se od sebe liší nejen formou, ale též rozsahem, obsahem a tématem. Společné jim byly hlavně předpisy ministerstva školství a národní osvěty, které musely být dodržovány.

Od roku 1918 se němčina na českém území vyučuje jako cizí jazyk. Didaktický materiál, především pak učebnice a čítanky, byl určen jednak pro školy s vyučovacím jazykem českým a jednak s vyučovacím jazykem německým. Nelze ovšem jednoznačně potvrdit, avšak ani vyvrátit, zda byly učebnice určené pro německé školy používány i ve školách s českým vyučovacím jazykem a naopak.

Po provedené analýze čítanek pro střední školy z let 1918 – 1938 jsme došli k následujícímu poznání. Autoři těchto učebnic jsou většinou starší profesoři, kteří byli činní ještě v dobách minulých. Výstavba čítanek se tudíž velmi podobá období minulému. Rozdíly jsou dány hlavně tím, zda jsou učebnice koncipovány pro německé nebo české střední školy.

Tento fakt souvisí s výběrem textů, autorů a množstvím informací o středověké německé literatuře. Čítanky určené pro cizojazyčnou výuku na českých středních školách spojuje hlavní cíl – naučení praktickému německému jazyku pomocí četby, tudíž zařazují za vybrané texty konverzační témata. Naopak publikace sestavované pro německé střední školy podávají strohé informace o dějinách německé literatury pomocí ukázek a biografických medailónků o autorech. V tomto případě záleželo pravděpodobně na učiteli, jak bude danou látku interpretovat.

Germánská mytologie je v tomto období zastoupena v poměrně hojné míře. Texty jsou velmi různorodé. Nejčastěji najdeme ukázky spojené s „*Písní o Nibelunzích*“, konkrétně pak „*Siegfrieds Schwert*“ od Ludwiga Uhlanda. I překlady Karla Simrocka hrají ještě při výběru ukázek poměrně velkou roli jak v čítankách pro české, tak i pro německé střední školy. Srovnáme-li tato léta s jinými zde zkoumanými obdobími, můžeme konstatovat, že středoškolský student z let 1918 – 1938 měl velký potenciál znalostí o germánské mytologii a germánských hrdinech, který pramenil především z vysokých požadavků, které byly na něj kladeny. Příkladem, který dokládá tyto velké nároky, jsou texty ve středověké němčině, které jsou někdy opatřeny potřebným převodem, jindy zůstávají pouze v originále. Nesmíme v tomto případě zapomínat na fakt, že na německý jazyk se již v českých zemích nahlíží jako na jazyk cizí.

Poválečné období bylo spojeno s vytvořením moderního československého školství a se snahou překonat jeho diskriminaci z období Rakouska - Uherska. Principiálně se charakter výuky německého jazyka, který mu vtiskl vývoj do roku 1914, nijak nezměnil. Jedinou opravdovou změnou byl fakt, že němčina se již učila jako cizí jazyk. Hlavní úlohou výuky se stal vzdělávací cíl. Studenti se měli kromě gramatiky seznámit také s německou literaturou hlavně na základě četby. K tomu jim měly pomáhat čítanky, které v rámci výuky německého jazyka na českém území svou výstavbou dosahují vrcholu.

3.4. Čítanky pro střední školství v období Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945) na českém území

3.4.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

Období druhé světové války (1939 – 1945) představuje pro Čechy jednu z nejdramatičtějších etap novodobé historie a hluboce poznamenala životy několika generací. Součástí vývoje v tomto období bylo i drama českého národa, které začalo na podzim roku 1938 podepsáním Mnichovské dohody. Stvrzení této dohody znamenalo úspěch Hitlerova Německa vůči Čechům a Československé republice a hlubokou destrukci celé československé státní ideje, zvláště jejího masarykovského pojetí, které bylo budováno během předchozích dvaceti let. Československý stát se pod silným německým tlakem začal rozpadat. 16. března 1939 vydal Adolf Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. V preambuli se uvádělo: „*Po tisíc let náležely k životnímu prostoru německého národa česko-moravské země*“.¹¹⁹ Bližší informace o politických událostech tohoto období najdeme v řadě odborných publikací, které se zabývají druhou světovou válkou a na které odkazujeme v použité literatuře na konci této práce.

Šest let německé okupace patří k nejtěžším obdobím českých dějin. Jednotlivé články z Hitlerova výnosu z 16. 3. 1939 stanovily postavení českých zemích v rámci Velkoněmecké říše. Protektorát Čechy a Morava byl formou koloniálního zřízení, byl sice „autonomní a spravoval se sám“, ale hlavní slovo náleželo říšskému protektorovi. Proklamovaná autonomie Čechů byla značně omezená a problematická. Němečtí protektorátní obyvatelé se stávali německými státními příslušníky a ostatní obyvatelstvo českých zemích mělo státní příslušnost Protektorátu Čechy a Morava.

¹¹⁹ BENEŠ, Z.; KURAL, V. a kol. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002, s. 113.

Válečná a okupační realita podnítila na druhé straně mimořádné kulturní vzepětí českého národa. Obecným rysem tehdejší české kultury se stala vlastenecká tendence a sní spjatý návrat k národní minulosti, k slavným tradicím a postavám českých dějin. Český národ zachvátila vlna historismu, jež zvláště v prvním období okupace prolínala všemi oblastmi kulturního a veřejného života.¹²⁰ Po celé období protektorátu využívala česká kultura všech možností k působení na co nejširší vrstvy národa.

Přístup nacistů k české kultuře je možno zredukovat na jeho shodu s perspektivními cíli Třetí říše. Tento vztah v zásadě vycházel ze způsobů a metod germanizace. Postupně převládl názor, vypracovaný státním sekretářem Karlem Hermannem Frankem a říšským protektorem Konstantinem von Neurath, který počítal s asimilací valné části českého obyvatelstva.¹²¹ Podle jejich návrhů se jediným veřejně platným jazykem měla stát němčina, české školství a osvěta se měly zrušit. Činnost českých tiskovin, spolků a svazů, které měly politický charakter, měla být omezována. Výsledkem těchto snah měla být existence jen německého školství a kulturní a vědecká zařízení měla být převedena do německých institucí.

Období druhé světové války můžeme rozčlenit na několik dílčích etap, které se vyznačují následujícími charakteristikami. Výchozím germanizačním prostředkem, který byl uplatněn během první etapy války (1939 – 1941), byla tzv. „říšská myšlenka“,¹²² která vycházela z předpokladu, že české země jak historicky, tak i mocensky náležejí do svazku německé Říše. České protektorátní vládě příslušela podle Hitlerova výnosu o zřízení protektorátu z 16. března 1939 správa

¹²⁰ kol. autorů. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s.240.

¹²¹ DOLEŽAL, J. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s.11.

¹²² DOLEŽAL, J. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s.11.

českého kulturního života až do její reorganizace, kterou vedl Reinhard Heydrich na přelomu let 1941-1942. Rok 1942 charakterizoval ofenzivní nástup v prosazování „říšské myšlenky“, což je charakteristické pro druhou válečnou etapu, která trvala až do roku 1943. Od podzimu roku 1943 nastává postupně ve válce obrat, k čemuž přispěla řada porážek německé armády na východní frontě. Následovala poslední etapa druhé světové války (1944 – 1945) a s ní spojená totální mobilizace, což se pochopitelně odrazilo v ještě větším omezení kulturního a společenského života.

Epocha nacistické diktatury, která formovala velkou část české a německé společnosti, je označována za nejtemnější kapitolu světových dějin. Druhá světová válka skončila podepsáním bezpodmínečné kapitulace Německa 7. 5. 1945 ve francouzské Remeši. V Praze však ještě pokračovaly boje. Teprve 8. května 1945 podepsali zástupci ČNR a generál R. Toussaint za německou stranu *Protokol o provedení kapitulace německých branných sil v Praze a okolí*, jenž umožňoval jejich ústup na západ. Dne 10. 5. 1945 přiletěla do Prahy československá košická vláda, která následujícího dne převzala od ČNR výkonnou moc. Na evropském kontinentě skončila druhá světová válka, bylo dosaženo základního cíle československého odboje – znovuzrození Československé republiky.

3.4.2. Charakteristika vývoje středního školství

Veškeré úsilí o rozvoj českého školství i o vytvoření pedagogických teorií během období tzv. první republiky, přerušila šestiletá fašistická okupace s neblahými důsledky pro celou naši společnost. České školství v letech 1939 - 1945 je výslednicí několika komponent, které se velmi často prolínají a doplňují.

V listopadu 1939 byly násilně uzavřeny české vysoké školy, čímž se na několik let zastavila příprava mladé české inteligence. Školy s humanitním zaměřením se postupně odbouraly a středoškolské vzdělání se orientovalo na praktické obory. Tak bylo výrazně postiženo celé české

školství. Stále více se podřizovalo jednotným osnovám, směřujícím ke germanizaci a postupné likvidace české vzdělanosti. Nacisté neměli zájem na výchově dalších generací české inteligence, neboť si uvědomovali její vůdčí úlohu v národě. Měli k tomu také jiné důvody, mimo jiné i ten, že velký počet příslušníků inteligence byl významně zastoupen v národním odboji.

České školství bylo od počátku nacistické okupace vystaveno ve všech svých oblastech soustředěnému všestrannému nátlaku totalitního režimu. Nejvíce byla zasažena a poškozena jeho organizace, struktura a hlavně vyučovací proces. K uskutečňování zásadních změn v českém školství, které nejdříve postihly školy obecné a měšťanské a vzápětí i školy střední, přistoupili nacisté v roce 1941. V naší práci se budeme věnovat pouze školám středním, o které nacisté projevíli mimořádný zájem a které byly z nacistického hlediska nejméně únosným typem českého školství.

Na počátku druhé světové války byly na českém území v činnosti čtyři základní typy středních škol - gymnázium, reálka, reálné gymnázium a reformní reálné gymnázium, které přetrvávaly z období minulých. Rozdíly, které ještě připomeneme, mezi těmito typy středních škol spočívaly především v rozložení jazykové výuky.¹²³

6. srpna 1941 byla nařízena reorganizace středního školství, která byla motivována potřebou přizpůsobit české školy školám německým. Probíhala v několika rovinách a šlo především o dvě základní změny. První z nich byl vznik dvou z původních čtyř typů středních škol. V létě 1941 byla reálná gymnázia prohlášena za normální typ střední školy a gymnázia za typ zvláštní školy pouze pro chlapce. Pro dívky byla vytvořena zvláštní dívčí střední škola. Jelikož se změny zaváděly postupně, dívčí střední škola se v čisté formě vlastně neuskutečnila.¹²⁴

¹²³ viz předchozí kapitoly

¹²⁴ Srovnej VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

Od poloviny srpna 1939 se nejen na střední školy vztahovaly jazykové výnosy, která dávaly němčině přednost před češtinou. Výuka němčiny byla nařízena a posléze i probíhala na všech typech středních škol, počínaje primou, a postupně se stávala hlavním předmětem ve školách a zabírala až jednu pětinu celkového učebního času.¹²⁵ Podle osnov pro výuku němčiny z roku 1941 neměl být čas výuky věnován pouze jazyku, ale současně i propagaci Třetí říše. Školní osnovy nařizovaly, aby se respektoval „*duch nových poměrů politických a napomáhalo se všemu, co přispívá ke spolupráci a dobrému vztahu mezi českým a německým národem v Říši*“.¹²⁶

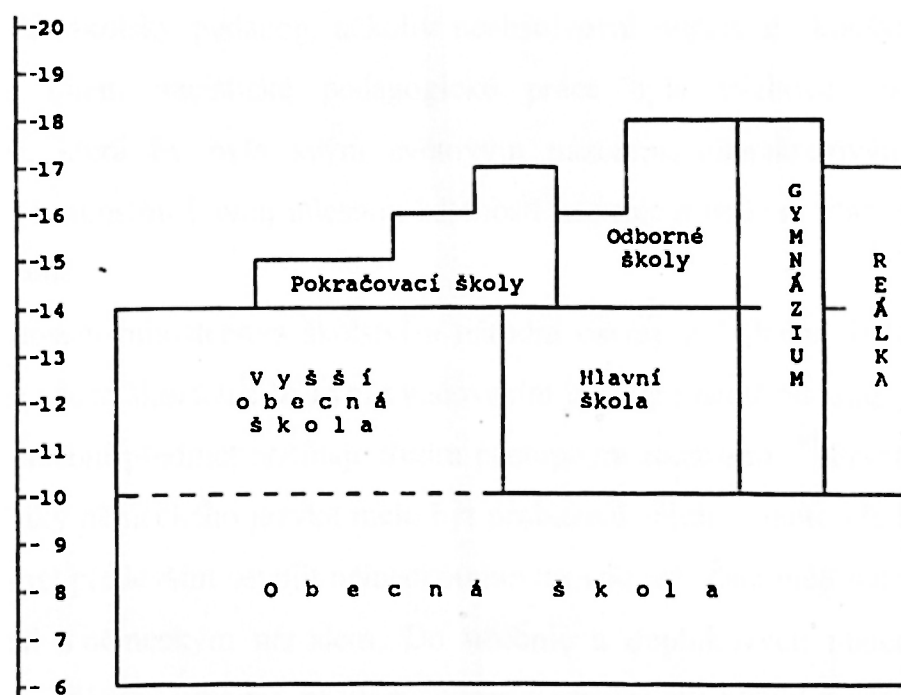
Období let 1939 – 1945 lze z pohledu dějin školství rozdělit na dílčí časové úseky s charakteristickými záměry nacistického vlivu na českou školu. První etapou je období od mnichovské dohody, která byla uzavřena na podzim roku 1938 až do 15. března 1939. Pro toto období je typické především omezení pravomocí a pokusy o ideologické změny ve školství. Druhou etapu lze ohraničit 15. březnem 1939 a létem 1941. V tomto období byly boje proti českým školám, zvláště pak středním, vedeny jako jednotlivé akce. Nacisté se snažili budit dojem, že chtějí respektovat kulturní autonomii protektorátu. Nová, třetí etapa (1941 – 1943) začala po útoku Německa na Sovětský svaz. Toto období je charakteristické hrubými zásahy do organizační struktury škol a uplatňováním germanizačních snah. Počátek poslední čtvrté etapy je kladen do roku 1943 po stalingradské porážce a po vyhlášení totální války a jeho konec koresponduje s koncem druhé světové války. Toto období je spojeno s totálním nasazováním učitelů a studentů či zabíráním školních budov pro vojenské účely.¹²⁷

¹²⁵ VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s.127.

¹²⁶ DOLEŽAL J. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s.25.

¹²⁷ BOSÁK, F. *Česká škola v době nacistického útlaku*. České Budějovice: PedF, 1969, s.5.

Poslední léta nacistické okupace, které byly poznamenány totálními mobilizacemi, přinesla do školství neblahé zásahy. České školství, a nejen střední, bylo během šestileté okupace podrobováno fašistické politice převýchovy a degradace českého národa ve všech směrech. Nacistický tlak na české školství se neustále stupňoval a ani v poslední etapě nebylo sebemenšího náznaku, že by byli nacisté ochotni alespoň z taktických důvodů ze svých pozic ustoupit.

Obr. 14 - Organogram 1940 - 1945

3.4.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Tak jako vyučovací procesu obecně, tak také vyučování německému jazyku na našem území prošlo jistým vývojem. Jednu z nejzajímavějších, ale i nejdůležitějších kapitol nacistické kulturní politiky představuje z hlediska našeho zájmu její vztah k cíli výuky obecně.

Nacistická pedagogika navazovala na nacionálně romantizující a šovinistické tendence německé pedagogiky. Bezprostředním zdrojem koncepce nacistické pedagogiky se staly výchovné teorie založené

na biologických a rasových základech, které zpracoval profesor pedagogiky Ernst Krieck (1882 – 1947)¹²⁸ již v období Výmarské republiky. E. Krieck byl německým učitelem a spisovatelem, který v období Třetí říše vystupoval pod jménem Alfred Bäumler. Z jeho publikační činnosti uvedme například statě „*Persönlichkeit und Kultur*“ (1910), „*Die deutsche Staatsidee*“ (1920), „*Philosophie der Erziehung*“ (1922) a další. V roce 1932 se stal členem NSDAP. Jeho pedagogická činnost je spojena s univerzitami v Heidelbergu a ve Frankfurtu nad Mohanem, kde působil jako vysokoškolský pedagog, ačkoliv neabsolvoval maturitní zkoušku.¹²⁹ Vlastním cílem nacistické pedagogické práce byla výchova takové osobnosti, která by byla svým světovým názorem, charakterovými a volnými vlastnostmi i svou tělesnou zdatností nástrojem reakční vládnoucí moci ve státě.

Výnosem ministerstva školství a národní osvěty z 3. ledna 1940 se zavádí na všech školách s českým vyučovacím jazykem němčina jako další povinný učební předmět počínaje třetím postupným ročníkem.¹³⁰ Prvotním cílem výuky německého jazyka mělo být probuzení zájmu o tento předmět a žák si měl především osvojit německou hovorovou řeč. Žáci měli být také seznámeni s německým národem. Do učebnic a doplňkových materiálů měly být vkládány vhodné příklady, které podporovaly hlavní myšlenku Velkoněmecké říše – poznání a úctu k německému národu a navázání dobrých vztahů ke společné práci ve společném životním prostoru.¹³¹

Postup vyučování německému jazyku se zakládal v podstatě na frekvenci slov potřebných při běžné konverzaci. Na středních školách se žáci měli naučit správně vyslechnout a reprodukovat jednoduché dějové texty pomocí čtení, memorování a rozhovoru. Látku koncipovanou pro četbu a konverzaci měly tvořit jednoduché vnitřně souvislé texty a poutavé

¹²⁸ GIESECKE, H. *Hitlers Pädagogen*. Weinheim: Juventa Verlag, 1999, 304s.

¹²⁹ http://de.wikipedia.org/wiki/Ernst_Krieck

¹³⁰ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1940, s.169.

¹³¹ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1941, s. 256.

děje a vyprávění různých situací z praktického života. Ukázky zaměřené na historické události se vyskytují zřídka a pokud jsou zařazeny do výuky, jsou zaměřeny pouze na propagaci fašistické filosofie.

Hlavní cíl výuky německému jazyku v období let 1939-1945 na území Protektorátu Čechy a Morava se zakládal na praktické znalosti hovorové řeči a na zvýšení pravopisné dovednosti, čehož mělo být dosaženo pochopením a dostatečnou znalostí základních mluvnických zákonů.

3.4.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Na všech středních školách bylo nařízeno se zřetelem k novým státoprávním poměrům několik nových opatření. Jedním z nich byl požadavek revize učebnic, který vyplýval z vývoje druhé republiky. V duchu vládního prohlášení z 13. prosince 1938 ministerstvo vytvořilo komisi pro revizi učebnic všech typů škol.¹³² Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava dostala komise dodatečný úkol odstranit z učebnic, pokud to bylo technicky možné, učivo, které se nesnášelo s novou politickou situací. Nacistické revizi byly podrobeny také žákovské a učitelské knihovny. Úkolem této komise bylo zrevidovat 352 učebnic určených středním školám. Z toho jich asi 9% neodpovídalo tehdejšími požadavkům.¹³³

Tituly povolených učebnic a učebních pomůcek pro jednotlivé typy a stupně škol zveřejňoval se souhlasem říšského protektora „*Věstník ministerstva školství a národní osvěty*“ (MŠANO). Věstník rovněž oznamoval, které z uvedených učebnic nejsou povoleny. Ve výnosu MŠANO ze dne 27. července 1939, kterým se vydávaly „*Zatímní učební osnovy pro střední školy s českým vyučovacím jazykem*“, se praví: „*Z technických a hospodářských důvodů není možno vydat nové učebnice, vyhovující po všech stránkách zatímním učebním osnovám. Bude se proto*

¹³² *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1938, s. 143.

¹³³ DOLEŽAL, J.. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s.66.

*i nadále užívat dosavadních schválených učebnic, pokud provedenou revizí nebyly vyřazeny z dalšího užívání na příslušných školách. Učitelé budou však dbát, aby změny, nařízené revisní komisí při ministerstvu školství a národní osvěty, byly provedeny také ve výtiscích z knihoven chudých a antikvárních výtiscích, jež si žáci sami opatří.*¹³⁴

Počátek školního roku 1940/41 postavil české školy do situace, kdy staré učebnice byly většinou vyřazeny a nové ještě neexistovaly. A tak v mnoha předmětech docházelo k tomu, že se vyučovalo bez učebnic. Velkou revizí učebního materiálu prošly i učebnice určené pro výuku německého jazyka včetně doplňkové četby. Ani německých čítanek té doby, které by splňovaly kritéria určené revizní komisí, nebylo mnoho.

3.4.4.1. O. Brinkmann

První knihou, která odpovídala všem výše zmíněným nárokům tehdejší doby, je čítanka Otty Brinkmanna s názvem „*Hirts deutsches Lesebuch für Mittelschulen im Gau Schlesien. Dritter Teil.*“, která vyšla v roce 1940 v Breslau v nakladatelství Ferdinanda Hirta.¹³⁵

Otto Brinkmann se narodil v roce 1907 v Löhne. V Münsteru vystudoval germanistiku, historii a dějiny umění. Velkou část svého života byl činný ve svém rodném městě jako redaktor novin „*Freie Presse*“, kam pravidelně přispíval. Jeho literární činnost byla velmi bohatá, vydal samostaně několik knih, na několika dalších se podílel jako spoluautor.¹³⁶

O. Brinkmann zemřel v roce 1979 v Bad Oeynhausen.

¹³⁴ *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*. Praha 1939, s.158.

¹³⁵ Ferdinand Hirt (1810 – 1879) – univerzitní učitel a nakladatel spojený s Lübeckem a Breslau, kde také zemřel. Jeho nakladatelství bylo nejprve zaměřeno na vadávání učebnic a knih pro mládež. Jeho syn zakládá pobočku vydavatelství a knihkupectví také v Leipzigu.

Srovnej - http://de.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Hirt

¹³⁶ BRINKMANN, O. *Das Erzählen in einer Dorfgemeinschaft*. Münster, 1933.
O.B.: *Am Herdfeuer. Kleine Geschichten um große Männer*. Münster, 1942.

Čítanka O. Brinkmanna je plně poplatná době. Hned v první kapitole s názvem „*Dem Führer treu, der Fahne verschworen*“ najdeme články, které oslavují Adolfa Hitlera a nacistické Německo. A. Hitler je podepsán jako autor pod prvním článkem „*Der Führer und sein Deutschland*“, který je zcela naplněn jednoznačnou propagandou nacismu.

Náš úhel pohledu se zaměřuje na kapitolu druhou s názvem „*Der Vater Taten*“, ve které najdeme texty s mytologickou tematikou. Nemusíme zde nikterak zdůrazňovat, že výzkum germánské mytologie ve dvacátých a třicátých letech 20. století, především pak po Hitlerově nástupu k moci, byl velice intenzivní díky Goebbelsově propagandě.¹³⁷ Germánská mytologie byla během druhé světové války zneužita a použita jako jakýsi arzenál nacionalistických argumentů, které sloužily při vysvětlování a ospravedlňování jak politických jednání, tak i vojenských činů. Jednotlivé části pověstí byly vytrhovány ze své významové souvislosti, izolovány a následně používány k obohacení aktuální ideologické politiky.

Poměrně rozsáhlá kapitola „*Der Vater Taten*“ (s.15-72) je rozdělena do dvou podkapitol s názvy „*Heldische Frühe*“ a „*Der Zeiten Wende*“. První podkapitolu uvádí text A. Hitlera „*Der Führer über die Ehrfurcht vor der Geschichte*“, který zde vysvětluje studentům důležité postavení německého národa v historii v evropském kontextu. Následují vybrané články seznamující studenty s postavami a příběhy z germánské mytologie. Najdeme zde několik textů z Eddy (jako například „*Das Thrymlied*“, „*Das alte Atlilied*“, či „*Das alte Hamdirlied*“). Přestože jde o zkrácené adaptace původního textu, nic se nemění na faktu, že ukázky tohoto typu nacházíme pouze v čítance z období druhé světové války. Opět nás to utvrzuje v tom, jak důležité postavení v tomto období měla mytologie. V této podkapitole se studenti dále seznamují s postavou Hildebranda

O.B.: *Silvia und das Baum-Telefon. Ein Märchen von der feldgrauen Wanderschaft für junge und alte Leute.* Münster, 1944.

¹³⁷ Joseph Goebbels – srovnej http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Goebbels

(„*Das Hildebrandslied*“, „*Aus Hildebrands Sterbelied*“), dále pak se kmeny Hunů („*Hunnenzug*“, „*Die Hunnen*“) a Langobardů („*Die Langobarden*“), kteří zde vystupují jako pohané. Tuto podkapitulu uzavírají články, které se věnují nibelunské látce. Na stránkách 37-40 se nám v ukázkách „*Nibelungen*“, „*Volkers Nachtgesang*“ a „*Hagens Sterbelied*“ představují hlavní postavy z „*Písně o Nibelunzich*“. Opěvuje se zde germánský typ muže, kterého ztělesňuje Siegfried, jehož vlastnosti - statečnost a věrnost - byly během druhé světové války velice vyzdvihovány.

Druhá podkapitola s názvem „*Kaisertum und Ritterschaft*“ je věnována na jedné straně období Karla Velikého v textech „*Der Eiserne Karl*“ a „*Die Kaiserwahl*“, na druhé straně pak éry vrcholného středověku. Je s podivem, že z období vrcholného středověku se seznámíme pouze s postavou Parzivala, čímž jsou ukázky středověké německé literatury vyčerpány.

Název třetí podkapitoly „*Der Zeiten Wende*“ v sobě skrývá několik textů především z pozdního středověku a raného novověku. Zde nás jistě zaujmou články typu „*Bauernaufstand*“ nebo „*Die Bauernführer*“, ve kterých je především vyzdvihován život průměrného člověka. Následuje podkapitola s názvem „*Preußenzeit*“, v níž se autoři dostávají do doby 18. století. Tyto a následující kapitoly již neanalyzujeme, neboť nejsou ve středu našeho zájmu.

Shrneme-li rozbor čítanky „*Hirts deutsches Lesebuch für Mittelschulen im Gau Schlesien*“, můžeme poznamenat následující. Analyzovaná čítanka plně splňuje tehdejší kritéria pro učebnice a doplňkové materiály, jejichž hlavním požadavkem byla propagace fašistické ideologie. Germánská mytologie je v těchto publikacích zastoupena, ale texty jsou zkráceny a vytrhovány z významového kontextu tak, aby vyhovovaly nacistické ideji.

Jelikož výzkum germánské mytologie během druhé světové války mimořádně nabývá na intenzitě, její propagace se musela nutně projevit i v učebnicích a doplňkových učebních materiálech tehdejší doby. Rozdíl

mezi učebnicemi, které byly určeny buď pro české nebo pro německé studenty, byl poměrně velký. Následující analýza je příkladem čítanky určené českým studentům pro výuku němčiny.

3.4.4.2. Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen

Typickým příkladem učebnice poplatné době je dvojdílná čítanka kolektivu autorů s názvem „*Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen*“, která vyšla na sklonku druhé světové války, v roce 1944 v Praze ve Školním nakladatelství pro Čechy a Moravu. Učebnice byla schválena výnosem ministerstva školství dne 22. 2. 1944 jako čítanka pro školy s českým vyučovacím jazykem. Jména autorů zde nejsou uvedena. Tuto knihu jsme vybrali proto, že se podle našeho názoru jedná o pravý opak čítanky „*Hirts Lesebuch für Mittelschulen im Gau Schlesien*“.

Čítanka má dva díly. V prvním z nich jsou články řazeny za sebou nahodile, bez jakéhokoliv členění. Druhý díl obsahuje šest základních kapitol:

I. Herbst

II. Winter

III. Frühling

IV. Sommer

V. Von den Teren

VI. Von des Menschen Arbeit und Beruf.

Na konci knihy jsou zařazeny stručné poznámky, ve kterých studenti najdou biografické údaje o vybraných německých autorech a potřebný německo-český slovníček problematických slov a slovních spojení. Pro učitele je tu připraven metodický návod, jak s jednotlivými články pracovat.

Texty zde zastoupené jsou převážně uměle vytvořeny. Jejich prvotní záměr sleduje hlavní cíl výuky německého jazyka, aby si žáci osvojovali především německý mluvený jazyk. Látku pro četbu reprezentují

jednoduché, vnitřně souvislé a poutavé děje a vyprávění různých situací z praktického života (rodina, přátelé, zvířata, věci kolem nás apod.). Studenty by to mělo podnítit k následné vzájemné konverzaci. Za stálého opakování slovní zásoby se soustavně rozšiřuje a prohlubuje schopnost praktického užívání jazyka, což opět vyplývá z hlavních požadavků kladených na učitele němčiny.

Germánskou mytologii v těchto dvou čítankách zastupuje pouze jeden velice zkrácený text s názvem „*Siegfrieds Schwert*“, který najdeme v prvním díle zcela na konci. Můžeme se ovšem pouze dohadovat, zda se jedná o adaptovaný text Ludwiga Uhlanda či nikoli, neboť jeho jméno zde není uvedeno. Postava Siegfrieda byla během druhé světové války jednou z nejčastěji vyzdvihovaných postav hlavně proto, že oplývala mnoha bájnými atributy (nezranitelnost, zisk tří kouzelných předmětů apod.) Základní mýtus o Siegfriedovi byl často vykládán jako mýtus přírodní, o bohatýru světla, v němž Nibelungové byli jeho démonickými protivníky, čímž se Siegfried stal nástrojem fašistické propagandy.

Jedinou ukázkou z germánské mytologie uzavíráme naši analýzu čítanky „*Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen*“ pro nedostatek dalšího textového podkladu týkajícího se našeho tématu. Publikace je příkladem doplňkového učebního materiálu pro výuku němčiny na školách s českým vyučovacím jazykem, která splňovala všechny výše zmiňované atributy, aby měla možnost vyjít během druhé světové války jako schválená učebnice.

3.4.5. Souhrnné hodnocení období Protektorátu Čechy a Morava

Veškeré úsilí o rozvoj českého středního školství, které bylo postupně budováno během období tzv. první republiky, přerušila druhá světová válka. Školství na českém území bylo od počátku nacistické okupace vystaveno ve všech svých oblastech soustředěnému nátlaku totalitního režimu. Výuka německého jazyka byla nařízena a postupně se stávala hlavním předmětem na všech školách. Čas výuky neměl být věnován pouze jazyku, ale současně i propagaci Třetí říše. O tom, zda se měli studenti seznámit s německou literaturou, se nemluví vůbec.

Shrneme-li období Protektorátu Čechy a Morava a v něm vydané čítanky pro střední školy, můžeme prohlásit následující. Počet vydaných učebnic a doplňkových materiálů nebyl nikterak velký. Důvodů pro to bylo více. Jedním z nich byly velmi přísné požadavky na obsah knih, což splňovalo pouze několik z nich. Autoři žádající o vydání svých publikací byly často odmítáni, což se můžeme dočíst ve Věstnicích ministerstva školství z tohoto období. Dalším z důvodů, které vedly k malému počtu vydaných učebnic, byl autor sám, především jeho politický profil. Řada autorů učebnic z doby první republiky měla zakázanou literární a pedagogickou činnost, nebo někteří z nich byli dokonce režimem pronásledováni, jako například Franz Jelinek (viz výše).

Selekce textů, které byly zařazovány do čítanek, se řídil hlavním cílem kladeným na výuku německého jazyka, což bylo jeho praktické zvládnutí. Z historie byly pak vybírány pouze takové ukázky, které se slučovaly s nacistickou ideologií. Toto splňovaly v některých případech i texty s tématem germánské mytologie, i když velice upravené a vytržené z kontextu. Tento fakt zanechal na germánské mytologii do budoucích let negativní nános, ze kterého se dlouho vzpamatovávala.

Analyzovali jsme zde dvě protichůdné čítanky, které participují na již zmíněných požadavcích doby. Čítanka „*Lesebuch für tschechische*

Mittelschulen“ splňuje požadavek praktického cíle jazyka. Ukázky, které zde najdeme, jsou převážně uměle vytvořené texty, které se německé literatuře vůbec nevěnují. Mají vést studenty pouze ke komunikativnímu užívání jazyka.

Na druhé straně stojí pak čítanka „*Hirts Lesebuch für Mittelschulen im Gau Schlesien*“, která již obsahuje literární a historické texty, ale jedná se o ukázky plné dobové propagandy a upravené pro potřeby nacistické ideologie. Z germánské mytologie v ní najdeme pouze jeden článek „*Siegfrieds Schwert*“ od Ludwiga Uhlanda, do té doby nejčastěji uváděnou ukázkou v německých čítankách, která je zkrácena a upravena. Avšak zda se v tomto případě jedná o text L. Uhlanda si nejme jisti. Další příklady z germánské mytologie jsme nenašli.

Malý počet vydaných čítanek a nedostatečný zájem představitelů Třetí říše o výuku německé literatury na českých středních školách spatřujeme v tehdejší prvořadím cíli vyučování němčině, který spočíval na osvojování německé hovorové řeči. Literární texty se vyskytují zřídka a pokud jsou zařazeny do výuky, jsou zaměřeny pouze na propagaci fašistické filosofie.

3.5. Čítanky pro střední školy v období druhé poloviny 20. století (1945 - 1990) na českém území

3.5.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

Kapitulací Japonska v září 1945 definitivně skončila druhá světová válka, která byla dosud nejničivější a nejkrvavější válkou v dějinách lidstva. Nejen pro české země, ale pro celý svět začala nová etapa historického vývoje. Dlouhé období let 1945 – 1990 nese s sebou několik historických mezníků, které nelze opomenout.

V prvních poválečných letech se Československo muselo vzpamatovat nejen politicky, ale i hospodářsky. Pro svobodnou republiku byla orientace na Sovětský svaz pokračováním politické linie vůči spojeneckým vládám a státům z dob válečného exilu. Hned po květnu 1945 začala etapa odsunu německého obyvatelstva z českého území. Celkem opustily ČSR téměř tři miliony Němců. V ČSR zůstalo přibližně 300 000 příslušníků německé národnosti, z nichž se značná část v pozdějších letech odstěhovala do Spolkové republiky Německo.¹³⁸

Prvním velkým zlomem pro české poválečné dějiny je rok 1948, kdy politickou moc v Československu dostala do rukou komunistická strana, která svou politikou určila osud Československa na dalších čtyřicet let. Česká a slovenská společnost se tím začala měnit a prodělavat přechod k diktatuře komunistické strany.

Padesátá léta 20. století byla v Československu nejtvrdějším obdobím komunistické diktatury, kdy došlo k největším změnám ve společnosti i v běžném životě. Významným rokem byl rok 1956, kdy byl kritizován kult osobnosti a byly odsouzeny mnohé aspekty stalinské politiky, čímž byl zpochybněn pilíř, na kterém stála politika nejen Sovětského svazu,

¹³⁸ ČORNEJ, P. a kol. *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 2002, s.128.

ale celého východního bloku. Projevila se trvalá krize oficiální ideologie. Vývoj směrem k centralizaci potvrdila i nová, socialistická ústava, přijatá v roce 1960, v níž byl změněn oficiální název našeho státu na Československá socialistická republika (ČSSR).¹³⁹

Neméně důležitými se stala celá šedesátá léta, která přinesla jisté uvolnění direktivních podmínek, čímž byl dán prostor snahám o demokratizaci komunistického režimu. Hlavně pak v letech 1968 – 1969 došlo v Československu k pozoruhodnému pokusu o vnesení lidského rozměru do pokračujícího celospolečenského socialistického experimentu. Tato koncepce vešla do dějin pod názvem „*socialismus s lidskou tvář*“, následována okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy.¹⁴⁰ Život v Československu se vrátil po tomto krátkém vybočení let 1968 – 1969 s jistými modifikacemi do stavu, v němž se nalézal v padesátých letech.

Období 70. a 80. let 20. století v Československu je spojováno s termínem normalizace, což znamenalo po krátkém uvolnění režimu na konci 60. let návrat k pevnému direktivnímu řízení společnosti. V tomto období utrpěla především představa o možnosti reformy socialismu. Normalizace donutila část reformní reprezentace k emigraci nebo k odchodu do ilegality. Rozhodujícími funkcemi ve státě po roce 1969 a během celých sedmdesátých a osmdesátých let se postupně ujímali muži dosazení Moskvou. Základní tendencí veškeré stranické politiky byla dlouhodobá stabilizace vládnoucích struktur.

Teprve dalekosáhlé uvolnění napětí mezi východem a západem na sklonku osmdesátých let zvýšilo naději na hlubší reformy totalitního systému. Jeho hlavní příčinou byl pokračující rozklad sovětského zřízení, zejména pak naprostý úpadek jeho ekonomiky. Represivní zásahy

¹³⁹ Srovnej kol. autorů. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992.

¹⁴⁰ kol. autorů. *Dějiny země koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1992, s.281.

vyvrcholily známou akcí 17. 11. 1989, která vešla do dějin jako tzv. sametová revoluce a která zcela změnila chod československých dějin.

Snaha navázat na duchovní tradice z období před druhou světovou válkou byla marná. Rozvrácenost duchovního života prohloubilo i to, že mnoho čelných intelektuálů a umělců emigrovalo do Spojených států a jiných západoevropských zemí. Rozdělení poválečné Evropy v rámci tzv. studené války pak kulturní krizi ještě více prohloubilo. Novou situaci evropské kultury v poslední čtvrtině 20. století má postihnout často frekventované slovo postmodernismus či postmoderní kultura.¹⁴¹

Veškerá činnost v oblasti oficiální kultury, vědy, vzdělávání a další zájmové činnosti v Československu v letech 1948 – 1989 měla politické pozadí a sledovala politický zájem – podporovat a propagovat vládu komunistické strany. Šířilo se hlavně české a slovenské umění a kultura zemí sovětského bloku. V letech normalizace v podstatě existovala dvojitá kultura: oficiální komunistická a pak neveřejná – tajná, samizdatová. Tito umělci se velice často stávali oběťmi režimu, především šlo o duchovní, vědecké a kulturní elity. V období normalizace byli ve značném počtu umlčeni též komunističtí umělci a literáti, kteří podlehli iluzím o „*socialismu s lidskou tváří*“ (viz výše). Ani tvrdé postihy namířené v první polovině sedmdesátých let proti odpůrcům normalizace neodradily skupiny lidí od bojů za lidská práva zahrnutá do charty Spojených národů i do závěrečného aktu Helsinské konference o evropské bezpečnosti a spolupráci z roku 1975. Následné prohlášení s datem 1. 1. 1977, které vešlo do dějin pod označením Charta 77, podepsalo 242 osob různých politických směrů, náboženských vyznání i povolání.

Časové rozpětí let 1945 – 1989 je obdobím plným politických zvrátů. Naším úkolem není podávat podrobné informace o politických událostech doby, tudíž odkazujeme na příčinnou odbornou literaturu, kterou uvádíme v seznamu literatury.

¹⁴¹ Pojem postmodernismus se zrodil na konci 60. let na prostoru architektury, která odmítala jednotící, internacionální styl. Od moderní kultury se liší ve vědomé skepsi.

3.5.2. Charakteristika vývoje středního školství

Vlastní vývoj v tomto období zaznamenalo také školství. Politická služebnost a postupující feminizace smazala atraktivitu této profese budovanou řadu let.

Po osvobození Československa v roce 1945 začalo období obnovy a budování nové školy. V oblasti kultury vytyčil tzv. Košický vládní program z dubna 1945 řadu úkolů, mimo jiné demokratizaci ve výchově a vzdělávání. V červenci 1945 se konal I. celostátní sjezd učitelstva, jehož hlavní požadavky při budování školství v československém státě byly:

- zřízení jednotné školy,
- uskutečnění vysokoškolského vzdělávání učitelů,
- vybudování Výzkumného ústavu pedagogického.¹⁴²

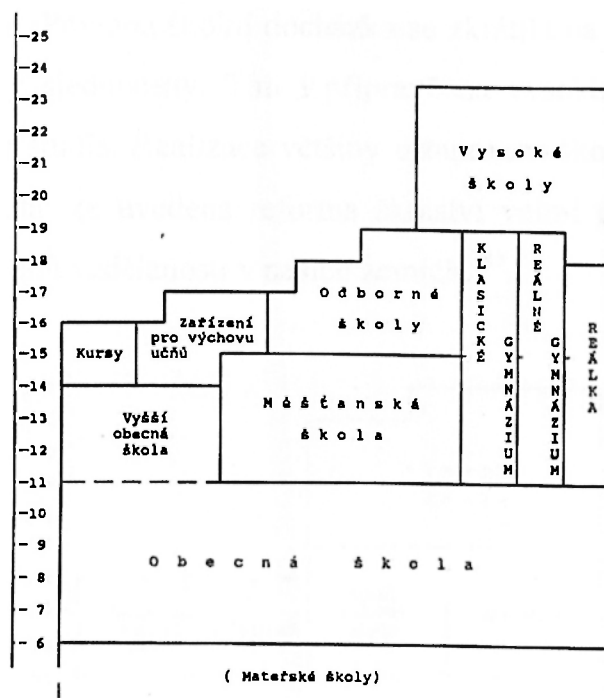
Složitost politických poměrů v prvních poválečných letech nedovolovala stanovené požadavky hned realizovat. Vysokoškolské vzdělávání učitelů pro všechny stupně školy a zřízení Výzkumného ústavu pedagogického bylo uskutečněno během druhé poloviny roku 1945, požadavek na jednotnou školu byl stále odsunován.

Po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 došlo bezprostředně k zásadním změnám i v oblasti školství. V dubnu 1948 byl schválen nový školský zákon, kterým byl deklarován výlučně státní charakter školy a dále jednotnost školy nejen co do organizace, ale i co do obsahu výchovy a vzdělání. Podle tohoto nového zákona se členilo československé školství na:

- školy mateřské (pro děti od 3 do 6 let)
- školy I. stupně – škola národní (pětitřídní)
- školy II. stupně – školu střední (čtyřtřídní)
- školy III. stupně – gymnázia (čtyřtřídní) a školy odborné (dvou až čtyřtřídní).¹⁴³

¹⁴² KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav*. Olomouc-Hradec Králové, 1995, s. 30.

¹⁴³ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha 1948, s.351-364.

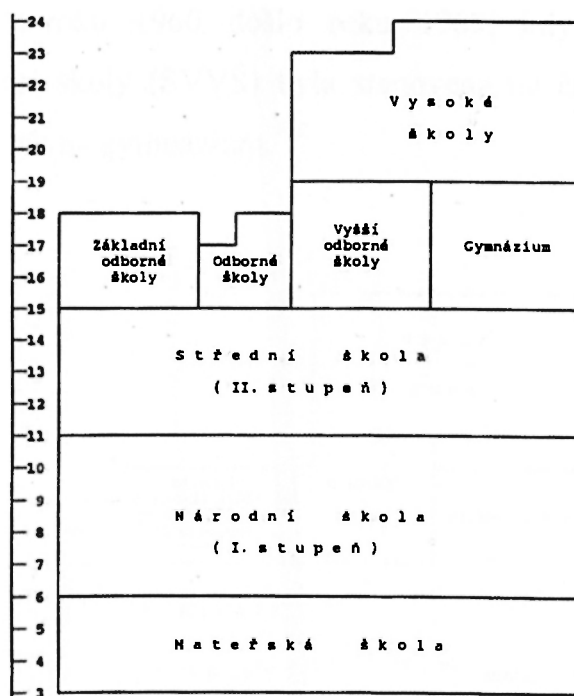
Obr. 15 - Organogram 1945 - 1948

Povinná školní docházka, podle zákona z roku 1948, byla stanovena pro děti od 6 let a byla devítiletá. Školy byly zásadně koedukované, státní monopol nad školou byl dán zákonnou ochranou názvu „škola“. Krátce po reorganizaci všech škol bylo přistoupeno i k zásadním změnám v obsahu a vzdělávání. Československé školství nastoupilo cestu k zaměření veškeré výchovy a vzdělávání v duchu ideologie marxismu-leninismu. Zákon z roku 1948 zahrnoval v organizaci škol i některá ustanovení z předválečné Československé republiky, avšak změnami v roce 1953 byla všechna odstraněna.

Nová etapa tohoto dlouhého vývoje nejen ve školství nastala přijetím zákona o školské soustavě a vzdělávání učitelů v dubnu 1953.¹⁴⁴ Ve skutečnosti šlo o přiblížení naší školské soustavy školské soustavě sovětské, především po stránce organizační. Tímto zákonem byl vytvořen nový typ všeobecně vzdělávací školy – jedenáctiletá střední škola, která poskytovala ucelené základní vzdělání a v posledních třech ročnících vyšší

¹⁴⁴ *Věstník ministerstva školství a osvěty*. Praha 1953, s. 161-173.

všeobecné vzdělání. Povinná školní docházka se zkrátila na osm let, školy I. a II. stupně byly sjednoceny. Tím v přípravě na vysokou školu došlo k dalšímu zkrácení studia. Realizace většiny ustanovení školského zákona z roku 1953 ukázala, že uvedená reforma školství velmi citelně zasáhla do dosavadních trendů vzdělanosti v našich zemích.¹⁴⁵

Obr. 16 - Organogram 1948 - 1953

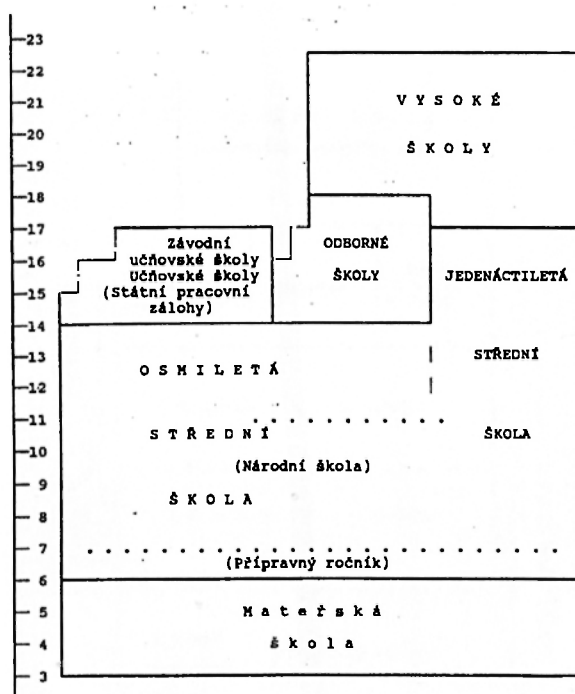
Československé školství po roce 1960 bylo založeno na ustanoveních „Zákona o soustavě výchovy a vzdělávání v ČSSR“. Tento zákon byl schválen 15. 12. 1960 s platností od 1. 9. 1961.¹⁴⁶ Zákon nově vymezil význam školy a ostatních výchovných zařízení, stanovil, že školy a výchovná zařízení tvoří jednotnou školskou soustavu. Také zájmové studium jazyků bylo organizačně zabezpečeno tzv. „systémem lidových škol jazyků“.¹⁴⁷ Do soustavy škol tzv. II. vzdělávacího cyklu se řadily odborná

¹⁴⁵ Zákon č. 31/1953Sb. O školské soustavě a vzdělávání ze dne 24. dubna 1953.

¹⁴⁶ KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav*. Olomouc-Hradec Králové, 1995, s.45.

¹⁴⁷ Zákon č. 186/1960Sb., O soustavě výchovy a vzdělávání ze dne 15. prosince 1960.

učiliště, učňovské školy, střední školy pro pracující, odborné školy, střední odborné školy, střední všeobecně vzdělávací školy, podnikové technické školy a konzervatoře. Podle ustanovení zákona o školské soustavě v ČSSR z roku 1960 bylo v podstatě u nás rozvíjeno základní a střední školství až do roku 1984. Dále se ověřovaly některé nové přístupy ke vzdělání, například dvanáctileté všeobecné vzdělávání, které se neosvědčilo. Ke změně zákona z roku 1960 došlo roku 1969, kdy délka střední všeobecně vzdělávací školy (SVVŠ) byla stanovena na čtyři roky a její název byl změněn opět na gymnázium.¹⁴⁸

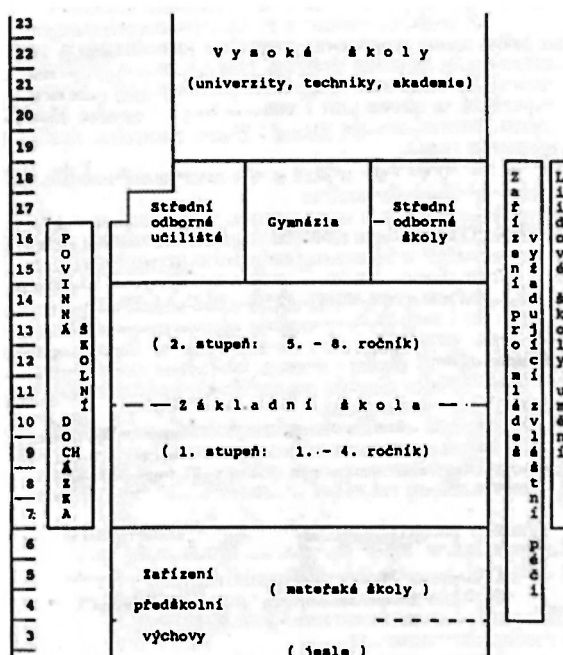

Obr. 17 - Organogram 1953 – 1960

V roce 1976 byl uveřejněn tzv. „Projekt dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy“, v němž byly koncipovány programové záměry státní školské politiky na období do konce století. Postupný přechod na nový vzdělávací systém v ČSSR probíhal v letech 1978 – 1984. Toto přechodné období bylo zakončeno rokem 1984, kdy

¹⁴⁸ Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR. Praha 1969, s.93.

vstoupil v platnost „Zákon o soustavě základních a středních škol“,¹⁴⁹ jímž začala nová etapa v organizačním zajištění i obsahovém zaměření všech článků školské soustavy. Tento zákon definuje tři základní druhy středních škol: střední odborné učiliště, gymnázium a střední odbornou školu. Gymnázium je charakterizováno jako „všeobecně vzdělávací polytechnická škola poskytující i odbornou přípravu. Připravuje pro studium na vysokých školách a pro výkon některých odborných činností a povolání v národním hospodářství, správě, kultuře a dalších oblastech včetně povolání dělnických....“¹⁵⁰ Toto pojetí středních škol přetrvalo až do roku 1989.

Obr. 18 - Organogram 1984 - 1990.

¹⁴⁹ KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav.* Olomouc-Hradec Králové, 1995, s.57.

¹⁵⁰ Zákon č. 29/1984Sb., ze dne 22.3.1984 o soustavě základních a středních škol.

3.5.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Po roce 1945 se dalo vyučování německému jazyku na novou cestu. V poválečném období jako důsledek nacistické okupace nastal přirozený odpor k němčině. Na obecných a měšťanských školách se zastavilo s okamžitou platností vyučování německému jazyku, a to již Výnosem ministerstva školství ze dne 21. 5. 1945. Byly také uzavřeny všechny německé školy.

Učební osnovy němčiny vycházely především z potřeby znalosti cizích jazyků v socialistické společnosti. V cíli vyučování se kladl hlavní důraz na osvojení praktické znalosti jazyka. V rámci obsahu vyučování měli studenti rozvíjet řečové dovednosti a měli si osvojit základní jazykové prostředky. Přestože německý jazyk byl předmětem volitelným, museli se učitelé řídit konkrétními pokyny pro jeho vyučování. K učebním osnovám vydalo Státní pedagogické nakladatelství (SPN) tzv. „*Metodické poznámky k vyučování německého jazyka*“.¹⁵¹ V těchto poznámkách jsou jednak řečové dovednosti, jednak jazykové prostředky interpretované a podrobně metodicky rozpracované se zřetelem na jejich aplikaci ve výuce. Šlo o jakýsi návod učitelům, jak vyučovat cizí jazyk.

Prakticky až do přelomu 70. a 80. let se didaktika cizího jazyka na českém území řídí tzv. kognitivním modelem, který byl podrobně teoreticky vypracován a zdůvodněn v bývalé NDR.¹⁵² Podle těchto teorií je tu literatura především proto, aby napomáhala vytvářet plastický obraz země a zároveň působila výchovně, jinými slovy ideologicky ovlivňovala recipienta. Naopak v západních zemích se stává již od 70. let hlavním směrem v didaktice cizího jazyka model tzv. komunikativní výuky, na který se v českých zemích pomalu přechází na konci 70. a na počátku 80. let.

¹⁵¹ LAZAR, E. a kol. *Didaktika německého jazyka*. Bratislava: SPN, 1980, s.31.

¹⁵² FÖRSTER, U.. *Landeskunde und Entwicklung sprachlichen Könnens*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie 1983.

Tento model je zaměřen na systematické rozvíjení jazykové kompetence s cílem umožnit orientaci a komunikaci v běžných životních situacích. Model se opírá o dialogické texty a preferuje, do značné míry na úkor textů literárních, texty publicistické a fiktivní, evokující reálnou situaci.

V osnovách z let 1945 – 1990 dominuje především praktická znalost jazyka. Srovnáme-li osnovy tohoto období s osnovami z roku 1933 můžeme konstatovat následující: Ve druhé polovině 20. století je stále více zdůrazňován zřetel ke komunikativnímu cíli výuky cizího jazyka. Zároveň se přihlíží k novým tendencím a metodickým postupům. Naopak klesající tendenci zaznamenává kulturněhistorická a literárně-vzdělávací orientace výuky. Čtení literárních děl ustupuje stále více do pozadí ve prospěch praktického zvládnutí jazyka.

Na středních školách se postupem času německý jazyk zařadil mezi povinně volitelné předměty. Hlavním úkolem bylo porozumět jednoduchým písemným a ústním projevům a naučit se nejběžnějšímu vyjadřování se správnou výslovností. Maturanti měli být seznámeni s kulturním a literárním vývojem v Německu do roku 1848. Konkrétně ve starší německé literatuře se jim měly přiblížit lidová epika, dále také ukázky z „Fastnachtspiele“ a „Meistersang“ jako projevu nastupujícího měšťanstva. Od roku 1965 probíhá na středních všeobecně vzdělávacích školách zavádění rozšířeného vyučování jazykům, jehož hlavním cílem byly znalosti dvou živých jazyků, především jazyka ruského (povinný předmět) a některého dalšího živého jazyka (anglického, francouzského, německého, španělského).

Osnovy pro jednotlivé ročníky jsou v tomto období na rozdíl od období předešlých koncipovány podle nových hledisek a člení se na řečové dovednosti a jazykové prostředky a učební látka je kvalitativně a kvantitativně rozvržena a jasně daná.

3.5.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Druhá polovina 20. století nebyla v českých zemích s ohledem na danou politickou situaci (dozvuky německé okupace, zahraničněpolitická orientace na Sovětský svaz) příliš nakloněna prezentaci německé kultury, což se projevilo i v otázkách učebních materiálů pro výuku německého jazyka.

Hned v roce 1945 byly vyloučeny z užívání všechny učebnice a pomocné knihy pro výuku německého jazyka, poněvadž jeho výuka byla zastavena. Pro zavedení a užívání učebnic a učebních pomůcek byl potřeba souhlas ministerstva školství. Učitelům bylo také nařízeno řídit se při práci především posledním vydáním učebnice, učebními osnovami a pokyny, které byly zveřejňovány během školního roku v pedagogických časopisech.

Ve věstnících ministerstva pravidelně vycházely s menšími obměnami instrukce o knižních učebních pomůckách pro jednotlivé typy škol. Mezi ostatními druhy učebních pomůcek najdeme také mimočítankovou četbu, která je charakterizována následovně: „*Mimočítanková četba obsahuje literární díla stanovená nebo doporučená učebními osnovami pro určitý druh školy a určitý ročník, a to s příslušným metodickým zpracováním.* ...“¹⁵³ Veškeré knižní učební pomůcky musely projít revizí ministerstva školství a následně byly vydány Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze. Co se týče autorů těchto publikací, ti byli také vybíráni ministerstvem především z řad doporučených učitelů či pracovníků vědeckovýzkumných institucí.

Veškerý učební materiál vydávaný v letech 1945 – 1989 musel být v souladu s výchovně vzdělávacími cíli socialistické školy. Měl být koncipován tak, aby vedl žáka k samostatné tvořivé práci a systematicky jej měl uvádět do poznatků o přírodě a společnosti.¹⁵⁴

¹⁵³ *Věstník ministerstva školství*. Praha 1973, s.140.

¹⁵⁴ *Věstník ministerstva školství*. Praha 1980, s.26.

3.5.4.1. E. Beneš – J. Haupt – P. Niedermeierová – H. Siebenschlein

Učební materiál pro výuku němčiny s názvem „*Německá čítanka*“, který vyšel roku 1966 v Praze ve Státním pedagogickém nakladatelství, je adresován středním školám, především pak gymnáziím. Tato kniha vycházela vstříc studentům s hlubším filologickým zájmem.

Všichni autoři knihy byli odborníky na německý jazyk s obsáhlou publikační činností. Zde zmíníme pouze univerzitního profesora Huga Siebenschleina, který se narodil roku 1889 ve Strážnici na Moravě a zemřel roku 1971 v Praze. O ostatních autorech budeme hovořit později. Hugo Siebenschlein (1889 – 1971) byl literárním historikem, germanistou, lexikografem a autorem řady publikací, mimo jiné také učebnic. Během první světové války sloužil v rakousko-uherské armádě, v rozmezí let 1918 – 1928 byl profesorem gymnázia v Roudnici nad Labem. V období 1928 – 1939 byl lektorem německého jazyka a protestantské literatury na Husově evangelické bohoslovecké fakultě v Praze a během let 1930 – 1939 také lektorem němčiny a metodiky vyučování moderních jazyků na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Za německé okupace byl penzionován.¹⁵⁵ Po druhé světové válce působil řadu let jako docent, od roku 1946 jako profesor dějin německé literatury na FF UK, kde vedl katedru germanistiky. Z jeho bohaté publikační činnosti zmíníme například jeho vynikající čtyřdílný česko-německý a německo-český slovník ze šedesátých let, který je dodnes aktivně využíván řadou germanistů. Jako metodik zdůrazňoval celistvou jednotu předmětů, tj. jazyka, reálií a literatury a společenskou funkci jazyka. Zabýval se také vývojem němčiny v závislosti na vývoji hospodářských poměrů. Svou pozornost věnoval především německému humoru v 19. století (*Deutscher Humor*

¹⁵⁵ TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. Díl I.-III.* Praha a Litomyšl: Paseka, 1999, s. 122.

in der Aufklärung, 1939), židovskému prvku v moderní německé literatuře, osobnosti a dílu J. W. Goetha, Ch. F. Hebbela, H. Heina aj. Hugo Siebenschein je také autorem řady učebnic němčiny a konverzačních příruček, učebnic češtiny pro Němce a stal se průkopníkem rozhlasových jazykových kurzů.

Pavla Niedermaierová a Jaroslav Haupt patří mezi známé osobnosti na poli lingvistiky, především pak jazyka německého. Jejich jména stojí především u řady učebnic a doplňkových materiálů k výuce němčiny. O Eduardovi Benešovi se zmíníme v kapitole 12.4.3.

„*Německá čítanka*“ patřila k doplňkovým materiálům jako pomocná kniha v přípravě na maturitu na středních školách. Učební materiál zde představují ukázky z německé literatury, které jsou seřazeny do pěti oddílů. Pátý oddíl „*Životopisné poznámky o autorech ukázek*“ je pojat encyklopedicky a podává studentům základní biografické informace o autorech německé literatury. Za každým oddílem následuje část nazvaná „*Slovní zásoba k ukázkám*“, která překládá a vysvětluje obtížná slovní spojení použitá v textech.

Příručka zachycuje v ukázkách nejvýznamnější slovesné hodnoty německé literatury od dob nejstarších až do 20. století. Výběr ukázek není zdaleka vyčerpávající. Čítanka nesleduje látku žádným z tradičních postupů, ani chronologicky, ani žánrově. Texty vybrané do knihy měly studentům poskytnout představu o jednotlivých německých spisovatelích i o výrazných znacích jednotlivých kulturních epoch. Tuto představu je podle autorů nutno doplňovat a rozšiřovat četbou celých děl. Čítanka k ní měla být pouze inspirujícím zdrojem a podnětem.

Ve všech oddílech najdeme ukázky od mnoha vynikajících německých autorů jako například J. W. Goetha, F. Schillera, H. Heineho či E. Kästnera a dalších. Plejáda autorů zde představená je opravdu velká. Ukázky byly vybírány velmi citlivě, především dle požadavků doby šedesátých let.

Z oblasti germánské mytologie zde nenajdeme ukázkou žádnou, studenti tak neměli možnost seznámit se s žádným z germánských hrdinů ani bohů. To bylo jistě také zapříčiněno tím, že po skončení druhé světové války byla germánská mytologie - nejen na českém území - pro své ideologické zatížení tabuizována a odmítána. Teprve studie vydané v šedesátých letech svědčí o obnovení výzkumu v této oblasti. Jejich cílem byla snaha podat o mytologii Germánů pravdivé, nezkreslené a ideologicky nezátížené základní informace. Do čítanek němčiny se ukázky spojené s germánskou mytologií dostávají velice pomalu a až v pozdějších letech.

Čítanka autorů Beneše, Haupta, Niedermeierové a Siebenschaina patří k doplňkovým učebním materiálům pro výuku němčiny jako nepovinného jazyka. Přestože vychází necelých dvacet let po ukončení druhé světové války, její snaha seznámit studenty s německou literaturou je informativně vyčerpávající.

Zneužití germánské mytologie během války se pravděpodobně promítlo i do jejího dalšího zpracovávání a uveřejňování, což se ukázalo v nedostatku textů spojených s tímto tématem. Jedinou výjimkou mezi čítankami němčiny, kde můžeme najít germánskou mytologii, je kniha „*Německá literární čítanka pro gymnasia*“.

3.5.4.2. E. Beneš – K. Jungwirth – H. Siebenschain

„*Německá literární čítanka pro gymnasia*“ kolektivu autorů pod vedením Eduarda Beneše (viz kap. 3.5.4.3.) je první čítankou německé literatury po skončení druhé světové války, která byla určena a ministerstvem školství schválena jako doplňkový materiál pro výuku německého jazyka na středních školách, konkrétně na gymnáziích. Vyšla v roce 1953 ve Státním nakladatelství v Praze.

Huga Siebenschaina jsme zmínili v rámci předchozí kapitoly, teď se budeme věnovat dalšímu autorovi německých učebnic Karlu Jungwirthovi. Ten se narodil v roce 1913 ve Vsetíně. Celý život se věnoval germanistice,

především pak její lingvistické části. Dlouhou dobu působil jako docent německého jazyka na Vysoké škole ekonomické v Praze. Je autorem a spoluautorem řady učebnic a gramatik němčiny. Z jeho publikační činnosti jmenujme například „*Praktickou mluvnici němčiny*“, v níž jsou jako spoluautoři uváděni Š. Zapletal a M. Kouřimská (viz dále). Tuto knihu vydalo Státní pedagogické nakladatelství (SPN) v Praze až po Jungwirthově smrti v roce 1980. Doc. PhDr. Karel Jungwirth, CSc. zemřel 6. 10. 1978 v Praze.¹⁵⁶

Všichni autoři, kteří se podíleli na koncipování „*Německé literární čítanky pro gymnasia*“, byli nejen jazykovědci, literáty, ale i didaktiky, což dokazuje i výstavba čítanky.

Prvotním posláním této čítanky bylo naučit správně chápat a vykládat původní německý text a zároveň prohloubit jazykové znalosti. Jako druhý úkol si autoři kladou požadavek podat dostatek informací o německé kultuře. Jelikož publikace nepatří mezi rozsáhlejší (pouze 222 stránek A5), výběrem rozmanitých textů se zařazuje mezi ty čítanky, které se snaží podat ucelený průřez německou literaturou. Za každou ukázkou následuje velice zdařilý komentář, kterým se autoři snaží ukázat nejdůležitější etapy vývoje jednak politického, a jednak kulturního. Výběr úryvků v jednotlivých kapitolách byl volen velice střídavě. Tyto texty, typické pro dané literární období, dokumentárně vystihují jednotlivé dějinné epochy, fakta těchto epoch a osobností. Hodnotíme-li uměleckou hodnotu čítanky jako celku, musíme podotknout, že kniha na svou dobu vzniku (období 50. let – osm let po skončení druhé světové války) znamená poměrně zásadní obrat v pohledu na německý jazyk. Snaží se alespoň částečně zachytit to, čím v dějinách přispěl německý národ světové kultuře.

Publikace autorů Beneše, Jungwirtha a Siebenscheina se nesnaží být učebnicí dějin německé literatury, nýbrž má čtenáře uvést volenými ukázkami do problému dané literární epochy. Texty zde vybrané jsou

¹⁵⁶ <http://sigma.nkp.cz/F/>

seskupeny podle jejich vypovídací hodnoty. Jednak jsou tyto výňatky řazeny podle spisovatelů, mezi které zvolili autoři především největší zjev německé literatury jako například G. E. Lessinga, J. W. Goetha, F. Schillera, jednak podle látky. Rozdělením podle látky se autoři snažili vykreslit dobové protiklady a rozpory. Jako příklad nám poslouží kapitola s názvem „*Revolučně demokratické proudy v německém měšťanstvu v letech 1815-1848*“. Samozřejmě, že některé kapitoly se mohou zdát být ideově podbarveny, což ovšem nesnižuje význam čítanky jako celku.

Autoři si pro své úvodní stati k jednotlivým kapitolám vybrali český jazyk, protože usoudili, pravděpodobně z vlastních zkušeností, že cizojazyčný výklad by byl pro čtenáře daleko obtížnější než sama ukázka. V tomto českém úvodu se seznamujeme s několika historickými fakty a charakteristikami autorů. Aspekt mateřského jazyka, který zde autoři sami vyzdvihli, má studentům pomoci k hlubšímu proniknutí do textů.

Srovnáme-li čítanku „*Německé literární čítanky pro gymnasia*“ s ostatními čítankami z druhé poloviny 20. století, můžeme říci, že tato kniha se liší od jiných především svou nově pojatou koncepcí (volba a výklad ukázek), a také rozšířením o základní informace o německé filozofii, hudbě a o výtvarném umění. Čítanka skýtá velký výběr četby tak, aby bylo možno doplňovat četbu školní i četbu domácí.

Ve volbě textů ze starší německé literatury zde narazíme na kapitolu s názvem „*Německá literatura za feudalismu*“, ve které se objeví následující texty:

1. *Nibelungenlied*
2. *Du bist min*
3. *Walther von der Vogelweide: Unter den Linden*
4. *Walther von der Vogelweide: Der Wahlstreit III.*

Na začátku části „*Německá literatura za feudalismu*“ je česky podána charakteristika středověké doby. V textu „*Nibelungenlied*“ se studenti

seznámí s hlavními hrdiny a s dějem nejznámějšího německého středověkého eposu a následuje krátká ukázka začátku a konce eposu. Stejným způsobem autoři pokračují i u dalších textů. Tímto jsou veškeré informace týkající se germánské mytologie vyčerpány.

Vezmeme-li v potaz to, v jak složité době čítanka vznikla (viz kapitoly výše), můžeme konstatovat, že se snaží alespoň v omezené míře navázat na prvorepublikovou tradici výuky německého jazyka a snaží se ji aplikovat ve výuce němčiny jako volitelného předmětu. Kniha „*Německá literatura za feudalismu*“ autorů Beneše, Jungwirtha a Siebenscheina je v tomto období jedinečná, neboť jako jediná volí ukázky největších spisovatelů německé literatury, na rozdíl od jiných čítanek, kde převažují uměle tvořené texty určené k četbě. Texty mající vztah ke germánské mytologii v ní najdeme pouze v omezené míře, ovšem i to považujeme za úspěch, vzpomeneme-li na zneužívání mytologie během druhé světové války. Toto téma bylo během 50. let stále ještě velice citlivé.

3.5.4.3. E. Beneš – P. Niedermaierová – V. Rosická

Na konci šedesátých let 20. století byly v Československu zřízeny pokusné školy s rozšířeným jazykovým vyučováním a bylo tedy nutné pro ně vypracovat vhodné metodické postupy a učební materiály. Jedním z výsledků této práce je kniha autorů Eduarda Beneše, Pavly Niedermaierové a Věry Rosické s názvem „*Němčina. Čítanka pro základní devítileté školy s rozšířeným vyučováním jazyků.*“ Učebnice vyšla v Praze v SPN roku 1970. Přestože je tato čítanka určená základním školám, zaslouží si naši pozornost, neboť sloužila na přechodnou dobu při výuce němčiny jako pomocná učebnice.

Kolektiv autorů, který tuto čítanku sestavil, vedl dr. Eduard Beneš, CSc., který byl spoluautorem několika učebnic němčiny. E. Beneš se narodil roku 1911 v Semilech, v letech 1966 – 1971 byl pracovníkem ČSAV, jeho hlavním oborem byly syntax, stylistika, kontrastivní lingvistika

a lingvodidaktika němčiny. Zvláště přínosná je jeho činnost v oblasti metodiky vyučování cizím jazykům.¹⁵⁷ Jeho osobnost i jméno shodné se jménem někdejšího československého prezidenta nebyly v době normalizace žádoucí, proto publikoval od roku 1971 téměř výhradně v zahraničí. Z jeho bohaté publikační činnosti uveďme například články „Začátek německé věty z hlediska aktuálního členění větného“ (ČMF, 1959, 205-217), „Úloha mluvnické při vyučování cizím jazykům“ (Cizí jazyky ve škole, 5, 1961-62, 145-155), „Otázky konfrontace češtiny s němčinou“ (ČMF, 49, 1967, 95-104), dále byl spoluautorem učebnice „Němčina pro jazykové školy 1. – 8.“ a také „Česko-německého slovníku“. O germanistovi Eduardovi Benešovi bylo napsáno několik článků (například František Daneš „Eduard Beneš osmdesátiletý“, ČMF, 73, 1991, 62-64).

„Němčina. Čítanka pro základní devítileté školy s rozšířeným vyučováním jazyků“ je dvoudílná čítanka, druhý díl je věnován starším studentům, kteří již mají znalosti německého jazyka. První díl je rozvržen do tří základních oddílů, které jsou bez názvů. Žáci se zde seznamují s dětskými říkankami, rozpočítadly, básněmi, lidovými pohádkami, pověstmi, bajkami aj., což dozajista vede k rozšiřování slovní zásoby, což bylo prvotní snahou autorů. Texty jsou rozděleny podle školních ročníků tak, aby se svým jazykovým rázem a také tematicky přimykaly k učebnicím používaným v hodinách německého jazyka. Poslední oddíl, pro nás nejzajímavější, nese název „Doplňková četba“. Zde najdeme texty, které suplují nepovinnou dodatkovou souvislou četbu a zároveň mohou posloužit jako úvod do samostatné domácí četby žáků. Tento oddíl obsahuje pět pohádek:

1. *Der Wolf und die sieben jungen Geisslein*
2. *Frau Holle*
3. *Schneewitchen*

¹⁵⁷ <http://web.pedf.cuni.cz/kcj/slovník/Slovníkova%20hesla/Benes%20Eduard.doc>

4. *Dornröschen*

5. *Aschenputtel*.

Jedná se o zkrácené verze z pohádek bratří Grimmů, přestože jejich jména zde nejsou uvedena. Ukázky nejsou jazykově upraveny, některé jsou pouze zkráceny a hned za textem následuje slovníček použitých obrátů, které by mohly působit obtíže při pochopení smyslu.

Druhý díl obsahuje již texty z děl autorů německé literatury, ale témata zabývající se germánskou mytologií zde nenajdeme. Vědomosti o německé literatuře studenti nabývali především z ukázek z děl Johanna Wolfganga Goetha („*Wanderers Nachtlied*“, „*Erlkönig*“, „*Spruch*“ a další).

Mimo vlastní účel mohly oba dva díly této knihy posloužit jistě i jiným zájemcům, kteří hledali přístupné texty pro zdokonalení se v němčině. Přestože texty týkající se germánské mytologie v této čítance nenajdeme, jedná se o jednu z mála čítanek němčiny druhé poloviny 20. století, která byla používána jako doplňkový učební materiál při výuce německého jazyka. Dále vzhledem k tomu, že šlo o pomocnou knihu na přechodné období, bylo ponecháno zcela na učiteli, jak vybrané ukázky využije metodicky. Kniha měla sloužit především jako zásobárna vhodných textů pro děti .

3.5.4.4. R. Toman – S. Streller

Poslední čítankou tohoto období, kterou budeme analyzovat, je kniha Rudolfa Tomana a Siegfrieda Strellera s názvem „*Německá čítanka*“. Vyšla ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze v roce 1980.

Rudolf Toman (1918 - 2006) působil řadu let (1951-1980) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy jako odborný asistent v oboru dějin německé literatury a lektorských cvičení. Jeho jméno je spojeno s překlady z němčiny do češtiny, jedná se hlavně o romány a knihy o Habsburcích od S.-M. Grössigové, na kterých spolupracoval s Jitkou

Tomanovou. Překládal zejména německou a rakouskou prózu 20. století (K. Mann, E. Kästner, E. M. Remarque), systematicky se věnoval studiu děl H. Manna (*Malé město*, 1983) a E. Weisse (*Očitý svědek*, 1968).¹⁵⁸ Spolupracovník a dlouholetý přítel Rudolfa Tomana Siegfried Streller byl profesorem literatury na berlínské Humboldtově univerzitě. V Praze působil jako hostující profesor z tehdejší NDR. Streller byl literárně činnou osobou, v Německou je spojen s vydáváním raně novověké německé literatury, mimo jiné díla H. J. CH. von Grimmelshausena, či M. Luthera. Jeho vědecká kariéra spadá do let šedesátých a sedmdesátých. V roce 1962 vystoupil například s velice zajímavou přednáškou o H. von Kleistovi a J. J. Rousseauovi, ve které oba autory porovnával.

untergegangen war. Weinte sonst niemand?
Friedrich der Zweite siegte im Siebenjährigen Krieg. Wer
siegte außer ihm?

Jede Seite ein Sieg.
Wer kochte den Siegeschmaus?
Alle zehn Jahre ein großer Mann.
Wer bezahlte die Spesen?

So viele Berichte.
So viele Fragen.

FRANZ FÖHMANN

Wie Siegfried erschlagen wurde

(Fr. Föhmann bearbeitete das alte Nibelungenlied neu, das von Siegfrieds Heldentaten, seiner Brautwahl und seiner Ermordung erzählt. Siegfrieds Gemahlin Kriemhild, die später den Hunnenkönig Etzel heiratet, lockt die Burgunden in Etzels Land, und ihre Rache für Siegfried bedeutet den Untergang der Burgunden.)

Die Helden machten sich also zum Wettkampf bereit: Siegfried rüstete sich, als ob es gegen Löwen ginge; König Gunther und Hagen hingegen legten alle Kleidung bis auf die Hemden ab. Ein Hornstoß gab das Zeichen. König Gunther und Hagen liefen wie Panther durch den Klee und das Gras. Dennoch stand Siegfried vor ihnen an der Quelle. Der Grund war lehmig, darum legte er den Schild hin, daß sich der König nicht schmutzig mache. Seine Waffen aber hatte er an die Linde gelehnt. So wartete er. Der Durst quälte ihn arg, doch er wartete, wie es die Zucht befahl, bis der König getrunken habe. Die Zeit dahin schien ihm ewiglich.

Das Wasser sprudelte klar und kalt. Endlich erschien König Gunther und trank ihm Hagen. Der König legte sich über die Quelle und trank. Nach ihm trank Siegfried. Da räumte Hagen des Helden Köcher und boggen und schwert in die Büsche, den Speer aber stieß er ihm durch das Zeichen zwischen den Schultern ins Herz. Da spritzte Siegfrieds Blut auf Hagens Gewand.

116

Siegfried sprang auf. Hagen lief um sein Leben. Siegfried suchte Bogen und Balmung, doch er fand keines von beiden, da oackte er den Schild, der ihm vor den Füßen lag. Mit dem Speer im Herz lief er Hagen nach und holte ihn ein und schlug mit dem Schild zu. Da sprangen die Steine aus dem Gold und lagen im Gras und glänzten gleich tausend Regenbogen. Hagen brach ins Knie. Siegfried wollte noch einmal schlagen, doch da war sein Gesicht schon weiß, und er stürzte in die Blumen, und aus seiner Wunde schoß unaufhaltsam das Blut. Da schrie er: „So lohnt ihr meine Dienste! Ich war euch treu! Ihr habt mich dafür erschlagen! Ihr habt euren Namen geschändet für alle Zeiten! Ihr seid mit Schimpf gestoßen aus der Ritterschaft!“

Da er mit dem Tod rang, wurden alle Blumen von seinem Blut rot. Dann verstummte er. Da legten ihn die Herren auf seinen Schild. Dann berieten sie, wie man den Mord verhehlen könne. Da sagte irgend jemand: „Es waren Räuber, die ihn umgebracht haben! Wir haben es nicht gesehen!“

Da sagte Hagen von Tronje: „Ich werde ihn nach Worms schaffen. Ob Kriemhild die Wahrheit erfährt, soll mich nicht kümmern. Sie hat gewagt, meine Herrin zu kränken. Was schert es mich, ob sie sich nun selbst kränkt! Ich habe nur meine Pflicht getan.“

FRIEDRICH HEBBEL

An Siegfrieds Bahre
(begegnet Kriemhild Hagen, dem Mörder Siegfrieds und fordert Gerechtigkeit.)

Kriemhild:	Was schwurst du mir?	Du Hund,
Hagen:	Zu schirmen.	Ihn gegen Feuer und Wasser
Kriemhild:	Nicht auch gegen Feinde?	
Hagen: Ja.	Das hätt' ich auch gehalten.	
Kriemhild:	Zu schlachten, nicht?	Um ihn selbst

117

Obr. 19 - Toman – Streller: Německá čítanka (1980)

¹⁵⁸ TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. Díl I.-III.* Praha a Litomyšl: Paseka, 1999, s. 361.

„Německá čítanka“ byla určena studentům gymnázií, knihu recenzovali Zdeněk Zahradníček, Jiří Stromšík a Eva Berglová. Autoři upustili od obvyklého chronologického uspořádání a ukázky seskupili do tematických okruhů. Úkolem čítanky je „*přispět k výchově všestranně vzdělané socialistické osobnosti*“, jak stojí v předmluvě knihy.

Ukázky textů z německého literárního dědictví začínají literaturou, která byla svou problematikou typická pro dobu, v níž tato čítanka vznikla. Šlo především o zmíněnou výchovu socialistické osobnosti, na což naráží hned první velký oddíl s názvem „*Bauherren einer neuen Welt*“. Tematické okruhy zahrnují nejrůznější oblasti, od lásky individuální po lásku k vlasti a k lidstvu, která je v našem případě reprezentována oddíly „*Liebe ohne Ruh*“, „*Schönheit der Heimat*“ a „*Friede der Welt*“. Opět převažují ukázky se socialistickou tematikou, která je manifestována v touze po míru. Následuje kapitola s názvem „*Scherz, Satire, Ironie und tiefere Bedeutung*“, v níž jsou obsaženy texty plné humoru a satiry. Na kulturní dědictví německé klasiky poukazuje následující kapitola „*Was du ererbt von deinen Vätern*“. Tato kapitola je pro nás nejzajímavější, neboť v ní najdeme texty spojené s germánskou mytologií. Studenti se zde mohli seznámit s germánským hrdinou Siegfriedem a jeho příběhem. Jedná se o tři texty, nám již známých autorů:

1. Franze Fühmanna - *Wie Siegfried erschlagen wurde*¹⁵⁹
2. Friedricha Hebbela - *An Siegfrieds Bahre*
3. Richarda Wagnera - *Der Gral*.

Tři zmíněné texty jsou poměrně krátké ukázky, kterými je téma německé středověké literatury vyčerpáno.

Následují kapitoly s příklady německé klasiky „*Der Menschheit Würde ist in eure Hand gegeben*“ a romantismu „*Im Wunderland*

¹⁵⁹ Franz Fühmann (1922-1984), lyrik a prozaik, často ve svých dílech (mimo jiné „*Das Nibelungenlied*“, 1971, „*Prometheus – Die Titanenschlacht*“, 1974) užívá umělecké prostředky pohádek a staré germánské poezie k vyjádření reality. Pro děti a mládež převyprávěl různé pohádky a mýty.

der Phantasie“, kde je vyzdvížen přínos romantiků pro znovuobjevení pohádky a lidové písně a úloha fantazie v estetickém osvojování skutečnosti. Neméně důležitými jsou oddíly věnované době předbřeznové a době pobřeznové s názvy „*Ein neues Lied, ein besseres Lied*“, „*Abseits*“, „*Hradschin und Stephansdom*“. Literatura v boji proti tzv. imperialismu, fašismu a válce tvoří náplň dvou následujících kapitol, které spolu úzce souvisejí. Jedná se o části s názvy „*Gegen Imperialismus und Krieg*“ a „*Im Kampf gegen den Faschisten*“. Ukázky z rakouské, pražské německé nebo švýcarské literatury najdeme v samostatných kapitolách „*Kalte Zeiten*“ a „*Im Osten wächst das Licht*“. V samém závěru knihy je uveden biografický slovníček autorů, který vyzdvihuje především socialisticky smýšlející tvůrce. Velkým překvapením je kapitola s názvem „*Literaturgeschichtlicher Überblick*“, kde se gymnazisté seznamují s dějinami německé literatury. Co zde postrádáme, jsou informace o nejznámějším německém eposu „*Písni o Nibelunzích*“, ta je okrajově zmíněna až v „*Resume literárně historického přehledu*“. Na konci knihy najdeme německo–český slovníček k jednotlivým ukázkám, který se věnuje překladům slov a slovních spojení, která tradičně dělají problémy.

Velká část textů nejen v próze, ale i v dramatu je zkrácena, což je i případ ukázek o Siegfriedovi. Autorům pravděpodobně šlo o zprostředkování mnohotvárnosti literárních žánrů. Stupeň obtížnosti i délka textů jsou velmi různorodé. Je dáván poměrně velký prostor učitelům, jaké texty vybere s ohledem na jazykové znalosti studentů. Po vlastní textové části následují v abecedním uspořádání stručné medailónky autorů, z jejichž děl jsou ukázky vybrány. Po nich je zařazen krátký náčrt dějin německé literatury, v němž jsou charakterizovány jednotlivé epochy v souvislosti s všeobecným dějinným vývojem. Na konci čítanky je začleněn slovníček k textům, v němž jsou uvedena méně frekventovaná slova a obraty, někde jsou i vysvětlena obtížnější místa textu.

Podle autorů by tato čítanka měla být pomocnou rukou nejen učitelům, ale hlavně studentům při jejich studiu německého jazyka. Měla by

také přispívat s pomocí rozvoje estetického citění k prohlubování znalostí německé literatury v kontextu literatury světové.

3.5.5. Souhrnné hodnocení období druhé poloviny 20. století

Shrneme-li období let 1945-1989, můžeme konstatovat následující. Po skončení druhé světové války nastává v důsledku německé okupace přirozený odpor k německému jazyku a kultuře. Během několika let, konkrétně na konci let padesátých a během let šedesátých, se začíná opět zájem o německý jazyk zvyšovat. V souladu s cíli a úkoly vyučování cizímu jazyku jako jazyku nepovinnému (povinný jazyk byla ruština) jsou žáci a studenti vedeni k tomu, aby nabyli schopnost užívat němčiny především v její komunikativní a kognitivní funkci. Hlavní cíl této výuky vycházel z potřeby znalosti cizích jazyků v socialistické společnosti, což sebou neslo určitá kritéria.

Jelikož německý jazyk patřil mezi předměty volitelné, byly počty hodin velmi malé. Hlavním cílem výuky cizím jazykům (kromě ruštiny) bylo porozumění jednoduchým písemným a ústním projevům a naučit se nejběžnějšímu vyjadřování se správnou výslovností. Maturanti měli být seznámeni s kulturním a literárním vývojem v Německu do roku 1848. Podle učebních osnov měli studenti získat také základní znalosti o germánských bozích a hrdinech. Více než čtyřicetileté období, charakterizované komunistickou vládou, nese v sobě i rozdílné pohledy od dob minulých na německý jazyk a literaturu a jejich výuku ve škole. S tím zároveň souvisí i pohled na germánskou mytologii.

Po skončení druhé světové války byla germánská mytologie pro své ideologické zatížení tabuizována. Teprve až v šedesátých letech se znovu začíná s výzkumem v této oblasti. V čítankách z tohoto období najdeme převážně uměle vytvořené texty, které mají sloužit k podpoře rozvoje komunikace v jazyce. Ukázky z germánské mytologie jsou zastoupeny velmi spíše. Z období před rokem 1968 je jedinou výjimkou čítanka autorů

E. Beneše, K. Jungwirtha a H. Siebenschaina z roku 1953, která je koncipována jako literární antologie pro gymnázia. Tato publikace nabízí velký výběr četby z německé literatury. Ze starší německé literatury zde narazíme na ukázky z „*Písně o Nibelunzích*“.

Během celé druhé poloviny 20. století je stále více zdůrazňován zřetel ke komunikativnímu cíli výuky cizího jazyka, takže literární znalosti zaznamenávají pokles. Čítanka R. Tomana a S. Strellera je výjimkou mezi ostatním učebním materiálem, neboť tu najdeme tři texty („*Wie Siegfried erschlagen wurde*“, „*An Siegfrieds Bahre*“, „*Der Gral*“), které seznamují studenty s germánským bájným hrdinou Siegfriedem a pověstí o svatém grálu. Tím jsou ukázky spojené s germánskou mytologií vyčerpány.

Nutno si uvědomit, že veškerý učební materiál, který byl vydáván v letech 1945 – 1989, musel být v souladu s výchovně vzdělávacími cíli socialistické školy a musel splňovat požadavky ministerstva školství. Zároveň veškeré učebnice měly být koncipovány tak, aby vedly žáka k samostatné tvořivé práci a systematicky z něj měly vychovávat občana žijícího v socialistické zemi. Bezpodmínečnou nutností každého učebního materiálu byla tzv. „*schvalující doložka*“ ministerstva školství. Produkce německých čítanek druhé poloviny 20. století, resp. let 1945 – 1989, je velice malá, což souviselo se vztahem českého národa k národu německému v předchozích letech. Dále se v nich projevuje nově nastupující komunikativní metoda, jejímž hlavním cílem bylo z žáka vychovat samostatně jednajícího člověka, často i na úkor kulturně-historických informací. Tradice tvorby učebních materiálů pro výuku němčiny na českém území, která byla až do roku 1939 na značně vysoké úrovni, po druhé světové válce upadá. Nový nárůst zaznamenáváme až v období následujícím po roce 1990.

3.6. Čítanky pro střední školy po roce 1990 na českém území

3.6.1. Stručná charakteristika politického a kulturního dění v daném období

Události podzimu roku 1989 směřovaly zrychlujícím se tempem ke konečnému zhroucení sovětského bloku. Pád komunistické vlády a předání moci opozičním silám uvolnily cestu pro množství změn, které v krátké době zcela přeměnily politický systém i celou společnost nejen na českém území, ale v celé střední Evropě.

Ani po mnoha desetiletích existence společného státu Čechů a Slováků se nepodařilo v plné míře odstranit difference mezi českými zeměmi a Slovenskem. Přestože docházelo k urychlenému vyrovnávání ekonomické úrovně obou částí státu, existovaly stále rozdíly především v mentalitě a v politickém myšlení. Dne 25. 11. 1992 byl schválen zákon o zániku federace, čímž ke dni 31. 12. 1992 zanikl společný stát Čechů a Slováků a vznikly dva samostatné státy - Česká republika a Slovenská republika.

Demokratizační změny vyvolávaly přirozeně i pozornost v zahraničí. Česká politika usilovala v tomto období o vstup České republiky do dvou velmi důležitých integračních seskupení: do sjednocující se Evropy v podobě Evropské unie (2004) a z vojenskopolitického a obranného hlediska šlo o přijetí do Severoatlantické obranné aliance NATO (1999).

Po revoluci v roce 1989 začal v zemi nový proces, kdy nešlo jen o přechod od diktatury k demokracii, ale i o vzájemné působení jednotlivých složek československé společnosti. Pro budoucnost „nového“ státu bude jistě velmi důležité, jakým směrem se bude dále ubírat jeho vnitropolitický, hospodářský a kulturní vývoj a jak zvládne tento nový demokratický stát ve změněné situaci světové politiky svou úlohu státu v „srdci Evropy“.

3.6.2. Charakteristika vývoje středního školství

Po listopadové revoluci v roce 1989 došlo na československém, resp. českém zemi k zásadním změnám nejen politickým, ale i společenským. Skončila vláda jedné politické strany, která si osobovala monopolní právo ve všech veřejnoprávních sektorech, tudíž i ve školství. Naše společnost nastoupila cestu demokratického vývoje, který se zaměřil především na modely západních demokracií s akcentem na návrat k pozitivním tradicím období první republiky.

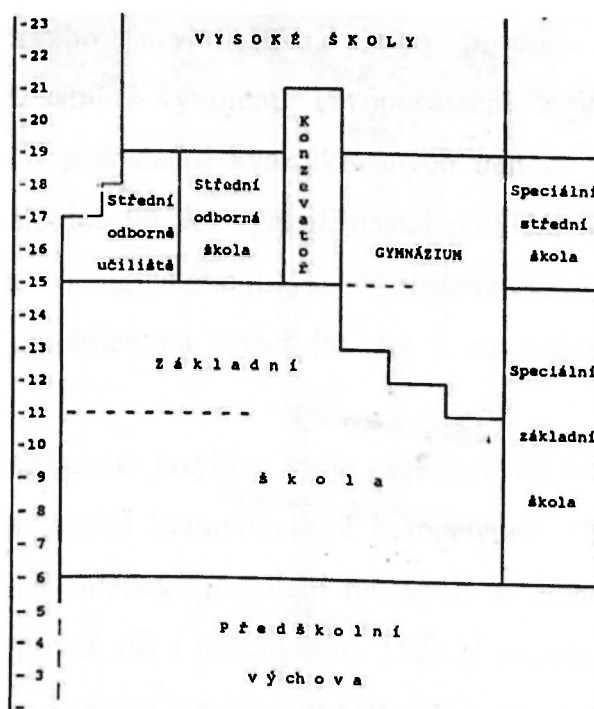
V oblasti školství byla zahájena široce zaměřená diskuse s cílem jak koncipovat nový model systému vzdělávání a výchovy. Počátkem roku 1990 byla přijata zákonná úprava školského systému, která odstranila monopol státu na školu a dále změnila některá ustanovení stávajícího školského zákona, mimo jiné délku povinné školní docházky, možnost zřizování víceletých gymnázií apod.¹⁶⁰ Na základě této novely školského zákona postupně docházelo i k vydávání nové pedagogické dokumentace, která se vyznačovala větší variabilitou obsahu a dávala možnost využít ve vyučování nové alternativní postupy.

Možnost vzdělávání byla odedávna chápána jako nástroj kulturního, sociálního a ekonomického pokroku ve společnosti. V 90. letech 20. století začínají uplatňovat své právo na studium občané narození v sedmdesátých letech. Většinou se jedná o studium středoškolské, případně vysokoškolské. Tento prudký nárůst poptávky přiměl české země k přehodnocení studijní nabídky co do její dostupnosti, relevance, kvality, ceny a efektivity.

Mezi hlavní cíle vzdělávací politiky České republiky patří rozvoj vzdělávacích příležitostí, změny v pojetí a obsahu vzdělávání a charakteru školy, změny ve struktuře vzdělávací soustavy, pohled na postavení učitelů a ekonomické zajištění vzdělávací soustavy. Stále znovu a znovu se diskutuje nad problémy českého školství jako jsou např. encyklopedický

¹⁶⁰ KOVAŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, I. *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav*. Olomouc-Hradec Králové, 1995, s. 63.

a uniformní charakter výuky, neschopnost aplikovat poznatky v praxi, orientace školy na výkon, malé rozvíjení tvořivosti a samostatnosti žáka a mnoho dalších. Jaký výsledek budou tyto diskuse mít, přinese až jejich ověření v dlouhodobější praxi. Neosobujeme si žádné právo formulovat zde jakékoli prognózy.

Obr. 20 - Organogram platný po roce 1990

3.6.3. Cíl výuky německého jazyka v daném období

Výuka německého jazyka v období po roce 1990 zaznamenává po čtyřiceti letech svou rehabilitaci. Vyučování cizím jazykům v tomto období reagovalo na naléhavou společenskou poptávku, která vycházela z přirozené potřeby znalosti cizího jazyka dané ekonomickými, kulturními a geopolitickými podmínkami České republiky.

Vyučování cizím jazykům v průběhu 90. let 20. století a na počátku 21. století tvoří součást všeobecného vzdělávání, které významně rozšiřuje jazykovou složku a všeobecný kulturní rozhled. V této souvislosti se stále častěji mluví o tzv. *Společenském evropském referenčním rámci*, který má

poskytovat obecný základ pro vypracování sylabů, směrnic pro vývoj kurikulí, zkoušek, učebnic atd. Zde se mimo jiné také tvrdí, že při výuce cizích jazyků, tedy i jazyka německého, by měl učitel propagovat takové metody vyučování, které posilují schopnost nezávislého myšlení, úsudku a jednání v kombinaci se společenskými dovednostmi a společenskou odpovědností.¹⁶¹

Výuka německého jazyka jako cizího jazyka, prošla během devadesátých let vlastním vývojem. Prvopočáteční zvýšená poptávka nebyla pokryta kvůli nedostatku kvalifikovaných učitelů. Když se tento problém v druhé polovině 90. let vyřešil, nastal problém další, jímž byla jednostranná preference anglického jazyka. V důsledku toho se ocitá výuka němčiny v České republice na konci 90. let a na počátku 21. století na druhém místě.

Trend vyučování cizím jazykům spěje od konce 70. let k primárnímu cíli - položit pevný základ komunikativní kompetence. Obsahem výuky v tomto období je systematické rozvíjení řečových dovedností, zahrnující dovednosti jak receptivní, tak i produktivní. Dále si má student, resp. žák osvojit v přiměřeném rozsahu jazykové prostředky a zeměvědné poznatky, které odpovídají jeho věku. Znalost literatury příslušného cizího jazyka se pomalu vytrácí nejen ze škol, ale i z osnov, které v současné době plní funkci pouze orientačního materiálu. V rámci tzv. rámcových vzdělávacích programů (RVP) - zmiňovali jsme se o nich v rámci teoretické části práce - pak bude plně v kompetenci učitele, zařadí-li německou literaturu do hodin německého jazyka.

¹⁶¹ *Společný evropský referenční rámec*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s.4.

3.6.4. Analýza čítanek se zaměřením na germánskou mytologii

Na začátku devadesátých let se na knižním trhu na českém území objevilo mnoho nových a zajímavých učebních materiálů pro výuku cizích jazyků. Zrušení centrální distribuce učebnic a dostupnost zahraničních publikací na našem trhu vnesly do volby učebnic cizích jazyků nový atribut - módnost. Nebývalý nárůst učebního materiálu učitelé zprvu příznivě přivítali, protože měli konečně z čeho vybírat, na druhé straně vyvstal nový problém – jak v této velké nabídce vybrat tu správnou učebnici, aby vyhovovala všem účastníkům učebního procesu. Mluvíme-li o módnosti, měli bychom se také zmínit o její pomíjivosti, kterou si řada učitelů nepřipouštěla.

O různých aspektech a problémech z oblasti teorie učebnice byla během devadesátých let sepsána poměrně rozsáhlá literatura. Z hlediska lingvodidaktiky je pro nás však důležitý fakt, že v těchto teoriích a výzkumech, které u nás vznikly, je minimálně zastoupen zřetel k doplňkovým materiálům cizích jazyků, čímž máme na mysli především čítanky. Hlavní důvod uvedené skutečnosti zřejmě spočívá v tom, že výuka cizích jazyků, v našem případě jazyka německého, prošla během let 1800 – 2000 vlastním specifickým vývojem. Charakteristické rysy tohoto vývoje se odvíjejí především od základního cíle vyučování v daném období. Ve druhé polovině 20. století je hlavní cíl výuky cizím jazykům kladen na formování komunikativní kompetence studentů, tj. dovednosti řešit příslušné komunikativní úkoly prostředky daného cizího jazyka na úkor znalosti literatury daného cizího jazyka.

Učitel by měl samostatně volit takové metodické postupy, pomocí kterých má směřovat k účinné integraci všech hodnotových prvků, k nimž dospěly různé lingvodidaktické směry a koncepce cizojazyčné výuky včetně alternativních inovačních impulsů. Tento integrovaný přístup se zřetelně projevuje propojením komunikativně funkčního a tematicko-situačního hlediska s hlediskem systémovým.

Učitel volí nejen metodické postupy, ale i základní učební materiál pro výuku. Učebnice z nabídky české nebo zahraniční produkce by měly být všechny dostupné na trhu. Tento výběr by měl respektovat podmínky školy, úroveň a charakter studentského kolektivu. Dřívější povinnost používat učebnice jen se schvalovací doložkou ministerstva školství v tomto období nahrazuje pouhé doporučení. Kromě základní učebnice jsou navrhovány další učební pomůcky, které tvoří s učebnicí jednolitý celek a zároveň ji obohacují a doplňují. Do této skupiny řadíme i čítanky.

Po roce 1990 vycházela celá řada učebních materiálů, které studenty měly seznámit s německou literaturou a které měly v názvu termín „čítanka“. Následující vybrané učební materiály, které jsme zvolili pro naši analýzu, jsou pouhým zlomkem z velké nabídky a byly, a někde dosud ještě jsou, aktivně používány ve výuce německého jazyka.¹⁶²

3.6.4.1. M. Kouřimská – D. Kettnerová

Učebnice autorek Milady Kouřimské a Drahomíry Kettnerové „*Německá konverzace a četba*“ je určena jako doplňkový materiál pro výuku němčiny na středních školách a gymnáziích. Kniha vyšla roku 1991 v Praze ve Státním pedagogickém nakladatelství.

Obě, jak Milada Kouřimská (*1938), tak i Drahomíra Kettnerová (*1928) patří k známým autorkám učebnic německého jazyka. Doc. PhDr. M. Kouřimská, CSc. absolvovala na Filozofické fakultě Karlovy univerzity obory: germanistika, český jazyka a literatura a nederlandistika. Celý svůj život zasvětila česko-německé problematice v jazyce, literatuře a kultuře. Vedle vědecko-výzkumné činnosti zejména v oblasti odborného jazyka, se věnuje aktivitě překladatelské z němčiny i z ruštiny. Z její bohaté publikační činnosti připomeňme spoluautorství

¹⁶² Nemluvíme zde konkrétně o čítankách, protože se již nejedná o čítanky ve smyslu seznámení se s ukázkami z děl německé literatury. Velice často jde o texty, které mají navodit komunikativní atmosféru.

na několika vydáních „*Praktické mluvnice němčiny*“¹⁶³, vedení různých autorských kolektivů při tvorbě několika skript a učebnic, z poslední doby například úspěšný pětidílný učebnicový soubor pro základní školy „*Heute haben wir Deutsch*“ (2000). Také jméno Ing. Drahomíry Kettnerové je spojeno s řadou publikací, věnujících se především výuce německého jazyka. Z posledních titulů můžeme připomenout například učebnici pro základní školy „*Deutsch eins, zwei*“ (2003), nebo učebnici určenou ekonomickým oborům „*Němčina pro komerční praxi*“ (1997).

Kniha „*Německá konverzace a četba*“ je rozdělena do dvou velkých oddílů - 1. *Konverzace*, 2. *Četba*. My se zaměříme na část druhou, na četbu, která je věnována četbě odborných textů. Autorky předpokládaly, že studující již zvládli základy gramatiky a že mají dostatečnou slovní zásobu. Výchozím článkem je téměř vždy souvislý text, většinou jde o ukázky autentické, jejichž prameny jsou také uvedeny. Za každým článkem následuje slovníček, který překládá méně známé vazby a slovní spojení dělající při překladu potíže. Cvičení, která jsou zaměřena na procvičování slovní zásoby textu a na mluvnické jevy, najdeme za úvodním textem. Ukázky z literatury obsahuje poslední kapitola, která se poněkud vymyká celkovému charakteru učebnice a najednou se snaží být čítankou. Autorky si vybraly tři texty z německé literatury. Jedná se o pohádku „*Rotkäppchen*“ od bratří Grimmů, krátkou povídku „*Der Floh*“ od K. Tucholského a ukázky z knihy „*Drei Kameraden*“ od E. M. Remarquy. Z německé literatury je to vše. Germánskou mytologií ani něco s ní společného jsme nenašli.

Publikaci „*Německá konverzace a četba*“ jsme si vybrali k analýze z následujících důvodů. Kniha nesplňuje požadavky kladené na čítanky, v tomto případě se jedná o učebnici. V době svého vzniku byla považována za poměrně zdařilý doplňkový materiál pro výuku němčiny. Jde zde především o to, že nabízí učitelům několik různých postupů práce

¹⁶³ Zapletal, Š.; Jungwirth, K.; Kouřimská, M. *Praktická mluvnice němčiny*. Praha: SPN 1980, 367s.

při vyučování. Autorky se snažily, aby texty byly zajímavé a ne příliš únavné. Pro obohacení knihy jsou zařazena komunikativní cvičení, která mají přímou vazbu buď k textu, nebo k probíranému tématu, což knihu jistě velmi obohacuje. Pro poskytnutí literárních znalostí je učebnice nedostačující, její prioritou zůstává konverzace.

3.6.4.2. J. Kovář

Následující analyzovaná čítanka „*Deutsches Lesebuch. Německá čítanka*“, byla vydána v Brně v nakladatelství Scholaris roku 1993. Tuto knihu sestavil PhDr. Jaroslav Kovář, CSc. (*1949). Autor je odborníkem v oblasti německé literatury a v současné době je vedoucím ústavu germanistiky, nordistiky a nederlandistiky a zároveň odborným asistentem na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Pan J. Kovář dosáhl titulu CSc. v roce 1987 z dějin a teorie německé literatury, na základě disertační práce s názvem „*Válka a fašismus v současné próze NDR*“. Jeho hlavním oborem je současná literatura v německy mluvících zemích. Z bohaté publikační činnosti jmenujme alespoň pár titulů ze současné doby, mezi ně se řadí například práce s názvem „*Kunst und Musik in der Literatur: Ästhetische Wechselbeziehungen in der österreichischen Literatur der Gegenwart*“, která vyšla ve spolupráci s Romanem Kopřivou roku 2005 ve Vídni. Mezi jeho další publikační aktivity jistě vyniká dílo „*Erich Fried: Básně lásky, strachu a hněvu*“, které vyšlo roku 2004 v Brně.¹⁶⁴

Čítanka, sestavená dr. Kovářem, není určena pro konkrétní stupeň škol, nýbrž pro všechny zájemce o německý jazyk, kteří si chtějí své znalosti němčiny ověřit a prohloubit četbou německých textů v originále. Ukázky jsou uspořádány tak, aby si v čítance našli vhodné texty žáci základních škol, studenti gymnázií či vysokých škol i dospělí samouci.

¹⁶⁴ <http://is.muni.cz/zivotopisy/>

Publikace má velmi bohatý výběr textů - obsahuje říkadla, básně, pohádky, verše, ale i ukázky z tvorby známých německých autorů. V první části knihy převládají texty jazykově méně náročné, ve druhé části jsou již texty složitější. Nejvíce místa je věnováno literatuře 20. století, a to především ukázkám od spisovatelů E. Kästnera, K. Maye, E. M. Remarquea, K. Tucholského, H. Hesseho a H. Bölla. Téměř všechny texty jsou opatřeny výkladem s vysvětlením slovní zásoby a překlady méně známých jazykových výrazů. U některých ukázek tento komentář chybí, což byl pravděpodobně metodický záměr tvůrce. Autor uvádí, nejprve pochopit text bez překladu a teprve poté se uchýlit k případnému překládání pomocí slovníku. Za každým textem následují úkoly, které přinášejí nejrůznější náměty, jak lze těchto ukázek využít při dalším vyučování či samostatném učení. Na závěr celého výboru je uvedeno několik základních informací o zmíněných autorech, které mohou sloužit jako podnět k dalšímu studiu německého jazyka.

Zaměříme-li se na germánskou mytologii v této čítance, budeme velice struční, neboť ji zde nenajdeme. Na 120 stranách textu vybral J. Kovář především autory německé literatury 20. století, což zřejmě také souvisí s jeho odbornou orientací právě na tuto literaturu.

3.6.4.3. V. Bok – D. Pfeiferová – D. Šetinová

Neméně zajímavý učební materiál nejen k výuce německého jazyka vyšel poprvé v roce 1998 v Plzni v nakladatelství Fraus. Jedná se o čítanku autorů Václava Boka, Dany Pfeiferové a Dany Šetinové s názvem „*Čítanka německých literárních textů*“. Knihu opatřili svým lektorátem profesor Reiner Neubert z katedry germanistiky Západočeské Univerzity v Plzni a Mgr. Alena Vyčítalová z Masarykova gymnázia v Plzni.

Všichni autoři jsou známými osobnostmi na poli germanistiky. Václav Bok (*1939) je emeritním profesorem na katedře germanistiky Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Svou

vědeckou kariéru věnoval především studiu středověké německé literatury a jejímu vztahu k českým zemím, na toto téma měl mnoho přednášek a napsal řadu odborných statí, které vycházely i za hranicemi našeho státu. Jeho velký přínos spatřujeme především na poli rozvoje česko-německých nejen literárních vztahů. Je autorem četných studií a několika monografií („*Gesners europäische Bibliographie und ihre Beziehung zum Späthumanismus in Böhmen und Mähren*“), spoluautorem syntetických přehledů a učebnic a zároveň vedoucím autorského kolektivu „*Slovníku spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*“ (1987).¹⁶⁵ Z jeho bohaté publikační činnosti uvádíme příspěvky týkající se středověké německé literatury např.

- *Zur Kenntnis von Neidhart und den sog. Neidharten im mittelalterlichen Böhmen.* In: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 117, 1995, s. 235-242.
- *K výskytu jmen z eposu o Tristanovi a Isoldě ve středověkých a raně novověkých Čechách.* In: Acta onomastica 36, 1995, s. 42-47.
- *Zur Kenntnis der Dietrich-Sagen im mittelalterlichen Böhmen.* In: Festschrift für Anton Schwob zum 60. Geburtstag, vyd. von W. Hofmeister und B. Steinbauer, Innsbruck 1997, s. 27-35.
- *Německá a česká literatura 13. a 14. století.* In: Speculum medii aevi - Zrcadlo středověku (ed. L. Jiroušková), Praha 1998, s. 163-179.
- *Zu Übersetzungen aus der alt- und mittelhochdeutschen Literatur ins Tschechische im 19. und 20. Jahrhundert.* In: Septuaginta quinque: Festschrift für Heinz Mettke (vyd. J. Haustein, E. Meineke, N. R. Wolf), Heidelberg 2000, s. 25-38.

¹⁶⁵ TOMEŠ, J. a kol. *Český biografický slovník XX. století. Díl I.-III.* Praha a Litomyšl: Paseka, 1999, s. 115.

- *Dva středověké německé překlady latinské legendy o Anežce Přemyslovně.* In: Našim jubilantkám. Sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, Dagmar Culkové a Marie Liškové (ed. Alena Pazderová - Jan Kahuda), Státní ústřední archiv Praha 2000, s. 49-54.
- *Mittelhochdeutsche Ritterdichtung in Böhmen im 13. und 14. Jahrhundert.* In: Walter Koschmal - Marek Nekula - Joachim Rogall (vyd.) *Deutsche und Tschechen. Geschichte - Kultur - Politik*, München 2001, S. 155-162; česká verze: *Středohornoněmecká rytířská poezie v Čechách ve 13. a 14. století.* In: Češi a Němci. Dějiny - kultura - politika, Praha-Litomyšl 2001, s. 109-114.

PaedDr. Dana Pfeiferová, Ph.D. působí na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, kde se v současné době věnuje moderní literatuře německy mluvících oblastí. Těžiště jejího vědeckého bádání leží v moderní rakouské literatuře. Jako příklad uveďme literární výzkum věnovaný Libuši Moníkové, jíž byla zasvěcena konference pořádaná roku 2004 katedrou germanistiky Jihočeské univerzity a o níž D. Pfeiferová publikovala řadu odborných článků. Dana Šetinová je soudní tlumočnicí a překladatelkou a zároveň řádnou členkou „*Komory soudních tlumočnicků České republiky*“.

Čítanka kolektivu autorů je koncipována chronologicky, ačkoliv si na první pohled neklade za cíl dokumentovat historický vývoj německé literatury. Sestává ze sedmi velkých oddílů:

1. *Deutsche Literatur des Mittelalters*
2. *Aus der Literatur der frühen Neuzeit*
3. *Literatur des 18. Jahrhunderts*
4. *Literatur des 19. Jahrhunderts*
5. *Literatur des 20. Jahrhunderts*
6. *Deutschsprachige Literatur aus den böhmischen Ländern*
7. *Konkrete Poesie.*

U jednotlivých historických období se snažili autoři postihnout v krátkých charakteristikách základní rysy německé literatury dané epochy a zároveň podat hlavní fakta o nejvýznamnějších spisovatelích německy mluvících oblastí. Pokud se jedná o zvláště důležité autory, jako například J. W. Goethe nebo F. Schiller, u kterých následuje i ukázka vhodného textu, je podrobnější výklad o nich zařazen přímo před ukázky jejich děl.

První oddíl „*Deutsche Literatur des Mittelalters*“ se podrobněji věnuje středověké německé literatuře. Je členěn do tří dílčích kapitol:

1. Die ältesten schriftlichen Denkmäler

2. Mittelhochdeutsche Blütezeit

3. Deutsche mittelalterliche Literatur in Bohmen.

Úvod ke každé podkapitole tvoří stručný přehled dané epochy a pak následují vybrané články. Najdeme zde ukázku v novodobé němčině z „*Písně o Nibelunzích*“ - 1. aventiuru – v níž je zachována nibelunská strofa. Následuje nejčastěji volený text - 16. aventiury – „*Wie Siegfried erschlagen wurde*“. Je velice zajímavé, že se autoři nebáli prezentovat první sloku ve středověké němčině. Ve srovnání s prvorepublikovými čítankami to je stále málo. Co se týče staré německé literatury, respektive germánské mytologie, v případě této čítanky jsou ukázky postavou Siegfrieda vyčerpány.

Literární texty, které autoři vybrali, jsou ponechány v původním pravopisu, na druhé straně texty průvodní se již řídí zásadami nového německého pravopisu. Při výběru ukázek postupovali autoři velice citlivě, především s ohledem na jazykovou náročnost textů. Velká volnost je ponechána učitelům, aby překlad slov, nebo větných spojení studentům blíže vysvětlil, případně doplnil informacemi o jejich stylistické hodnotě. Na konci této knihy je uvedena rozsáhlá použitá literatura, ve které najdeme pouze jednu čítanku z předchozích období (R. Toman – S. Streller: Německá literární čítanka pro gymnázia), což je velká škoda, protože se domníváme, že v minulých letech vycházela na českém území celá plejáda

velice kvalitních čítanek německé literatury, na které by se nemělo zapomínat.

13. März - 14. Aventüre - Wie Siegfried erschlagen wurde

Sie wollten zu der Linde, die ihr Blätterdach über die Quelle breitet, „Man sagt doch Siegfried nach“, sprach Hagen, „daß im Laufen ihm keiner kann bestehen, wenn's ihm darum zu tun ist: laßt uns doch eine Probe sehn.“

„Ihr könnt es gleich versuchen“, sprach der kühne Held, „wenn ihr auch als Gegner mir im Wetlauf steht. Das Ziel sei die Quelle, danach wird man ja mehr, wer gewonnen hats; dem soll den Preis sein zugewehn.“

„Gut sein“, sprach der Trayer, „darauf gehn wir nun.“

„So geh ich auch“, sprach Siegfried, „den Vorteil überdient; Ich legs euch zu Füßen mich nieder in das Gras und warte auf den Ablauf.“ Gem hörte Gunther das.

„Hört“, sagte Siegfried weiter, „ich bringe euch noch mehr: Meine ganze Kleidung, den Schild auch und den Speer will ich dabei tragen und was zur Jagd gehört.“ Raach hing er um den Köcher und gürtete sich mit dem Schwert.

Die beiden andern legten indessen ab das Kleid, in zwei weißen Hemden ständen sie bereit. Wie zwei weiße Panther liefen sie durchs Kraut; dennoch wurde Siegfried als erster an dem Quell erschaut.

Er überlegte alle an Ruhm und Heidenkraft. An einen Ast der Linde lehnt er den starken Schutt, er küste die Klinge, den Köcher legt er fort. An des Bergqueils Fluße stand er hoch und herrlich dort.

Groß war die Selbstbeherrschung, die Siegfried besaß: An der Quelle legte den Schild er in das Gras. Wie ihn der Durst auch qualte, ein nicht der König trank hätte er nie getrunken. Der konnte ihm mit bösem Dank.

Kühn war der Brunnen, lauter und hell. König Gunther baugte sich nieder zu dem Quell. Er trank und trat zur Seite. Gem hat's auch Siegfried jetzt nach dem König Gunther die durstigen Lippen gemetzt.

Da mußte er's empfinden, daß Gunther er gewirt. Hagen trug bereits Bogen ihn und Schwert. Zurück zur Quelle set er und nahm den Speer zur Hand. Er suchte nach dem Zeichen auf des Heiden Ge wand. Ge wand.

Und wie jetzt Siegfried stinkend kniete an der Fluß

Da er, zu Tod getrieben, kein gutes Schwert nicht hat und der Schild kleine sich darbei seiner Hand. Hiß er vom Quell ihn an sich, bei dem Hagen um, umersel suchte zu entwinnen König Gunthers Lehnamant.

Trotz seiner Todeswunde schlug er so heftig drin, daß aus der Zeit des Schides das selbe Gestein weil durch die Lüfte umhau und der Schild zersplitzt. Gem hat's an seinem Mörder sich nach gewöhnt der kühne Held.

So wichtig traf er Hagen, daß er zusammenbrach. Von dem Schlags halle der weiße Warden nach, ingrimmig rißte der Rinde in seiner Todesart. Hält er die Schwert zuwendend gehabt, es wäre es Hagens Tod.

Seine Farbe war erbleich; er merkte, da er stand. Da Kolt seiner Glieder verzagte sie und achtern. Fahl stand das Todes Zeichen in seiner Wangen Rat. Schöne Füssen umant nach um das edlen Helden Tod.

man sagt Siegfried nach = Siegfried se říká, wenn's ihm darum zu tun ist = když mu je to záležitost; die, empfinden = přitom; Trayer = ozubený Hagen (Hagen von Trayer); auf etwas eingehen = se něco přistoupit; überdient = nach, nach; r Ablauf = start; r Speer = náčelník; r Köcher = kofec; sich etwas umgürten = opásat se něčím; indessen = mezdí; r Knast = zábr; überlegen = přemýšlet; indessen = opět; r Schutt = náhodá (jako náhodou) něco pro lepit; er küste die Klinge = objímal si meč; an des Bergqueils Fluße = u potoka; die Quelle = studánek; quellen = tryskat; r Brunnen = studánek; prozac; hauer = háj; sich niederlegen = jasně; sit, setzen = usadit; entgegen = vůči; odhali, gewirt (trý) = učit; r Bogen = luk; Zeichen auf des Heiden Gewand = znamení se bránil; Seid (Siegfrieds) umant = vyšitá látka na Siegfriedův brnění, kdy byl stříbrný; r Fluß = potok; r Fessel = zábr, hantelast; stecken = stát; blühende = slávy; rächen = prchat; ward sich bewußt = uvědomil si; während = zatím; ragen = být; Lohr gewöhnt = objímal; sich darbei zu haben = být u něčeho; Hagen ist = zabitý; r im zu Hagens wunde zu entwinnen = uvolnit se zranění; König Gunthers Lehnamant = vnitřní kůži Gunthers = Hagen; bedauern = hořet; zranit; überwinden = buřit; de náhodá; r Zer = rozbit; úraz; das selbe Gestein = téhož kameň; zapsat = napsat; rücken = posunout; wichtig = důležitý.

Siegfrieds Ermordung

Obr. 21 - Bok - Pfeiferová - Šetinová: Čítanka německých literárních textů (1998)

3.6.5. Souhrnné hodnocení období po roce 1990

S nástupem roku 1990 začíná pro české země zásadní obrat v jejich politickém, kulturním a školsko-politickém životě. Ve všech těchto oblastech bylo několik důležitých mezníků, které vedly k celkové změně systému.

Nejen výuka německého jazyka, nýbrž všech cizích jazyků, zaznamenala po roce 1990 nové změny. Po prvotním nárůstu zájmu o německý jazyk v první polovině 90. let přichází krize v druhé polovině 90. let. Cílem výuky cizích jazyků, resp. německého jazyka je položit základ komunikativní kompetence. Prvotním požadavkem této kompetence je správné a adekvátní reagování v konkrétní komunikativní situaci, i na úkor znalostí zeměvědných a literárněvědných.

Změna politického ovzduší v zemi s sebou přinesla také zrušení centrální distribuce učebnic a dostupnost zahraničních publikací, což s sebou nese možnost velkého výběru učebního materiálu. Spolu s učebnicemi se dostávaly na trh i doplňkové materiály jako jsou například čítanky. Blíže o tom pojednáváme v teoretické části práce.

Po roce 1990 vycházela celá řada učebních materiálů, které studenty měly seznámit s německou literaturou a které měly v názvu termín „čítanka“. Srovnáme-li tyto materiály z lingvodidaktického hlediska, zjistíme, že se publikace od sebe značně odlišují. Velkým rozdílem proti předešlým obdobím je fakt, že čítanky vydané po roce 1990 nejsou určeny pro konkrétní typy škol, případně ani ročníky, jak tomu bylo například ve druhé polovině 19. století nebo v období první republiky. Dalším z důležitých momentů je fakt, že v čítankách převažují hlavně texty zaměřené na rozvoj komunikace. Některé čítanky mají dokonce ve svém názvu termín „konverzace“ (viz M. Kouřimská, D. Kettnerová. *Německá konverzace a četba.*). Čítanku literárních textů v pravém slova smyslu představuje v tomto období pouze kniha Václava Boka, Dany Pfeiferové a Dany Šetinové „*Čítanka německých literárních textů*“. Tato publikace

nemá v názvu, komu je konkrétně určena, až po seznámení se s ní, zjistíme, že náročnost textů odpovídá vysokoškolskému typu studia.

Germánská mytologie mizí od konce druhé světové války nejen z čítanek německého jazyka, ale i z povědomí studentů. Tento ústup je dovršován právě v období 90. let, kdy informace o germánské mytologii jsou v čítankách zastoupeny minimálně nebo je nenajdeme vůbec. Zmíněný fakt vyplývá především ze změny koncepce výuky, která se posunula od tradičního pojetí v 19. století a první poloviny 20. století charakteristického preferencí čtení a literatury, ke koncepci komunikativní ve druhé polovině 20. století. Zejména po roce 1990 se staví na první místo ve výuce cizím jazykům právě komunikace v daném cizím jazyce na úkor čtení a literatury.

Celkový trend výuky cizím jazykům spěje k jednotnému cíli naučit žáka prakticky používat cizí jazyk v konkrétní komunikativní situaci. Znalostem literatury daného cizího jazyka je věnována v současné době minimální pozornost. A ani prognózy do budoucnosti nedávají literatuře velké šance.

4. Závěrečné slovo

4.1. Závěr

V úvodu práce jsme si vytyčili několik cílů. Domníváme se, že všechny tyto cíle byly ve svých hlavních rysech splněny.

Hlavním ze stanovených cílů bylo vytvořit obraz znalostí germánské mytologie, které měl středoškolský student v českých zemích v letech 1800 – 2000. Tento obraz jsme se snažili získat pomocí analýzy čítanek německého jazyka, používaných na českém území pro výuku němčiny. V úvodních kapitolách jsme vyslovili hypotézu, že výběr ukázek týkajících se germánské mytologie ve zkoumaných čítankách bude souviset s politickou situací doby. Nejprve musíme konstatovat, že se potvrdil následující fakt: kulturní tvorba je téměř vždy spjata s politickými událostmi doby, čímž působí na umělecká díla kladně i záporně. Pohled na germánskou mytologii během let 1800 – 2000 prošel vlastním vývojem. V naší práci jsme se zaměřili hlavně na českého středoškolského studenta.

V minulosti hrála přední úlohu znalost antické mytologie. Byla daleko populárnější než jiné mytologie, včetně germánské. V první polovině 19. století, nebyly informace o germánské mytologii na středních školách téměř žádné, přestože výzkum v této oblasti byl poměrně čilý. To vyvozujeme z analýzy čítanek, které byly vydány v této době. V tomto období byla edice učebnic němčiny poměrně velká. Učebnice měly v první řadě sloužit jako návody, jak se co nejefektivněji naučit jazyk. Čítanek z let 1800 - 1849, které chápeme jako doplňkový materiál k učebnici, bylo velice málo. Ve všech publikacích, které známe, převažují náboženská a morální témata. V čítankách převládá strohý didaktismus, texty mají podobu mravoučných kázání v katolickém duchu, jedná se hlavně o výklady křesťanských látek. Témata germánské mytologie jsme nenašli.

Ve druhé polovině 19. století najdeme v čítankách velké množství ukázek spojených s tématem germánské mytologie, což bylo patrně zase dáno nově reformovaným systémem středních škol. Do konce první světové

války, tj. do roku 1918 byl hlavním cílem ve výuce německého jazyka - cíl vzdělávací, což souviselo s výchovou ve škole v habsburském soustátí. Během druhé poloviny 19. století dosáhla výuka němčiny v českých zemích jednoho ze svých vrcholů. Středoškolským studentům se dostávalo díky zdařile propracovaným čítankám německé literatury poměrně dostatek informací o germánské mytologii včetně toho, že vybrané texty byly prezentovány v originálním jazyce. Ukázek spojených s germánskou mytologií je velký počet, jedná se hlavně o texty spojené s „*Písni o Nibelunzich*“. Nejčastěji uváděnou ukázkou je „*Siegfrieds Schwert*“ od Ludwiga Uhlanda. Domníváme se, že to pravděpodobně souvisí s vývojem nacionalismu a nově získanými poznatky germanistiky, které se do učebnic dostávají s jistým zpožděním, právě v tomto období.

Po roce 1918 nenastaly v rámci systému středních škol žádné významné změny. Čítanky používané v tehdejších středních školách psali autoři, kteří tvořili v předchozí dějinné etapě. Množství učebních materiálů, které se týkaly výuky německého jazyka, byl srovnatelný s druhou polovinou 19. století. Povědomí germánské mytologie prvorepublikového středoškolského studenta muselo být podobné, ne-li stejné jako v době předchozí. Opět nacházíme poměrně hojně ukázky spojené s germánskou mytologií v původním jazyce, tj. ve středověké němčině. V tomto případě si musíme uvědomit, že německý jazyk se již vyučuje jako jazyk cizí. Nejčastěji uváděnou ukázkou jsou texty spojené s „*Písni o Nibelunzich*“, konkrétně pak „*Siegfrieds Schwert*“ od Ludwiga Uhlanda. Nutno ještě uvést, že během období první republiky byly na českém území činné školy s vyučovacím jazykem německým a s vyučovacím jazykem českým. Po srovnání čítanek těchto škol můžeme tvrdit, že rozdíly v nárocích kladených na české a německé středoškoláky nebyly nijak velké. Čítanky zpracované pro německé studenty byly většinou souborem nahodile řazených textů německých autorů. Na druhé straně ukázky určené pro školy s českým vyučovacím jazykem byly většinou ještě dále metodicky

rozpracovány v duchu zprostředkovací metody a vybízely studenty k následné konverzaci.

Během druhé světové války zaznamenává germánská mytologie své zneužití ve prospěch nacistické ideologie. Účelově byly pro propagandu fašistické filozofie vybírány germánské látky a symboly, které byly vytrhovány ze svých významových kontextů. Počet vydaných učebnic a doplňkových materiálů v tomto období nebyl velký. Jedním z důvodů byly velmi přísné požadavky na obsah knih a na autorův politický profil. Literární texty se vyskytují zřídka a pokud jsou zařazeny do učebnic, jsou zaměřeny pouze na propagaci fašistické filosofie a značně upraveny. Nacisté většinou hledali v germánské mytologii hrdinské postavy, jako například Siegfrieda, ze kterého učinili prototyp „germánského“ člověka. Mytologie jako taková zůstává v tomto období v zajetí tehdejšího ministerstva propagandy jako nástroj posílení nacionalistických nálad.

Období po roce 1945 nese s sebou nebývalý odpor k německému jazyku, kultuře a literatuře. Němčina se začíná znovu učit až během 50. let. Chybí jí jak hodinové dotace ve škole, tak i kvalitní učební materiály. Veškeré snažení prvorepublikových profesorů a autorů učebnic o zpřístupnění dostatku informací o německé literatuře středoškolskému studentovi se propadlo do ztracena. V důsledku tohoto odmítání byla povšechná znalost českých středoškoláků o germánské mytologii téměř nulová. Tento fakt je jistě spojen také s jiným přístupem k výuce cizím jazykům obecně. Cizojazyčné vyučování se začíná zaměřovat více na komunikativní funkci jazyka. S tím je spojen pokles počtu doplňkových materiálů, resp. čítanek. Obsahem učebnic se stávají cvičení zaměřená na komunikaci. Našli jsme pouze několik ukázek spojených s hrdinou Siegfriedem. Zde odkazujeme na kapitulu „*Souhrnné hodnocení daného období*“, v níž se k tomuto problému vyjadřujeme blíže. Z čítanek, které jsme měli k dispozici, je vidět, že jejich hlavní linie se odvíjí od uměle vytvořených textů, které mají studenty podnítit k další komunikaci.

V této linii pokračuje i následující období po roce 1990. Nejen výuka německého jazyka, nýbrž všech cizích jazyků, zaznamenala po roce 1990 nové změny. Přestože se během 90. let 20. století němčině dostává jakési rehabilitace, hlavním posláním výuky německého jazyka je jeho praktické využití i na úkor literárněvědných poznatků. Zrušení centrální distribuce učebnic s sebou přineslo možnost velkého výběru učebního materiálu. Čítanky vydané v tomto období jsou odlišné od čítanek vydávaných před rokem 1990 – nejsou určeny pro konkrétní typ škol, ani ročníky, převažují texty zaměřené na rozvoj komunikace. Germánská mytologie se postupně vytrácí během druhé poloviny 20. století z čítanek německého jazyka. Vyplývá to především ze změny koncepce výuky, která preferuje komunikativní funkci jazyka. Znalostem literatury daného cizího jazyka je věnována stále menší pozornost. Tak se s germánskou mytologií seznamují pouze studenti germanistiky na vysokých školách, avšak ve velmi omezené míře.

Jedním z úkolů práce bylo sestavit co možná nejúplnější bibliografii čítanek německého jazyka používaných v daném období. Domníváme se, že tento cíl byl taktéž splněn. Veškeré nám známé a dostupné čítanky, které jsme měli možnost analyzovat za velkého přispění paní Konířové (Muzeum dějin školství v Přerově) a paní Kabzanové (Národní pedagogická knihovna v Praze), uvádíme v přílohách této práce.

Během dlouhé práce jsme se neseťkali s žádnou odbornou publikací ani české, ani zahraniční provenience, která by se zabývala teorií analýzy čítanek, tj. doplňkového učebního materiálu pro výuku cizích jazyků. Z tohoto důvodu jsme k čítankám přistupovali jako k jednolitému celku s jeho konkrétními specifiky. Nejdříve jsme charakterizovali výstavbu čítanek, poté jsme se zaměřili na texty, které měly vztah ke germánské mytologii. Jelikož jsme se setkali i publikacemi bez takových textů, rozšířili jsme naše pole působnosti na středověkou německou literaturu a její zastoupení v těchto knihách.

Druhou hypotézou, kterou jsme vyslovili v úvodu, byla domněnka, že politická situace bude mít na autora čítanek, který měl možnost publikovat, poměrně velký vliv. Nejprve jsme se snažili nalézt co možná nejvíce informací o autorově životě a také o jeho literární, vědecké a politické činnosti. V některých případech bylo informací dostatek, ať už jsme využívali Ottova slovníku naučného, nebo informací na internetu či rozhovorů s konkrétními současnými autory. Na druhé straně jsme se u některých autorů (například Arthur Brandeis kap. 3.3.4.2.) setkali s opačným jevem, že údaje o nich vlastně žádné nebyly. Zde jsme se zdrželi dalších komentářů, které by se nějak dotýkaly autorovi osobnosti. Odpověď na naši otázku o vlivu politické situace na autora jsme shledali kladnou. Každé námi studované období s sebou přinášelo konkrétní politické události, které se podepsaly i na možnosti publikovat. Jako nejpřísnější epochu jsme vyhodnotili léta Protektorátu Čech a Moravy (1939-1945), kdy tato možnost byla velice omezená a souvisela s nacistickou představou o českém středním školství. Naopak nejbenevolentnější se nám zdá být období po roce 1990, kdy padl systém centrální distribuce učebnic a možnost publikovat začal mít téměř každý. To s sebou přineslo sice celou řadu nových učebních materiálů, avšak pouze těch, které upřednostňovaly komunikativní formy vyučování, kterými byla výuka literatury na středních školách téměř vytlačena.

V empirické části práce jsme zvolili kapitoly, které mají ve stručnosti nastínit nejen politické a kulturní ovzduší doby, ale také stávající systém školství a cíl výuky německého jazyka pro dané období. Jelikož toto nebylo hlavním cílem naší práce, omezujeme se pouze na základní informace a dále odkazujeme na příslušnou odbornou literaturu.

Na základě poznatků, které jsme nabyli podrobným studiem odborné literatury a četnými konzultacemi s odborníky z různých oborů germanistiky, mytologie a dějin školství, jsme se pokusili vyvodit několik závěrů.

Naše poznatky shrnujeme do následujících myšlenek:

- *znalost germánské mytologie českých středoškolských studentů během let 1800 – 2000 prošla řadou změn, což souvisí s cílem výuky cizích jazyků v jednotlivých obdobích (od cíle vzdělávacího, který se uplatňoval v 19. a v první polovině 20. století – zastoupení textů spojených s germánskou mytologií je početné, až k cíli komunikativnímu, který je spojen hlavně s druhou polovinou 20. století – zastoupení textů spojených s germánskou mytologií je malé až nulové*
- *vliv politického ovzduší doby na školství a učebnice, které tehdy vycházely, byl velký – hlavně se jednalo o prosazování momentálně převažující politické ideologie*
- *autoři byli většinou aktivními germanisty nebo samostatně literárně činnými osobnostmi, jejich vědecké zaměření se promítá do výběru textů v těchto čítankách*

Přínos celé práce spatřujeme v komplexním interdisciplinárním uchopení problému, tj. ve studiu a zkoumání germánské mytologie jak z hlediska historie, literatury, politiky, lingvodidaktiky, tak i z hlediska germanistiky. Pro současnou germanistiku a didaktiku cizích jazyků považujeme za významné zjistit stav čítanek pro střední školy v letech 1800 – 2000 na českém území. Tím bychom chtěli pomoci při výuce současnému učiteli německého jazyka, případně ukázat možnost, jaké texty se využívaly v minulých obdobích a které mohou být aktuální i v současné době.

Plně si uvědomujeme, že téma germánské mytologie na českém území není touto prací zcela vyčerpáno. Problematika tohoto tématu zde byla zkoumána a popisována pouze z několika málo úhlů pohledu.

Germánská mytologie si podle našeho názoru zaslouží daleko více pozornosti, než kolik jí bylo věnováno dosud a v rámci této disertační

práce. Tomuto tématu by měl být věnován samostatný výzkum nejen v rovině historické, ale i lingvodidaktické. Dále si uvědomujeme, že by bylo třeba zkoumat i čítanky pro další typy škol, včetně vysokých, což by jistě přineslo další nové zajímavé informace. V neposlední řadě by stálo za pozornost, z hlediska lingvodidaktického, věnovat se teorii doplňkových materiálů, ke který se řadí také čítanky.

K zodpovězení všech těchto dosud ještě nevyjasněných otázek je zapotřebí shromáždit velký počet dat a získat spolupráci většího počtu odborníků z oblastí historie, germanistiky, lingvodidaktiky, didaktiky německého jazyka a v neposlední řadě také učitelů samotných, kteří mají možnost ověřit tyto poznatky v praxi. Z poznatků získaných na základě této disertační práce a z poznatků, které by vyplynuly z dalších výzkumů, by bylo možné vyjít při vlastní tvorbě nových učebních materiálů.

4.2. Resume

The thesis provides an analysis of German language reading books, which were used for German language teaching in the area of the Czech state in the period of 1800 - 2000.

The thesis consists of four parts. The first part, "*Úvodní slovo*", defines the objectives and the hypothesis of the work, describes the methodology and summarizes the present knowledge of German mythology.

The second part, "*Teorie textových materiálů a problém germánské mytologie*" is also theoretical part of the thesis. Within the second section, the basic characteristics of teaching text materials are provided together with the content and main objective of teaching the German language and literature. Furthermore, German mythology and approach of Czech people to it is described in this section together with its didactical use.

The third part is an empirical part resulting directly from the analysis of reading books of particular periods of time. The main objective of the theses was to describe the knowledge of German mythology which secondary school students were required to have in period of 1800 and 2000.

Knowledge of the classical mythology had the principal role in the past. Classical mythology was much more popular than any other mythology, including German mythology. Practically no information about German mythology was available at the secondary schools teaching materials during the first half of the 19th century, even though the research was very intensive in this field. Many teaching books of German language were published during this period of time but their main objective was to provide instructions how to learn the language in the most effective way. There were only few reading books published between 1800 and 1849. The majority of texts in the publications known by author were religious or ethic

ones. The texts were mostly of the religious character and dealt especially with the interpretation of Christendom.

The writers were not much interested in history and mythology in the second half of the 19th century (early realism era), we can find many articles to the topic of German mythology in reading books. This fact was apparently caused by the reformed school system at the Czech secondary schools. The student attitude to German mythology was neutral or slightly positive until the end of the World War I., i.e. until 1918. This is probably the consequence of education in Habsburg monarchy. Secondary school students were provided with much information regarding the German mythology, which was very well described in the German reading books. Furthermore, the texts provided to the students were in original language. During the second half of the 19th century, teaching of German language in the Czech countries had reached one out of its peaks. Many articles about German mythology can be found from this period, connected mainly to "*Nibelungenlied*". As the most frequent example, "*Siegfrieds Schwert*" by Ludwig Uhland uses to be mentioned.

There were no significant changes in the secondary school system after the year 1918. The learning books used in that time were written by authors that were active also in previous historical period. That's why the general knowledge of secondary school students about German mythology remained same or similar to that in previous decades. There were many articles about German mythology in original language. But we can notice that German language is already considered to be a foreign language

During the World War II the German mythology was misused for the benefit of Nazi ideology. The specific German national topics and symbols were misused out of their original context for fascistic philosophy propaganda. Number of issued textbooks and additional materials sank. This was caused mainly by requested and controlled content of the books and political background of authors. Belletristic works occurred rarely and

if they appeared in the reading books, then they focused on fascistic philosophy promotion or they were modified appropriately.

Significant aversion against everything German, including the German language were obvious in the period after the year 1945. As a result, Czech secondary school students had almost no knowledge about German mythology in that time. This fact was also surely connected with a different approach to the foreign language education, which was in that time mainly focused on the communicative function of the language. It is obvious from the analyzed reading books, that the learning books were compiled from the artificially created texts. Those texts had to motivate students for further communication and discussion.

This approach continues also in following period 1990. Even though the German language is being used much more in this time, the practical use of the language dominates to literature knowledge. The university students of Germanistics are the only ones being taught German mythology.

The fourth part, "*Závěr*", evaluates the findings of the work from the historical, linguistic and philological point of view. The list of authors and annexes containing bibliography of reading books from individual time periods are part of the thesis. All known and available reading books were analyzed and listed in annexes, mainly thanks to help of Mrs. Konířová (Museum of Education History in Přerov) and Mrs. Kabzanová (National Pedagogical Library in Prague).

During her work, the author has not find any Czech or foreign specialized publication dealing with reading books analysis, where the reading books might be considered as supplementary learning materials for foreign language education. Therefore, the author assessed the reading books as a compact single unit with specifications of each. First, the author described the concept of the learning books and then she focused on texts and their connection with German mythology.

One of the discussed hypotheses was the potential influence of political situation on reading books authors. Therefore, the author of the thesis gathered information about the author's life and his/her literal, academic and political activities. For some authors there is much information available in Otto's dictionary, on Internet or from discussions with present authors. On the other hand, there is lack of information about some other authors. In this case, the author did not give any comments about the author's personality.

Each of the analyzed periods of time was characterized with various political events and situations which affected publishing of new books or texts. The most restricted epoch was considered to be the Czech and Moravian protectorate (1939 - 1945), when the possibility to publish was extremely limited. This limitation was caused by Nazi conception of secondary school system.. On the contrary, the most benevolent period seems to be 1990s, when the centrally controlled publishing system was broken down and almost everybody had been allowed to publish. Despite of the rising amount of new learning materials, most of them support only the development of communicative skills.

Several chapters of the empiric part of the thesis describe in brief political and cultural situation, the existing Czech educational system and the objectives of German language education. As this is not the main goal of the thesis, so we provide only basic information and link to special literature works.

Based on knowledge received during the study of relevant literature and many consultations with experts in Germanics, mythology and history of education, we have concluded the following:

- *The knowledge of secondary school student about German mythology changed many times between 1800 and 2000. These changes were linked with the goals of education in the particular period of time. The complex education as*

the main goal in 19th century and first half of 20th century brought many texts with German mythology topics to classrooms. Because of the communicative approach of language teaching and learning in the second half of the 20th century the articles about German mythology almost disappeared from the reading books.

- *The political influence on education system and especially on textbooks and reading books was significant.*
- *The selection of texts in reading books was influenced by the academic orientation of authors (active academic Germanists or independent beletristic authors).*

The main contribution of the thesis can be seen in the complex cross-disciplinary approach to the problem, i.e. analysis of the German mythology from historical, literary, political and lingual-didactical and Germanics point of view. As far as the Czech Germanistics and didactics of foreign language are concerned, the thesis should be valuable thanks to the analysis of reading books between 1800 and 2000 on the area of the Czech state. It can help the current teachers of German language searching for an appropriate teaching approach.

German mythology merits much more attention than in last decades. The topic of German mythology mirrored in learning materials stays uncovered in many points of view. New interesting and important information can be found analyzing reading books for basic schools and other levels of education system. The analysis of other complementary materials can help to enrich lingual-didactical analysis.

To cover all these topics, the experts' cooperation of various academic disciplines such as history, Germanics, lingual-didactics, German language didactics is needed. The findings can be verified by teachers in their classes. The findings of the thesis together with the findings of future analysis could be helpful by creating new teaching materials.

4.3. Resümee

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit der Analyse von Lesebüchern, die in den Jahren 1800 – 2000 auf tschechischem Gebiet im Deutschunterricht benutzt wurden.

Die gesamte Arbeit besteht aus vier Teilen. Der erste Teil „*Úvodní slovo*“ ist der Ziel- und Hypothesensetzung, der Analyse bisheriger Erkenntnisse im Bereich der Textmaterialien und der germanischen Mythologie sowie der Methodologie der Arbeit gewidmet.

Der zweite Teil „*Teorie textových materiálů a problém germánské mytologie*“ gehört ebenfalls zum theoretischen Teil der Arbeit und beschäftigt sich mit der allgemeinen Charakterisierung von Textmaterialien für den Fremdsprachenunterricht sowie mit den Zielen und Inhalten des Unterrichts der deutschen Sprache und Literatur. In diesem Teil sind wir desweiteren bemüht, dem interessierten Leser das Problem der germanischen Mythologie sowie den historischen Blick des tschechischen Menschen auf dieses Gebiet näher zu bringen, einschließlich seiner didaktischen Möglichkeiten im Vergleich mit anderen, besonders den antiken Mythologien.

Der dritte Teil stellt den eigentlichen empirischen Abschnitt dar und geht von den direkten Analysen der Lesebücher für bestimmte Zeitepochen aus. Das Hauptziel der Arbeit besteht darin, ein Abbild der Kenntnisse über die germanische Mythologie, die der tschechische Student in den Jahren 1800 – 2000 hatte, aufzubauen. Der historische Blick auf die germanische Mythologie im Zeitraum 1800 – 2000 und seine Entwicklung wird gesondert behandelt.

In der Vergangenheit spielte die Kenntnis der antiken Mythologie die Hauptrolle. Sie war populärer als andere Mythologien, einschließlich der germanischen. Obwohl die Forschung auf diesem Gebiet sehr rasant verlief, gab es in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts keine Informationen über die germanische Mythologie in den Mittelschulen. In diesem Zeitraum wurde eine ganze Reihe von Deutschlehrbüchern herausgegeben. Sie sollten

vor allem als Anleitung dafür dienen, wie man gut und effektiv Deutsch lernen sollte. Lesebücher aus den Jahren 1800 – 2000, die wir als Begleitmaterial zum Lehrbuch verstehen, findet man sehr selten. In allen uns bekannten Lesebüchern überwiegen die religiösen und moralischen Themen. Die Texte sind vor allem vom religiösen Charakter geprägt, es geht im Wesentlichen um eine Interpretation der christlichen Lehre. Themen zur germanischen Mythologie wurden in den Lesebüchern aus dieser Zeit nicht gefunden.

Obwohl das Interesse der Schriftsteller an der Geschichte und Mythologie in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zurückgegangen ist, finden wir jedoch in den Lesebüchern dieser Zeit viele Beispiele, die mit diesem Thema verbunden sind. Das hängt sicherlich auch mit dem neuen System an den tschechischen Mittelschulen zusammen. Bis zum Ende des Ersten Weltkrieges war die Beziehung des tschechischen Studenten zur germanischen Mythologie neutral bis geringfügig positiv. Das hängt auch mit dem Hauptziel des Fremdsprachenunterrichts Deutsch – dem Bildungsziel - zusammen. Die Studenten erhielten eine relativ große Anzahl von Informationen über die germanische Mythologie, und das einschließlich der Tatsache, dass die ausgewählten Texten in Mittelhochdeutsch waren. Während der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erlebte der Deutschunterricht in den tschechischen Ländern seine eigentliche Blütezeit. Es gibt viele Beispiele, die mit der germanischen Mythologie verbunden sind, es geht vor allem um Texte aus dem „*Nibelungenlied*“.

Nach dem Jahre 1918 kam es im Rahmen des Systems der tschechischen Mittelschulen zu keinen bedeutenden Veränderungen. Die benutzten Lesebücher wurden von den Autoren geschrieben, die bereits vor dem Jahre 1918 auf diesem Gebiet tätig waren. Die Zahl der Lehrmaterialien für den Deutschunterricht war vergleichbar mit der der vorangegangenen Periode. Wieder findet man viele mit der germanischen Mythologie verbundene Beispiele in Mittelhochdeutsch.

In diesem Zeitraum wird es jedoch klar, dass Deutsch nach dem Jahre 1918 als Fremdsprache unterrichtet wurde. Es geht wieder um Beispiele, die mit dem „*Nibelungenlied*“ verbunden sind, konkret „*Siegfrieds Schwert*“ von Ludwig Uhland.

Während des Zweiten Weltkrieges wurde die germanische Mythologie zugunsten der nationalsozialistischen Ideologie in starkem Maße missbraucht. Die germanischen Stoffe und Symbole wurden vorrangig zweckgebunden für die Propaganda der faschistischen Philosophie benutzt. Sie wurden sehr oft aus dem eigentlichen Kontext gerissen. Die Zahl der herausgegebenen Lehrmaterialien in diesem Zeitraum war nicht sehr groß. Gründe dafür waren u.a. sehr strenge Anforderungen an den Inhalt des Buches und an das politische Profil des Autors. Texte der deutschen Literatur sind kaum zu sehen, und wenn man sie schon findet, sind sie meist entsprechend „eingeordnet“.

Die Zeit nach dem Jahre 1945 bringt eine starke Aversion gegen die deutsche Sprache und Literatur mit sich. Infolge dieser Aversion waren die Kenntnisse der tschechischen Studenten über die germanische Mythologie fast gleich Null. Das alles war allgemein mit dem damals im Vergleich zur Gegenwart völlig anderen Herangehen an den Fremdsprachenunterricht verbunden – heute steht im Mittelpunkt die kommunikative Funktion. Die Hauptlinie in den Lesebüchern geht dabei von solchen literarischen Texten aus, die die Studenten für die weitere Kommunikation begeistern sollen.

Dieser Linie folgt auch die Zeit nach dem Jahre 1990. In den 90er Jahren erlebt die deutsche Sprache auf tschechischem Gebiet eine Wiedergeburt, ihr Hauptziel besteht jedoch in der praktischen Verwendung, zum Leidwesen der Literatur. Mit der germanischen Mythologie werden nur die Studenten der Germanistik an den Universitäten bekanntgemacht.

Der vierte Teil „*Závěrečné slovo*“ rekapituliert die ganze Arbeit aus historischem, linguodidaktischem, literarischem und philologischem Blickwinkel. Bestandteile der Arbeit sind ein Namenregister und Anlagen,

in denen man eine Bibliographie der Lesebücher für bestimmte Zeitepochen finden kann. Die gesamte Bibliographie entstand in Zusammenarbeit mit Frau Marta Konirova (Museum der Schulgeschichte Prerov) und Frau Anna Kabzanova (Pädagogische Nationalbibliothek Prag).

Während des gesamten Zeitraums unserer langwierigen Untersuchungen fanden wir keine Fachliteratur, die der Theorie der Lesebücher gewidmet ist.

In der vorliegenden Arbeit wurden deshalb die Lesebücher als eine Ganzheit mit konkreten Angaben genommen. Zuerst wurde der Aufbau der Lesebücher charakterisiert und danach wurden konkrete Texte, die eine Beziehung zur germanischen Mythologie haben, analysiert.

Eine der Hypothesen unserer Arbeit war die Vermutung, dass der Einfluss der politischen Situation auf den Autor, der publizieren durfte, relativ groß ist. Aus diesem Grunde bemühten wir uns, möglichst viele Informationen über das Leben des Autors – seine literarische, wissenschaftliche und politische Tätigkeit - zu sammeln. Einerseits wurde eine ausreichende Anzahl von Informationen gefunden (dazu wurden die Fachliteratur, Informationen aus dem Internet, Gespräche mit den heutigen Autoren benutzt). Andererseits entstand das Problem des Mangels an Informationen. In diesem Falle wurde die Persönlichkeit des Autors nicht kommentiert. Jeder Zeitraum brachte konkrete politische Ereignisse mit sich, die eine große Rolle bei den Ausgaben spielten. Als die strengste Epoche wurde die Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren (1939-1945) bewertet. Im Gegensatz dazu scheint die „wohlwollendste“ Zeit die Epoche nach dem Jahre 1990 zu sein, als das System der zentralen Distribution der Lehrbücher abgeschafft wurde. Diese Epoche brachte viele neue Lehrmaterialien hervor, jedoch nur solche, die auf die kommunikative Methode orientiert waren. Die Literatur wurde im Deutschunterricht in den tschechischen Schulen fast verdrängt.

Der empirische Teil dieser Dissertationsschrift besteht aus mehreren Subkapiteln, die nicht nur die politische und kulturelle Atmosphäre,

sondern auch das tschechische Schulsystem und das Hauptziel des Deutschunterrichts für bestimmte Zeitepochen exponieren sollen. Da dies jedoch nicht das Hauptziel dieser Arbeit ist, beschränken wir uns auf die Grundinformationen und geben Hinweise auf entsprechende Fachliteratur.

Anhand der Kenntnisse, die durch das genaue Studium der Fachliteratur und durch viele Besprechungen mit den Spezialisten aus verschiedenen Fachgebieten der Germanistik, Mythologie und Geschichte des Schulwesens gewonnen wurden, gelangte die Autorin der vorliegenden Arbeit zu folgenden Schlüssen:

- *Die Kenntnisse der tschechischen Studenten über die germanische Mythologie während der Jahre 1800 – 2000 erfuhren viele Veränderungen. Das hängt von dem jeweiligen Hauptziel des Fremdsprachenunterrichts in bestimmten Epochen ab (vom Bildungsziel, das im 19. Jh. und in der ersten Hälfte des 20. Jh. verwendet wurde (es gibt eine große Anzahl von Texten über die germanische Mythologie) bis zum Kommunikationsziel, das mit der zweiten Hälfte des 20. Jhs. verbunden ist (es gibt fast keine Texte über die germanische Mythologie).*
- *Der politische Einfluss auf das Schulwesen und auf die Lehrbücher war sehr groß.*
- *Die Autoren waren vor allem Germanisten oder sie waren auch selbst literarisch tätig, ihre wissenschaftliche Orientierung kommt in der Auswahl der Texte zum Ausdruck.*

Ein Beitrag der Arbeit besteht in der komplexen und interdisziplinären Behandlung des Problems, d.h. das Studium und die Untersuchung

der germanischen Mythologie vom Gesichtspunkt der Geschichte, Literatur, Politik, Linguodidaktik und Germanistik. Bedeutungsvoll für die heutige Germanistik und Fremdsprachendidaktik ist eine Feststellung des Zustands von Lesebüchern für die Mittelschulen in den Jahren 1800 – 2000 auf dem Gebiet Tschechiens. Damit will die Autorin dem tschechischen Deutschlehrer Hilfe für seinen Unterricht leisten und vielleicht auch Möglichkeiten aufzeigen, welche Texte in vergangenen Zeiten benutzt wurden, die auch noch heute aktuell im Unterricht benutzt werden können.

Die germanische Mythologie erwirbt Verdienste, die mehr Aufmerksamkeit für sie rechtfertigen. Sie ist sehr geeignet, die Lesebücher für andere Schultypen zu analysieren. Nicht zuletzt sollte der Theorie der Ergänzungsmaterialien (Lesebücher) für den Fremdsprachenunterricht Aufmerksamkeit gewidmet werden.

Zur Beantwortung aller dieser bisher noch nicht geklärten Fragen müssen noch viele Materialien gesammelt werden und es ist auch in Zukunft die Zusammenarbeit von Spezialisten der Geschichte, Germanistik, Linguodidaktik, Didaktik der deutschen Sprache und auch von den Lehrern, die das alles in der Praxis überprüfen können, erforderlich. Von den Erkenntnissen dieser Dissertationsschrift sowie von weiteren, darauf fußenden Erkenntnissen könnte man bei der Erarbeitung neuer Lehrmaterialien für den Deutschunterricht ausgehen.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CMP	Komenského muzeum v Přerově
ČMF	Časopis pro moderní filologii
ČNR	Česká národní rada
ČSAV	Československá akademie věd
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČTK	Česká tisková kancelář
JCP	Pedagogické muzeum J.A.Komenského v Praze
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
Nástin	Nástin organizace gymnásií a reálků v Rakousku
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)
NDR	Německá demokratická republika
NKP	Národní knihovna Praha
NPK	Národní pedagogická knihovna Praha
NSDAP	Německá nacionálně socialistická strana dělnická
RVP	Rámcové vzdělávací programy
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
SSb.	Soukromé sbírky
SVVŠ	Střední všeobecně vzdělávací škola
UKHK	Univerzitní knihovna Hradec Králové
ZfdPh	Zeitschrift für die deutsche Philologie

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. Monografie a odborné články:

Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2000, 834s.

BAHR, E. *Dějiny německé literatury I. Od středověku po baroko.* Praha: Karolinum, 2005, 382s.

BAUER, F. a kol. *Tisíc let česko-německých vztahů. Data, jména a fakta k politickému, kulturnímu a církevnímu vývoji v českých zemích.* Praha: Panevropa, 1995, 288s.

BEHEIM-SCHWARZBACH, M. *Die schönsten Rittersagen.* München: Omnibus Verlag, 2005, 347s.

BENEŠ, E. a kol. *Metodika cizích jazyků.* Praha: Portál, 1970, 267s.

BENEŠ, Z.; KURAL, V. a kol. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948.* Praha: Gallery, 2002, 304s.

BESEDOVÁ, P. *Prameny germánské mytologie.* In: *Cizí jazyky*, 2004/2005, roč. 48, č.5., s.166-168.

BISCHOF, M.; KESSLING, V.; KRECHEL, R. *Landeskunde und Literaturdidaktik. Fernstudieneinheit 3.* Berlin: Langenscheidt, 1999, 183s.

BOK, V. *Přehled německých dějin. Pro posluchače germanistiky.* České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1990, 196s.

BOK, V.; MACHÁČKOVÁ-RIEGEROVÁ, V.; VESELÝ, J. a kol. *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských.* Praha: Odeon, 1987, 844s.

BONA, K. *Altdeutsches Lesebuch.* Frankfurt am Main: Moritz Dieserweg Verlag, 1973, 305s.

BOSÁK, F. *Česká škola v době nacistického útlaku.* České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1969, 65s.

- CAESAR, G. J.** *Der Gallische Krieg*. Hrg. Von M. Deissmann. Stuttgart: Reclam, 1997, 359s.
- CAMBELL, J.** *Proměny mýtu v čase*. Praha: Portál 2000, 211s.
- CORNEJO, R.** *Role a zprostředkování literatury ve výuce cizího jazyka (NJ)*. In: *Výchova literaturou - výchova k literatuře*. Ústí nad Labem: PedF Univerzity J.E.Purkyně, 2001, s.123-128.
- CURTIUS, E. R.** *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, 738s.
- ČAPKA, F.** *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno: Pedagogická fakulta, 2003, 228s.
- ČENĚK, J.** *Střední školství, jeho vývoj a jeho problémy*. Praha: B. Kočí, 1926, 185s.
- ČERNÝ, J.** *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia 1996, 517s.
- ČORNEJ, P. a kol.** *Dějepis pro gymnázia a střední školy. 4. Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 2002, 215s.
- ČTVERÁK, V. a kol.** *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, 1999, 491s.
- DOLEŽAL, J.** *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, 284s.
- DUMÉZIL, G.** *Mýty a bohové Indoevropanů*. Praha: Oikoymenh, 1997, 263s.
- ERMERTOVÁ, M. C.** *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998, 463s.
- FÖRSTER, U.** *Landeskunde und Entwicklung sprachlichen Könnens*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1983.
- GAVORA, P.** *Výzkumné metody v pedagogice. Příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1996, 130s.

- GIESECKE, H.** *Hitlers Pädagogen*. Weinheim: Juventa Verlag, 1999, 304s.
- GLÜCK, H.; KLATTE, H.; SPÁČIL, V. SPÁČILOVÁ, L.:** *Deutsche Sprachbücher in Böhmen und Mähren vom 15. Jahrhundert bis 1918*. Berlin: Walter de Gruyter, 2002, 290s.
- GOFF, J. le.** *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2005, 702s.
- GRIMM, J.** *Deutsche Mythologie. 2Bde.* Wiesbaden: Fourier Verlag, 2003, 1586s.
- GROWKA, K.** *Archivní střípky z válečných let. Jeseník*. In: Město a lázně. č.5, 2005, s.1-4.
- HEGER, L.** *Edda*. Praha: Argo, 2004, 491s.
- HENDRICH, J.; ŠMOK, M.** *Střední školství v republice Československé*. Praha: Ústřední spolek československých profesorů, 1923, 85s.
- HENDRICH, J. a kol.** *Didaktika cizích jazyků*. Praha: SPN, 1988, 498s.
- HŘÍBKOVÁ, R.** *Umělecký text na hodinách ruského a jiného cizího jazyka*. In: Cizí jazyky 1993-94, č.5-6, s.196-198.
- HŘÍBKOVÁ, R.** *Umělecký text ve výuce cizího jazyka*. In: Cizí jazyky, 1999-2000, č.3, s.80-82.
- HUNTINGTON, S. P.** *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, 447s.
- HRUŠKA, J. O.** *Methodologie jazyka francouzského a německého*. Praha: Unie, 1916, 324s.
- HÝBL, F.** *České školství od poloviny 18. století do počátku 20. století a tvůrčí literární a pedagogicko-spisovatelská činnost jeho učitelstva*. In: Učitelé – autoři učebnic a dětské literatury. Přerov, 2005, s.7-15.

- CHODĚRA, R.** *Moderní výuka cizích jazyků.* Praha: Apra, 1993, 135s.
- CHODĚRA, R.** *Didaktika cizích jazyků na přelomu staletí.* Rudná u Prahy: Editpress, 2000, 141s.
- ISER, W.** *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Becket.* München: Fink, 1972.
- JELÍNEK, S.** *K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků.* In: Cizí jazyky, 1994-95, č.3-4, s.83-88.
- JUNG, K. M.** *Weltgeschichte in einem Griff.* Berlin: Ullstein Verlag, 1994, 1478s.
- KADEČKOVÁ, H.** *Dějiny severských literatur I. Středověk.* Praha: Karolinum, 1997, 166s.
- KALWEIT, H.** *Germánská kniha mrtvých.* Praha: Eminent, 2003, 361s.
- KLIMEK, A.** *Velké dějiny zemí koruny české. Svazek XIV. 1929-1938.* Praha a Litomyšl: Paseka, 2002, 767s.
- kol.** *Dějiny evropské civilizace II.* Praha: Paseka, 1995, 317s.
- kol.** *Dějiny zemí koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu.* Praha: Paseka, 1992, 308s.
- KOUŘIMSKÁ, M. a kol.** *Zur Geschichte und Kultur des deutschsprachigen Länder.* Praha: Scientia, 1999, 250s.
- KOVÁŘÍČEK, V.; JEDLIČKOVÁ, L.** *Školství v českých zemích. Vývoj školských soustav.* Olomouc-Hradec Králové, 1995, 75s.
- KUTNAR, F.; MAREK, J.** *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví.* Praha: Lidové noviny, 1997, 1065s.
- LAZAR, E. a kol.** *Didaktika německého jazyka.* Bratislava: SPN, 1980, 296s.
- LNĚNIČKOVÁ, J.** *České země v době předbřeznové 1792–1848.* Praha: Libri, 1999, 463s.

- MAROUŠKOVÁ, M.** *Kritéria pro volbu učebnice.* In: *Cizí jazyky*, r.39, 1995-96, č.7-8, s.113-115.
- Masarykův slovník naučný. I.-VII. Díl.* Praha: Československý Kompas, 1933.
- MÜLLER, H.** *Dějiny Německa.* Praha: NLN, 1995, 591s.
- NEUHÖFER, R.** *Střední školství v Československu. Informační knížka pro poučení všech přátel střední školy a pro přípravu kandidátů středoškolské profesury.* Praha: Státní nakladatelství, 1931, 55s.
- NEUHÖFER, R.** *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy.* Praha: Státní nakladatelství, 1935, 409s.
- OKTAVEC, F.** *K práci s literárními textami.* In: *Cizí jazyky*, č.1-2, 1993-94, s.11-16.
- PAGE, R. I.** *Severské mýty.* Praha: Lidové noviny, 1997, 131s.
- PAVERA, L.; VŠETIČKA, F.** *Lexikon literárních pojmů.* Olomouc: Olomouc, 2002, 422s.
- PETRÁČKOVÁ, V.; KRAUS, J. a kol.** *Akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia, 2001, 834s.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J.** *Pedagogický slovník.* Praha: Portál, 2003, 322s.
- PRŮCHA, J..** *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média.* Brno: Paido, 1998, 148s.
- PRŮCHA, J.** *Učení z textu a didaktická informace.* Praha: Academia, 1987, 91s.
- PRŮCHA, J.** *Parametry učebních textů.* In: *Pedagogika* 1984, č.2, s.159-173.
- PUHVEL, J.** *Srovnávací mytologie.* Praha: NLN, 1997, 395s.
- PURM, R.** *Čtení v cizím jazyce.* In: *Cizí jazyky*, r.37, č.5-6, 1993-94, s.163-169.

- PURM, R.** *Individualizace vyučování a učebnice cizího jazyka.* In: Cizí jazyky, r.41, 1997-98, č.7-8, s.111-112.
- PURM, R.** *K teorii učebnice cizího jazyka.* In: Cizí jazyky, r.40, 1996-97, č.7-8, s.111-112.
- PURM, R.** *K využívání teorie učebnice cizího jazyka.* In: Cizí jazyky, r.41, 1997-98, č.5-6, s.78-79.
- PÝCHOVÁ, I.** *K typům a vývoji jazykových sylabů (II.)* In: Cizí jazyky, r.41, 1997-98, č.1-2, s.6-8.
- PÝCHOVÁ, I.** *K typům vývoji jazykových sylabů (I.)*. In: Cizí jazyky, r.40, 1996-97, č.9-10, s.148-150.
- PÝCHOVÁ, I.** *Móda a učebnice cizích jazyků.* In: Cizí jazyky, r. 37, 1993-94, č.3-4, s.108.
- SACHSE, G.** *Die schönsten Heldensagen.* München: Omnibus, 2005, 414s.
- SPÁČILOVÁ, L.** *Gramaticko-překladová a zprostředkující metoda ve výuce němčiny v českých zemích.* In: Cizí jazyky, r.45, 2001/2002, č.3, s.81-82.
- SPÁČILOVÁ, L.** *Výuka němčiny v českých zemích v 16. a 17. století I.* In: Cizí jazyky, r.46, 2002/2003, č.1., s.7-9.
- SPÁČILOVÁ, L.** *Výuka němčiny v českých zemích v 16. a 17. století II.* In: Cizí jazyky, r.46, 2002/2003, č.2., s.38-39.
- SPÁČILOVÁ, L.** *Eduard Ouředníček – první propagátor zprostředkovací metody ve výuce němčiny v českých zemích.* In: Učitelé – autoři učebnic a dětské literatury. Přerov, 2005, s.110-121.
- SPÁČILOVÁ, L.; WOLFOVÁ, M** *Germánská mytologie.* Olomouc: Votobia, 1996, 133s.
- Společný evropský referenční rámec.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 267s.
- STURLUSON, S.** *Edda a Sága o Ynglingzích.* Praha: Argo, 2003, 222s.

- TACITUS, P. C.** *Germania. Lat./dt.* Stuttgart: Reclam, 1997, 112s.
- TANDLICOVÁ, E.** *Literární text vo vyučovaní anglického jazyka.* In: Cizí jazyky, r.37, 1993-94, č.5-6, s.193-194.
- TETZNER, R.** *Germanische Göttersagen.* Stuttgart: Reclam Verlag, 2003, 208s.
- TETZNER, R.** *Germanische Heldensagen.* Stuttgart: Reclam Verlag, 2003, 356s.
- TOMEŠ, J. a kol.** *Český biografický slovník XX. století. Díl I.-III.* Praha a Litomyšl: Paseka, 1999.
- VÁŇOVÁ, R.** *Vývoj českého školství do roku 1939.* In: *Kapitoly z pedagogiky.* Praha: PdF UK, 1998, s. 50-65.
- VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K.; VALENTA, J.** *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV.díl – 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem.* Praha: FF UK, 1992, 311s.
- VESELÁ, Z.** *Vývoj české školy a učitelského vzdělání.* Brno: Masarykova univerzita, 1992, 147s.
- VESELÝ, J.** *K otázce komunikativní kompetence při vyučování cizím jazykům.* In: Cizí jazyky, 1991/92, roč. 35, č.2., s. 33-41.
- VESELÝ, J.** *Princip komplexnosti při vyučování cizímu jazyku.* In: Cizí jazyky ve škole, 1990, roč. 34, č.5., s. 193-199.
- VÍZDALOVÁ, I.** *Soumrak a prsten.* Praha: Ikar, 2000, 223s.
- VLČKOVÁ, J.** *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů.* Praha: Libri, 1999, 255s.
- VOŠAHLÍKOVÁ, P.** *Formování české občanské společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století.* Praha: SPN, 1993, 70s.

2. Prameny

- Věstník ministerstva školství a národní osvěty.* Praha 1940.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1941.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1939.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1936.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1919.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1922.
Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha 1920.
Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha 1948.
Věstník ministerstva školství a osvěty. Praha 1953.
Věstník ministerstva školství a ministerstva kultury ČSR. Praha 1969.

3. Použité internetové adresy

- http://www.vkol.cz/obzorv/20022_04.htm
- Ottova všeobecná encyklopedie na CD-ROM
- http://sigma.nkp.cz/F/LL9EXXC4O6N3RIKHCKJMJUPOEJXNU27BJJRIY9YLB2DENIF2A8-00093?func=file&file_name=find-a&local_base=AUT
- <http://de.wikipedia.org/>
- <http://www.ibot.cas.cz/preslia/P034CHen.pdf>
- <http://www.google.cz/>

JMENNÝ REJSTŘÍK

- AUE, Hartmann von, 73, 98, 115
BAHR, Ehrhard, 192
BACH, Alexandr, 59
BARTHES, Karel, 71
BAUER, Franz, 192
BEHEIM-SCHWARZBACH,
Martin, 192
BENEŠ, Eduard, 33, 53, 146, 147,
150, 151, 157, 192
BENEŠ, Zdeněk, 119, 192
BERGLOVÁ, Eva, 154
BERNT, Alois, 93, 94, 95, 214
BESEDOVÁ, Petra, 192
BISCHOF, Monika, 25, 192
BOK, Václav, 12, 81, 166, 171,
192
BÖLL, Heinrich, 166
BONITZ, Hans, 50, 62
BOSÁK, František, 123, 192
BRANDEIS, Artur, 98, 214
BRINKMANN, Otto, 127, 128,
218
CAESAR, Gaius Julius, 36, 56
CAMBELL, Joseph, 193
CORNEJO, Renata, 31, 193
CURTIUS, Ernst Robert, 193
ČAPKA, František, 48, 60, 64,
193, 195
ČENĚK, Jan, 49, 193
ČERNÝ, Jiří, 16, 17, 18, 193
ČORNEJ, Petr, 134, 193
ČTVERÁK, Vladimír, 88, 193
DANEŠ, František, 151
DIACON, Pavel, 37
DOLEŽAL, Jiří, 120, 123, 126,
193
DUMÉZIL, Georges, 193
ESCHENBACH, Wolfram, von,
73, 76, 98
ESSL, Karl, 110, 216, 217
EXNER, Felix, 50, 54, 62
FÖRSTER, Ursula, 142, 193
FRANK, Karl Hermann, 120
FRANTIŠEK II, 47
FRANTIŠEK JOSEF I., 60
FREDEGAR, 36
FREYTAG, Gustav, 106, 109
FÜHMANN, Franz, 154
GAUTSCH, Paul, 64
GAVORA, Peter, 193
GEDIKE, Friedrich, 56
GIESECKE, Hermann, 125, 194
GLÜCK, Helmut, 12, 58, 194
GOETHE, Johann Wolfgang von,
76, 146, 149, 152, 169
GOFF, Jacques, 194
GÖRRES, Johann Joseph, 115

- GOTTFRIED, von Strassburg, 115
- GRIMM, Jacob a Wilhelm, 38, 78, 152, 164
- GRIMMELSHAUSEN, Hans Jacob Christian von, 153
- GRÖSSIGOVA, Siegrid Maria, 152
- GROWKA, Květoslav, 194
- HANUŠ, Otakar, 101, 102, 215, 218
- HAUPT, Jaroslav, 54, 55, 146, 206, 219
- HEBBEL, Friderich, 115, 146, 154
- HEESE, Hermann, 166
- HEINE, Heinrich, 76, 78, 146
- HENDRICH, Josef, 19, 22, 25, 29, 32, 51, 53, 80, 91, 194
- HERMANN, Paul, 38
- HEYDRICH, Reinhard, 121
- HITLER, Adolf, 39, 119, 120, 128
- HRUŠKA, Jaroslav, 53, 80, 194
- HŘÍBKOVÁ, Radka, 15, 194
- HUNTINGTON, Samuel P., 194
- HÝBL, František, 194
- CHODĚRA, Radomír, 195
- ISER, Wolfgang, 30, 195
- JEDLIČKOVÁ, Iva, 49, 62, 64, 137, 139, 141, 159, 195
- JELINEK, Franz, 108, 132, 215
- JELÍNEK, Stanislav, 15, 20, 21, 195
- JEŽEK, Jan Ferdinand, 68, 69, 215, 216
- JIRÁT, Vojtěch, 112, 116, 215
- JUNGWIRTH, Karel, 157
- KABZANOVÁ, Anna, 3, 176
- KADEČKOVÁ, Helena, 13, 37, 195
- KALWEIT, Holger, 195
- KAREL VELIKÝ, 129
- KÄSTNER, Erich, 146, 153, 166
- KAŠÍK, Antonín, 68, 215, 216
- KESSLING, Viola, 25, 192
- KETTNEROVÁ, Drahomíra, 163, 164, 171
- KLATTE, Holger, 12, 58, 194
- KLEIST, Heinrich von, 153
- KLIMEK, Antonín, 86, 88, 195
- KOLÁŘ, Jaroslav, 165
- KONÍŘOVÁ, Marta, 3, 94, 176
- KOUŘIMSKÁ, Milada, 163, 171, 195
- KOVAŘÍČEK, Václav, 49, 64, 137, 139, 141, 159, 195
- KRAUS, Arnošt, 41, 68
- KRAUS, J., 196
- KRECHEL, Rüdiger, 25, 192
- KRIECK, Ernst, 125
- KRUPIČKA, Franz, 78
- KURAL, Václav, 119, 192

LANG, Fr. J., 49
 LAZAR, Ervín, 53, 80, 113, 142,
 195
 LEHMANN, Emil, 93, 94, 95,
 214
 LESSING, Gotthold Eprahim, 149
 LUŇÁK, František, 104, 107,
 216, 218
 LUTHER, Martin, 153
 MACHÁČKOVÁ-RIEGEROVÁ,
 Věra, 81, 192
 MANN, Heinrich, 153
 MANN, Klaus, 153
 MAREŠ, Jiří, 19, 28, 196
 MAROUŠKOVÁ, Marie, 15, 196
 MASARYK, Tomáš Garigue, 85,
 86, 165
 MAY, Karl, 166
 METTERNICH, 47
 MEYER, Konrad, Ferdinand, 69
 MONÍKOVÁ, Libuše, 168
 MÜLLER, Helmut, 196
 NĚMEČEK, August, 80, 81
 NEUBERT, Reiner, 166
 NEUHÖFER, Rudolf, 27, 89, 91,
 196
 NEURATH, Konstantin von, 120
 NIEDERMAIEROVÁ, Pavla,
 146, 219
 OKTAVEC, František, 196
 OUŘEDNÍČEK, Eduard, 101,
 102, 197, 215
 PAGE, R. I., 196
 PAVERA, Libor, 196
 PESCHEL, Franz, 108, 215
 PETRÁČKOVÁ, Věra, 196
 PFEIFEROVÁ, Dana, 166, 168,
 171
 POSPÍCHAL, Eduard, 71, 72
 PREIBLER, Gottfried, 110, 111,
 216, 217
 PRŮCHA, Jan, 14, 19, 20, 28, 196
 PUHVĚL, Jaan, 196
 PURM, Radko, 14, 21, 26, 196,
 197
 PÝCHOVÁ, Iva, 21, 197
 RABMANN, A., 114
 REHBERGER, Jan, 112, 116, 215
 REMARQUE, Erich Maria, 153,
 164, 166
 REPKA, Richard, 15
 ROSICKÁ, Věra, 150, 219
 ROUSSEAU, Jean Jacque, 153
 RÝDL, Karel, 89, 198
 SCHILLER, Friedrich von, 76,
 146, 149, 169
 SIEBENSCHIN, Hugo, 145,
 146, 157, 219
 SIMROCK, Karl, 38, 76, 78, 79,
 118
 SOMMARUGA, Franz, 50

- SPÁČIL, Vladimír, 12, 58, 194
 SPÁČILOVÁ, Libuše, 3, 12, 35,
 37, 39, 58, 194, 197
 STREINZ, Franz, 108, 215
 STRELLER, Siegfried, 152, 153,
 157, 219
 STROMŠÍK, Jiří, 154
 STURLUSON, Snorri, 13, 37
 ŠETINOVÁ, Dana, 166, 168, 171
 ŠMOK, Mikuláš, 51, 91, 194
 TACITUS, Publius Cornelius, 36,
 103
 TANDLICOVÁ, Eva, 15, 31,
 198
 THUN, Lev, 50, 62
 TOMAN, Rudolf, 152, 153, 157,
 219
 TOMANOVÁ, Jitka, 153
 TOMEŠ, Josef, 113, 145, 153,
 167, 198
 TOURSKÝ, Řehoř, 36
 TRNKA, Antonín, 74, 75, 76
 TUCHOLSKY, Kurt, 164, 166
 UHLAND, Ludwig, 81, 82, 96,
 106, 118, 131, 133, 174
 VALENTA, Josef, 89, 198
 VÁŇOVÁ, Růžena, 89, 198
 VESELÁ, Gabriela, 3
 VESELÁ, Zdeňka, 87, 122, 123,
 198
 VESELÍK, Karel, 74
 VESELÝ, Jiří, 81, 192, 198
 VIETOR, Wilhelm, 66
 VIIMAR, August Friedrich
 Christian, 114
 VÍZDALOVÁ, Ivana, 13, 198
 VLČKOVÁ, Jirka, 12, 198
 VOGELWEIDE, Walther von der,
 73, 96, 98, 149
 VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, 198
 VŠETIČKA, František, 196
 VYČÍTALOVÁ, Alena, 166
 WAGNER, Richard, 38, 115, 154
 WALTEROVÁ, Eliška, 19, 28,
 196
 WALTHER, von der Vogelweide,
 115
 WEISSE, E., 153
 WEPS, Karl, 93, 94, 95, 110, 214,
 216, 217
 WIDIKUND, 37
 WOLFGANG, von Eschenbach,
 115
 WOLFOVÁ, Marie, 12, 35, 37,
 39, 197
 ZAHRADNÍČEK, Zdeněk, 154

SEZNAM OBRAZOVÉ DOKUMENTACE

Obr. 1 - Organogram 1805 – 1849.....	51
Obr. 2 - Lesebuch für die zweyte Classe der Haupt- und Stadtschulen.....	55
Obr. 3 - F. Gedikes (?): Lateinische Chrestomatie für die mittleren Klassen	57
Obr. 4 - Organogram 1849 - 1869.....	63
Obr. 5 - Organogram 1869 - 1922.....	65
Obr. 6 - Ježek - Kašík: Deutsches Lesebuch (1911).....	70
Obr. 7 - Pospíchal: Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache (1886).....	73
Obr. 8 - Trnka: Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschule mit böhmischer Unterrichtssprache (1908).....	77
Obr. 9 Siegfrieds Schwert	83
Obr. 10 - Organogram 1922 - 1940.....	90
Obr. 11 - Hanuš - Ouředníček: Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 5 Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache (1936).....	103
Obr. 12 – Luňák: Deutsches Lese- und Übungsbuch (1936).....	107
Obr. 13 - Jirát - Rehberger: Německá maturitní čítanka pro střední školy (1937).....	116
Obr. 14 - Organogram 1940 – 1945.....	124
Obr. 15 - Organogram 1945 - 1948.....	138
Obr. 16 - Organogram 1948 - 1953.....	139
Obr. 17 - Organogram 1953 – 1960.....	140
Obr. 18 - Organogram 1984 - 1990.....	141
Obr. 19 - Toman – Streller: Německá čítanka (1980)	153
Obr. 20 - Organogram platný po roce 1990	160
Obr. 21 - Bok – Pfeiferová – Šetinová: Čítanka německých literárních textů (1998).....	170

PŘÍLOHY

1. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1800 – 1849

Der Kinderfreund des Heren Domherrn von Rochow mit einigen Veränderungen. Ein Lesebuch zum Gebrauch der Meiningischen Schulen. Meiningen, 1811, 280s.

CMP S 9364

GEDIKE' S, Friedrich. *Lateinische Chrestomatie für die mittlern Klassen. Nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übersetzt.* Breslau, 1813, 392s.

CMP S 502

Großes Lesebuch für die deutschen Normal- und Hauptschulen in den kaiserl. königl. Staaten. Erster Theil. Religionslehre. Wien: Georg Öberreuster Verlag, 1834, 172s.

CMP S 1051

Kleine Erzählungen. Zum Gebrauche der Landschulen in den k. k. Staaten. Wien: Verlagsgewölbe des k.k. Schulbücher=Verschleißes der St. Anna in der Johannis-Gasse, 1820, 72s.

CMP

Kleines Lesebuch für Schüler der Trivial-Schulen in den kaiserl. königl. Staaten. Erster Theil. Religionslehre. Brünn: Franz Gastl Verlag, 1842, 112s.

CMP S 12058

Lesebuch für die Schüler der dritten Klassen an Normal- und Hauptschulen in den k. k. österreichischen Staaten. Wien: Leopold Grund Verlag, 1845, 164s.

CMP S 1.321

Lesebuch für die zweyte Klasse der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. konigl. österr. Staaten. Brünn: Johann Georg Gastl Verlag, 1829, 213s.

CMP S 1016

Lesebuch für die zweyte Klasse der Haupt- und Stadtschulen in den kaiserl. königl. österr. Staaten. Brünn: Johann Georg Gastl Verlag, 1844, 213s.

CMP S 12 060

Lesebuch für die zweyte Classe der Land-Schulen in den k. k. österreichischen Staaten. Brünn: Johann Georg Gastl Verlag, 1837, 231s.

CMP S 29396

LINK, Anton. *Lesebüchlein für die ganz kleinen lieben Kinder, die erst anfangen, das Lesen zu lernen.* Linz u. Leipzig: Verlag der k. k. privil. akademischen Kunst-, Musik- und Buchhandlung, 1807, 126s.

CMP

MÜNCH, M. C. *Lesebuch für die Kinder der ersten Klasse der katholischen Elementarschulen.* Augsburg: J. A. Schoffer's Verlag, 1845, 95s.

CMP S 1006

SCHMITT, Johann E. *Povědeny powidačky, nebo: Aufgaben zum Übersetzen aus dem Böhmischen ins Deutsche, mit den nöthigen unterlegten deutschen Bedeutungen und Redensarten, zum Gebrauche der Böhmen und der Deutschen, von Johann E. Schmitt, Lehrer des Sprachfaches an der Neukoliner Hauptschule.* Kuttendorf, 1812, 132s.

NKP 88 K428

2. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1850 - 1918

AUŠTĚCKÝ, Josef. *Německé čtení pro první třídu vyšších škol dívčích.* Prag: Selbstverlag, 1856, 131s.

NKP 54 H10789

Deutsches Lesebuch für die fünfte und sechste Classe der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Prag: Alois Wiesner Verlag, 1894, 472s.

CMP S 674

EGGER, Alois. *Deutsches Lehr- und Lesebuch für höhere Lehranstalten.* Wien: Alfred Hölder Verlag, 1875, 392s.

CMP S 4 676

HERMANN, Franz. *Deutsches Lesebuch. Eine Grundlage für den Sprachunterricht. I. Theil.* Prag: Selbstverlag, 1855, 134s.

CMP S 28173

HÖLZEL, Julie. *Deutsches Lesebuch zum Gebrauche in Fortbildungsschulen für Mädchen.* Wien u. Olmütz: Eduard Hölzel Verlag, 1868, 227s.

CMP S 252

JAUKER, Karl; NOË, Heinrich. *Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der Realschulen. Dritter Teil.* Wien: Manzsche k. u. k. Hof-Verlag, 1906, 378s.

CMP S 12040

JAUKER, Karl; NOË, Heinrich. *Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der Realschulen. Ester Theil (Für die fünfte Classe).* Wien: Manzsche k. u. k. Hof-Verlag, 1900, 342s.

CMP S 12080

JEŽEK, J.; KAŠÍK, Ant. *Deutsches Lesebuch für V. und VI. Klasse der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: Ústřední spolek čes. profesorů, 1911, 296s.

CMP S 28133

JEŽEK, Jan; KAŠÍK, Antonín. *Deutsches Lesebuch für die obersten Klassen der Gymnasien u. Realgymnsien mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: Selbstverlag, 1914, 312s.

CMP S 25198

JEŽEK, Jan; KAŠÍK, Antonín. *Deutsches Lesebuch für die oberste Klasse der Realschulen und ihnen gleichgestellten Lehranstalten mit böhmischer Unterrichtssprache.* Olomouc: R. Promberger, 1914, 237s.

CMP S 17644

JEŽEK, Jan; KAŠÍK, Antonín. *Deutsches Lesebuch für V. und VI. Klasse der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: Vydavatelské družstvo českých profesorů, 1917, 296s.

CMP S 374

KADLEC, Ignac. *Deutsches Lesebuch für die siebte Klasse der Realschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: Unie, 1910, 323s.

CMP S 25196

KADLEC, Ignac. *Deutsches Lesebuch für die obersten Klassen der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: Unie, 1906, 431s.

KRAUS, Arnošt. *První kniha německá pro školy střední.* Prag: Bursík a Kohout, 1908, 114s.

CMP S 1246

KRUPÍČKA, Franz. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für den dritten und vierten Jahrgang böhmischer Handelsakademien.* Praha: Česká grafická společnost Unie, 1909, 387s.

CMP S 1.832

LAMPEL, Leopold. *Deutsches Lesebuch für die oberen Classen österreichischer Gymnasien. I. Theil.* Wien: Alfred Hölder, 1891, 356s.

CMP S 4.687

LABKE, Rudolf. *Deutsches Lesebuch für österreichische Mittelschulen.*
Wien: F. Tempskn Verlag, 1910, 313s.

CMP S 12091

Lesebuch für die obersten Classen der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache in den k.k. österreichischen Staaten. Brünn: Franz Gast Verlag, 1873, 231s.

CMP S 29396

MADIERA, Karel Antonín. *Deutsches Lesebuch für die erste Klasse an Gymnasien u. Realschulen.* Prag: J. L. Rober Verlag, 1872, 221s.

CMP S 551

MADIERA, Karel Antonín. *Deutsches Lesebuch für die mittleren Klassen an Gymnasien u. Realschulen.* Prag: J. L. Rober Verlag, 1872, 405s.

CMP S 1.830

MARTINÁK, František. *Čítací a cvičebná kniha jazyka německého a českého. Díl I. a II.* Olmütz: Eduard Hölzel, 1869-70, 227 + 320s.

NKP 54 E900

MARTINÁK, František. *Čítací a cvičebná kniha jazyka německého a českého pro nižší třídy škol středních. Díl I.* Olmütz: Eduard Hölzel, 1876, 307s.

MOZART, F. *Deutsches Lesebuch für die unteren Klassen der Gymnasien.* Wien: Carl Herold Verlag, 1850, 312s.

CMP S 66

NĚMEČEK, August. *Německá čítanka pro české školy střední. Díl I. Pro III. Třídu.* Praha: Karl Bellmann, 1891, 143s.

CMP S 28016

POSPÍCHAL, Eduard. *Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Dritter Band für Septima und Octava der Gymnasien.* Prag: Carl Bellmans Verlag, 1884, 518s.

CMP S 28132

POSPÍCHAL, Eduard. *Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Prag: Carl Bellmans Verlag, 1886, 384s.

CMP S 1 906

POSPÍCHAL, Eduard. *Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Erster Band. Erste Abteilung: für Tercia Gymnasien und analoge Jahrgänge anderer Anstalten.* Prag: M. Mourek, 1876-77, 384s.

NKP 8 E2151

REICHEL, Rudolf. *Mittelhochdeutsches Lesebuch mit Glossar für Gymnasien.* Wien: Carl Gerold's Sohn Verlag, 1871, 264s.

CMP S 12067

ROTH, Julius; BÍLÝ, František. *Německá čítanka a mluvnická cvičebnice pro tertii a quartu škol středních.* Praha: Hynek Fuchs, 1895, 241s.

CMP S 28782

ROTH, Julius; BÍLÝ, František. *Německá čítanka a mluvnická cvičebnice pro třídu třetí škol středních.* Praha: Hynek Fuchs, 1905, 96s.

CMP S 1.920

ROTH, Julius; BÍLÝ, František. *Německá čítanka a mluvnická cvičebnice pro třídu čtvrtou škol středních.* Praha: Selbstverlag, 1907, 117s.

ŘÍHA, Arnošt. *Německá mluvnice a čítanka pro nižší třídy škol středních a ústavy učitelské.* Praha: J. Otto Verlag, 1904, 378s.

CMP S 1098

SCHEINPFLUG, B. *Die Dichtungsarten und ihre Literatur. Für den Schulunterricht.* Prag: H. Dominicus, 1864, 152s.

JCP 07302

SCHULZ, Emilian. *Deutsches Lesebuch für die 1. Klasse der Realschulen, Realgymnasien und Bürgerschulen.* H. Gusek Kremsier, 1872, 152s.

ŠTRITOF, Anton. *Deutsches Lesebuch für die 1. und 2. Klasse gemischtsprachiger Mittelschulen und verwandter Lehranstalten.* Wien: k.k. Schulbücher-Verlage, 1912, 272s.

CMP S 30048

TAUBENEK, Karel. *Říhova německá mluvnice a čítanka pro nižší třídy škol středních a pro potřebu škol obchodních.* Praha: J. Otto, 1911, 221s.

CMP S 1.926

TRNKA, Anton. *Německá čítanka pro III. a IV. Třidu českých škol středních.* Praha: A. Wiesner, 1892, 336s.

CMP S 246

TRNKA, Anton. *Deutsches Lesebuch für die fünfte und sechste Classe der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1894, 472s.

CMP S 674

TRNKA, Anton; VESELÍK, Karl. *Deutsches Lesebuch für die obersten Classen der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1900, 224s.

CMP S 43

TRNKA, Anton; VESELÍK, Karl. *Deutsches Lesebuch für die obersten Classen der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1900, 486s.

CMP S 28793

TRNKA, Anton. *Deutsches Lesebuch für die fünfte und sechste Classe der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 2. vydání, 1901, 203s.

CMP S 13221

TRNKA, Anton. *Deutsches Lesebuch für die fünfte und sechste Classe der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 4. vydání, 1910, 343s.

CMP S 18826

TRNKA, Anton. *Deutsches Lesebuch für die fünfte und sechste Klasse der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1904, 325s.

CMP S 28131

TRNKA, Anton. *Deutsches Lesebuch für die siebente Klasse der Realschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1908, 262s.

CMP

TRNKA, Anton, VESELÍK, Karl. *Deutsches Lesebuch für die obersten Klassen der Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache.* Praha: A. Wiesner, 1908, 262s.

CMP S 28134

TŮMA, Adolf. *Německá čítanka pro školy obchodní a ústavy příbuzné.* Praha: K. Stieglmeier, 1916, 305s.

CMP S 1.844

TŮMA, Adolf. *Německá čítanka pro I. ročník obchodních akademií.* Praha: K. Stieglmeier, 1912, 141s.

CMP S 1929

TŮMA, Adolf. *Německá čítanka pro třetí a čtvrtý ročník ústavů učitelských.* České Budějovice: K. Stieglmeier, 1909, 327s.

CMP S 20015

TŮMA, Adolf. *Německá čítanka pro školy obchodní a ústavy příbuzné.* Praha: K. Stieglmeier, 1911, 303s.

CMP S 13229

TŮMA, Adolf. *Německá čítanka pro školy obchodní a ústavů učitelských.* České Budějovice: K. Stieglmeier, 1907, 110s.

CMP S 13224

TŮMA, Adolf. *Německá cvičebnice a čítanka pro první ročník ústavů učitelských.* České Budějovice: K. Stieglmeier, 1907, 123s.

UKHK U673

TŮMA, Adolf. *Německá cvičebnice a čítanka pro I. a II. ročník ústavů učitelských.* České Budějovice: K. Ausobský, 1920, 307s.

UKHK U4461

VESELÍK, Karl. *Lesebuch zur Einführung in die deutsche Literatur für Mittelschulen mit böhmischer Unterrichtssprache. Dritter Theil: Für die obersten Klassen.* Prag: F. Tempný, 1886, 441s.

WIESNER, Johann. *Deutsche Literaturkunde für österreichische Mittelschulen, zugleich ein Wiederholungsbuch für die Reifeprüfung.* Wien: Alfred Hölder Verlag, 1909, 162s.

CMP S 13225

3. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1918 - 1938

BERNT, Alois; LEHMANN, Emil; WEPS, Karl. *Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik. V. Band für die fünfte Klasse der Gymnasien und Realgymnasien.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1920, 323s.

NPK

BERNT, Alois; LEHMANN, Emil; WEPS, Karl. *Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik. I. Band für die erste Klasse der Realschulen.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1921, 269s.

NPK

BERNT, Alois; LEHMANN, Emil; WEPS, Karl. *Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik. III. Band für die dritte Klasse der Realschulen.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1921, 330s.

NPK

BERNT, Alois; LEHMANN, Emil; WEPS, Karl. *Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik. VIII. Band für die achte Klasse der Gymnasien und Realgymnasien.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1921, 373s.

NPK

BERNT, Alois; LEHMANN, Emil; WEPS, Karl. *Deutsches Lesebuch für die deutschen Mittelschulen der tschecho-slowakischen Republik. VII. Band für die siebente Klasse der Realschulen.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1922, 419s.

NPK

BRANDEIS, Artur a kol. *Deutsches Lesebuch für Realschulen. V. Band mit mittelhochdeutschen Texten.* Brünn: Rudolf M.Rohrer, 1922, 440s.

NPK

HANUŠ, Otakar; OUŘEDNÍČEK, Eduard. *Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 5. Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Československá grafická Unie, 1936, 161s.

NPK

HANUŠ, Otakar; OUŘEDNÍČEK, Eduard. *Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 6. Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Československá grafická Unie, 1936, 194s.

NPK

HANUŠ, Otakar; OUŘEDNÍČEK, Eduard. *Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 7. Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Československá grafická Unie, 1937, 314s.

NPK

HANUŠ, Otakar; OUŘEDNÍČEK, Eduard. *Deutsches Lehr- und Lesebuch für die 8. Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Československá grafická Unie, 1939, 152s.

NPK

JELINEK, Franz; PESCHEL, Franz; STREINZ, Franz. *Heimat und Welt. Zweiter Band: Die Reise. Lesebuch für die unteren Klassen der Mittelschulen.* Brünn: Rudolf M. Rohrer, 1933, 309s.

NPK

JELINEK, Franz; PESCHEL, Franz; STREINZ, Franz. *Heimat und Welt. Vierter Band: Heimkehr. Lesebuch für die unteren Klassen der Mittelschulen.* Brünn: Rudolf M. Rohrer, 1936, 295s.

NPK

JIRÁT, Vojtěch; REHBERGER, Jan. *Německá maturitní čítanka pro střední školy.* Praha: Československá grafická Unie, 1937, 228s.

NPK

KAŠÍK, Antonín; JEŽEK, Jan. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die obersten Klassen der Čechoslowakischen Mittelschulen.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1926, 358s.

UKHK U989

KAŠÍK, Antonín; JEŽEK, J. F. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die V. und VI. Klasse der čechoslowakischen Mittelschulen.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1927, 342s.

UKHK U1039

LUŇÁK, František. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die fünfte Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1936, 193s.

UKHK U4034

LUŇÁK, František. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die sechste Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1937, 207s.

UKHK U4110

LUŇÁK, František. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die siebente Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1937, 217s.

NPK

LUŇÁK, František. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die achte Klasse der Mittelschulen mit čechoslowakischer Unterrichtssprache.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1938, 203s.

NPK

ROTH, Julius; BÍLÝ, František. *Německá čítanka a mluvnická cvičebnice pro třídu třetí škol středních.* Praha: Höfr a Klouček, 1920, 96s.

UKHK U83

ROTH, Julius; BÍLÝ, František. *Německá čítanka a mluvnická cvičebnice pro čtvrtou škol středních.* Praha: Höfr a Klouček, 1920, 118s.

UKHK U83

WEPS, Karl; ESSL, Karl; PREIBLER, Gottfried. *Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für die deutsche Mittelschulen. IV.*

Band für die IV. Klasse der Mittelschulen. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1936, 314s.

NPK

WEPS, Karl; ESSL, Karl; PREIBLER, Gottfried. *Von deutscher Art und Kunst. Deutsches Lesebuch für die deutsche Mittelschulen. VI. Band für die sechste Klasse der Gymnasien, Real- und Reformrealgymnsien.* Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1936, 322s.

NPK

4. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1939 - 1945

BRINKMANN, Otto a kol. *Hirts deutsches Lesebuch für Mittelschulen im Gau Schlesien. Dritter Teil: Klasse 3 bis 6.* Breslau: Hirts Verlag, 1940, 353s.

NPK

Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen. Band I. Praha: Školní nakladatelství, 1944, 136s.

NPK

Deutsches Lesebuch für tschechische Schulen. Band II. Praha: Školní nakladatelství, 1944, 135s.

NPK

FIEDLER, Rudolf; SKRIEWE, Paul. *Deutsches Lesewerk für Mittelschulen. Gedichtband (Klasse 3-6).* Frankfurt am Main: Otto Sale 1942, 286s.

NPK

HANUŠ, Otakar: *Deutsches Lehr- und Lesebuch für die achte Klasse der Mittelschulen.* Praha: Unie, 1939.

NPK

LUŇÁK, František. *Deutsches Lese- und Übungsbuch für die fünfte Klasse der Mittelschulen.* Praha: Profesorské nakladatelství, 1942.

NPK

5. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území v letech 1945 - 1990

BENEŠ, Eduard; NIEDERMAIEROVÁ, Pavla; ROSICKÁ, Věra. *Němčina. Čítanka pro základní devítileté školy s rozšířeným vyučováním jazyků. 2. díl.* Praha: SPN, 1970, 187s.

SSb.

BENEŠ, Eduard; JUNGWIRTH, Karl; SIEBENSCHHEIN, Hugo. *Německá literární čítanka pro gymnázia.* Praha: SPN, 1953, 158s.

SSb.

BENEŠ, Eduard; HAUPT, Jaroslav; NIEDERMAIEROVÁ, Pavla; SIEBENSCHHEIN, Hugo. *Německá čítanka pro střední školy.* Praha: SPN, 1966, 212s.

UKHK U3377

NIEDERMAIEROVÁ, Pavla a kol. *Deutsch 1. Lehr- und Lesebuch für den Deutschunterricht deutscher Kinder an den neunjährigen Grundschulen in der ČSR.* Praha: SPN, 1974, 299s.

NPK

NIEDERMAIEROVÁ, Pavla; JUNGWIRTHOVÁ, Gusta. *Deutsch 2. Lehr- und Lesebuch für den Deutschunterricht deutscher Kinder an den neunjährigen Grundschulen in der ČSR.* Praha: SPN, 1975, 408s.

NPK

NIEDERMAIEROVÁ, Pavla; ROSICKÁ, Věra. *Čítanka pro základní devítileté školy s rozšířeným vyučováním jazyků. 1. díl.* Praha: SPN, 1973, 182s.

NPK

TOMAN, Rudolf; STRELLER, Siegfried. *Německá čítanka pro gymnázia.* Praha: SPN, 1980, 458s.

SSb.

6. Bibliografie čítanek německého jazyka pro střední školy na českém území po roce 1990

BOK, Václav; PFEIFEROVÁ, Dana; ŠETINOVÁ, Dana. *Čítanka německých literárních textů.* Plzeň: Fraus, 1998, 135s.

SSb.

KOVÁŘ, Jaroslav a kol. *Deutsches Lesebuch. Německá čítanka.* Brno: Scholaris, 1993, 134s.

NPK

KOUŘIMSKÁ, Milada; KETTNEROVÁ, Drahomíra. *Německá konverzace a četba.* Praha: SPN, 1991, 376s.

SSb.

KOUŘIMSKÁ, Milada; KETTNEROVÁ, Drahomíra. *Sprechen Lesen Diskutieren. Německá konverzace a četba.* Praha: Leda, 2002, 187s.

SSb.

VAVREČKA, Petr. *Přehled maturitních témat a konverzačních témat ke státní zkoušce z německého jazyka.* Ostrava: Impex, 1996, 112s.

SSb.